

III RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 223 (24).**

1929.

III Riigikogu koosolek 5. märtsil 1929
kell 17.

Kokku on tulnud 94 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **A. Rei**, sise- ja kohtuminister **T. Kalbus**, välisminister **J. Lattik**, sõjaminister **M. Juhkam**, raha- ja kaubandus-tööstusminister **A. Oinas**, põllutöökaminister **K. Soonberg**, teedeminister **O. Köster**, töö-hoolekande- ja haridusminister **L. Johanson**.

Päevakord:

1. Lelle jaama laiendamiseks maa sundvõrandamise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

2. Läbirääkimised põllumeeste kogude Riigikogu rühma erakorralise teadaande puhul Riigivanema osavõtmise kohta endiste Böcker & Co tehaste hooldamisest.

3. Vabariigi Valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seadus — III lugemisel.

4. Talumajandusnõuande korraldamise seadus — III lugemisel.

5. Asunduskapitali seadus — II lugemisel.

6. Võru-Petseri kinnistusejaoskonna seadus — II lugemisel.

7. Seadus öötöö keelu kohta pagaritööstuses — II lugemisel.

8. Sõjast keeldumise lepingu viibimata maksmapaneku protokollkiinnitamise seadus — väliskomisjoni ettepanek.

9. Seitsmenda rahvusvahelise töökonverentsi poolt vastuvõetud öötöö kohta pagari tööstuses käiva konventsiooni eelnõu kinnitamise seadus — sotsiaalkomisjoni ettepanek.

10. Riigiasutuste koosseisude ja riigiteenijate palkade seaduse muutmise seadus nr. 4 — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

11. Vene-Balti laevaehituse ja mehaanika A./-seltsi kinnisarvale kinnistatud obligatsioonide omandamise seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

12. Kinnistusüksuste tükeldamise ja liitmise seadus — maakomisjoni ettepanek.

13. Talumaade tükeldamise alammäärade muutmise seadus — maakomisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**, pärast esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**, pärast abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 17.18 min.

1. Päevakorra muutmise. Juhataja **R. Penno**: Avan Riigikogu koosoleku.

Välisminister **J. Lattik**: Teen ettepaneku,

võtta 8. päevakorra-punkt esimeseks: sõjast keeldumise lepingu viibimata maksmapaneku protokollkiinnitamise seadus — väliskomisjoni ettepanek.

See seaduseelnõu on loomult kiire, ei ole pikk ja ei nõua Riigikogult palju aega ega vaeva, sellepärast on minu palve, see nihitada esimesele kohale.

M. Laarman (põl): Ma teen ettepaneku,

võtta päevakorda 3. punktiks, või kui vastu võetakse härra välisministri ettepanek, siis 4. punktiks juriidiliste isikute tulumaksu seadus — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

See seadus on mineval nädalal kätte saadud Riigikogu liikmetele, ja rahaasjanduse komisjoni alamkomisjoni sellekohaste mõtteavaldustega on see eelnõu tunnustatud kiireks. Seda tahetakse tänava maksma panna, ja seda ootavad laialised tööstuse- ja äriühingud ja ühistegelised ettevõtted, et oma eelarveid esitada ja aruandeid selle seaduse kohaselt kokku seada.

Juhataja **R. Penno**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on välisministri ettepanek vastu võetud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Laarmani ettepanek tagasi lükatud.

2. Teadaandmine Riigikogu liikmete koosolekuilt puudumiste kohta veebruarikuul.

Sekretär **A. Tammann** kannab ette tähendatud teadaande. (Vaata otsuste protokoll nr. 223/24, lisa nr. 2.)

3. M. Martna erakorraline teadaanne.

M. Martna (stp)
(erak. tead.): Lugupeetud
Riigikogu liikmed! Aja-
lehtede teadete järgi äh-

vardab mitme vabriku töölisi töö seismajäämine, kuna mere jääsolek tarviliku tooresaine kohaletoomist takistab. Sellest kirjutavad ajalehed muu seas järgmist: „Nagu varem teatasime, et Balti puuvillavabrikut tooresaine — puuvilla — puuduse tõttu seisak ähvardab, on see kartus nüüd täide läinud. Laupäeval lõpetas vabrik töö kõigis osakondades. Olgugi et kudumisaoskond lõngatagavara tõttu mõned päevad töötada oleks võinud, suleti ka see. Esijoonel oli sarnane teguviis tingitud sellest, et hiljem võimaldada vabrikule korraga tööle hakata. Samuti on vabriku osalise töötamise juures küttekulud samad. Vabrik seisab vähemalt neljapäevani. Tööta on praegu 2.400 töolist. Vabriku seisak on tingitud, nagu juba öeldud, tooresaine puudusest. Vabrikul on suuremat saadetist Saksamaalt oodata, kuid suure lume tõttu on sealsed transportolud viletsad. Rongide liikumine on suurte raskustega ühenduses. Selle tõttu pole vabrikul oma saadetiste kohalejõudmist niipea oodata.

Täbarasse seisukorda on ka „Ilmarise“ metallitehas sattunud. Nagu teatasime, puuduvad seal valamise juures tarvisminevad shamottkiivid. Kuna nende kohalejõudmist lähemal päevil vaevalt võib loota, on vabrik sunnitud valamisosakonnas töö kesknädalal lõpetama. Tööta jäävad esialgu umbes 50 inimest.

Samasugune seisukord on ka „Aivaz“ valamisvabrikus. Seal loodetakse tööseisakust siiski üle saada. Kuna vabrikul vana malmi tagavaraks, asutakse selle ümbertöötamisele.

„Textil“ ja Krulli vabrikutel puudub kütteaine — kivisüsi. Esimene neist kavatses lähemal päevil põlevkivikütte peale üle minna, milleks praegu vabriku küttesiseseade juures vastavad ümberkorraldused käimas. Krulli vabrik loodab omale kivisütt teedeministeeriumi käest laenuks saada. Juhul, kui „Textil“ põlevkivikütte peale üleminek ei õnnestu, võib ka seal mõneajalist töölise seisakut karta.

Eestimaa ühendatud nahavabrikul puudub praegu tooresnahk. Ka seal on üks osakond lähematel päevadel sunnitud töö lõpetama.“

Üks teine leht kirjutab järgmist: „Rasked jääolud läänes on laevade sissepääsu Baltimere täiesti sulgenud ja ühtlasi ka Tallinna sadamas seal ennenägemata vaikuse ning tööpuuduse esile kutsunud.

Kuu kestel on Tallinna sadamas käinud 22 laeva. See väike laevade arv ei suuda üht väikestki osa sadamatöölisi töö suhtes rahuldada. Juba pikemat aega on Tallinna sadamas kaugelt üle 1.000 töölise tööta. Nende seisukord on äärmiselt raske. Sadamatööline on harjunud peost suhu elama, ja kui ta siis mõne päeva tööta on, varitseb teda nälg. Nüüd, kus aga töövaheaeg juba kauemat aega kestnud, on puudus ja häda nende ringkondades hoopis tõsine. Inimesed kõnnivad ringi kui varjud. Paljud ütlevad, et nad ja nende perekonnaliikmed on sagedasti leivata. Ühenduses sellega on töötatöölised tormi jooksmata hakanud sadamatöölise ühingu te peale.

Päev läbi käib seal hädalisi raha nurumas.

Sadamatöölise ühing on püüdnud neile, kellel häda eriti suur, kellel suuremad perekonnad toita, vastu tulla, andes neile 3—7 krooni nädalas abiraha. Paljud on aga sellest ilma jäänud, sest raha on vähe, ei jätku kõigile. Sellest hoolimata on ühingul juba näpud kassa põhjas, ja tal tuleb ka sellestki abiandmisest loobuda.

Sama lugu on börsiartelliga. Ka tema on püüdnud hädalisematele abi anda, andes puudustkannatajatele 3—10 krooni nädalas, s. o. kuidas kellegi seisukord: on suurem perekond — saab rohkem, on väikesem — saab vähem.

Hiiu-Kärdlas seisab töö kalevivabrikus 1. veebruarist, algust olevat loota 15. märtsi ümber. Seal on 250 inimest tööta.

Balti puuvillavabrikuga ühtlasi seisab ka niidivabrik 40 inimesega. Loodetakse, et mõlemis homme töö uuesti võivat alata, sest osa puuduvat materjali olevat kätte jõudnud.

Köievabrikus jäi 16. veebruaril nõnda nimetatud teine vahetus seisma, 16 inimest tööta. Olevat kanepipuudus.

Eesti nahavabrik seisab 8 töölisega tooresnaha puuduse pärast.

Kilgas'e trikoovabrik jääb seisma 30 inimesega, kui varsti tarvilik Egiptuse puuvill siia ei jõua.

Saapavabrik „Union“ on kolmele tööpäevale ja „Estoking“ 4 tööpäevale nädalas üle läinud — tooresmaterjali puuduse pärast.

Põhja puupapivabrik on 40 naistöolist külma ja tehnilise sisseade täiendamise tõttu lahti lasknud. Ladud olevat kaupa täis mere kinnioleku tõttu, ja kardetakse, kui nädalapäevade pärast kaupa ära ei saa saata, siis vabrik seisma peab jääma, ja siis jääks 1.400 töolist tööta.

Irboska „Gips“ 40 töölisega on külma pärast seismas. Tartu värnitsavabrik 19

töölisega seisab 1. märtsist materjali puudusel.

Kreenholmis on osa vabrikut 5 päeva nädalas tööd tegema hakanud. Narva linavabrik ootab toores- — jute- — materjali. Kui see õigeks ajaks kohale ei jõua, jääb vabrik 800 töölisega seisma.

Narva kalevivabrikus on nõndasama seisakut karta. Viljandis on üks kompvektivabrik 8 töölisega seisma jäänud. Pärnus on Schmidt'i vabrik kahelt vahetuselt ühele üle läinud, mislābi 33 töolist töötat on jäänud. Samuti on Auster'i korgitöökojad nädalas ainult neli päeva töötama hakanud.“

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Need andmed ei ole täielikud, ka ei ole kindlasti teada, kas Balti puuvillavabrik tõesti juba homme tööle hakkab. Aga ma tahaksin teie tähelepanu sellele juhtida, et siin ühe erilise katastroofiga tegemist on, kui silmas peame, et tööpuudus juba enne, ima selle katastroofita suur oli. Meie teame, et igal pool igas linnas ja ka maal töötatöölise arv tänavu suurem on kui mullu. Nüüd näeme, et mere jääsoleku tõttu on tuhanded töötatöölised senistele juurde tulemas. Kui meie meeles peame, et töolistel väikese palga juures, mis nad saavad, kuidagi võimalik ei ole tagavaru koguda, siis teame, et kõik need töölised, kes selle tõttu töötat jäänud, kõige suuremasse hätta langevad, ja siin ei ole üksi töolistega tegemist, vaid ka nende perekondadega. Kui need kokku võtame, ulatub nende hädaliste arv arvatavasti üle 10.000. Sellejuures on veel järgmist silmas pidada. Vabrikud ja ettevõtted toonitavad, et töö seismajätmine nende tahtest ei olene, vaid see on loodusejõududest. Juristid arvavad, et nad sellele küll toetuda ei või, aga igatahes toetuvad nad sellele ja ei maksa selle aja eest töolistele palka ega pea tarvilikuks neile 2 nädalat ette öelda. Selle tõttu on mainitud töolistise seisukord seda halvem.

Olgugi et need asjaolud üldiselt teada, ja ma ei kahtle ka selle juures, et Vabariigi Valitsus seda silmas peab ja selle vastu abinõusid kaalub ning kavatseb neid saada, pean mina tarvilikuks küsimust siin, Riigikogus, ette kanda: 1) et erakorralise tööpuuduse all kannatavad töölised ja nende perekonnad näeksid, et rahvaesindus oma kohustest hädakannatajate vastu teadlik on, see on, mina eeldan seda, ja 2) et Riigikogu võiks Vabariigi Valitsusele tarvilikkude abinõude otsimisel ja leidmisel abiks olla. Meie teame, et valitsus eelarves tööpuuduse ja häda vähendamiseks krediiti nõuab. Mainitud krediitide lubamine on Riigikogu komisjonidest ja temast enesest. Mainitud krediitide mää-

ramise juures tuleb nüüd seda arvestada, et tööpuudus kõnealleva katastroofi läbi on suurenenud, tulevad uued töötatöölise hulgad neile abivajajatele juurde. Selleks vajab valitsus loomulikult uusi ja võibolla erakorralisi krediite.

Seda pidasin vajalikuks Riigikogule meelde tuletada, et sel silmapilgul, kus küsimus, kas komisjonis või siin, otsustamisele tuleb, et Riigikogu siis teaks, millise hädaga siin tegemist on. Ma lisan sellele juurde, et pilt, mis neist andmetest, mis ma ette kandsin, välja paistab, kaugeltki täielik ei ole, sest kõikide töökodade ja väikeste vabrikute kohta ei ole teateid, ja teiseks ei tea keegi ette öelda, kui kauaks meri kinni ja laevatee suletuks jääb, ning kuipalju vabrikuid ja töökodasid ligemal ajal veel seisma võib jääda. Meil on siin igatahes hädaga tegemist, mis oma iseloomu poolest samalaadiline kui ikaldusehädaga, mille all meie rahvas kannatab. Mõlemaid kõrvu seades peame kahetsedes tunnustama, et raskused, mis sellest meie noorele ja vaesele riigile kasvavad, väikesed pole. Aga nende raskuste ees seisest on sama kindel, et meie peame püüdma neist jagu saada, meie peame püüdma nende inimeste häda, kes selle all kannatavad, võimalikult kergendada ja alles hoida nende elu, sest inimese elu ja töölise elu on riigile kõige tähtsam vara.

4. Sõjast keeldumise lepingu viibimata maksmapaneku protokoll kinnitamise seadus — I lugemisel.

Väliskomisjoni aruandja **A. Anderson**: Austatud Riigikogu liikmed! Rahvad, tagaetuna rahuaate kindlustamise mõttest, on läinud aasta lõpul Pariisis alla kirjutatud nõndanimetatud Kellogg'i rahupakti.

Selle maksamahakkamine on seni viibinud, ja ei ole ette näha, et ta lähemate nädalate jooksul võiks maksmata hakata kõigi riikide kohta, kes selle lepingu alla kirjutatud või ühineda tahtnud. Seda arvesse võttes on meie suure idanaabri — Nõukogude Vene — ettepanekul hiljuti Moskvas nelja Balti riigi poolt alla kirjutatud nõndanimetatud Moskva protokoll, nimelt Eesti, Läti, Poola ja Rumeenia poolt, ja nagu tänased teated kinnitavad, on põhjust arvata, et ka Leedu selle paktiga kaasa tuleb. Kuna üldise Kellogg'i rahupakti maksamahakkamisega käesolev leping loomulikult oma jõu ja maksuvuse kaotab, sest selle järele ei ole siis tarvidust, on see siiski praegusel ajal üheks aktiiks, mis võimaluse annab kindlustada rahuaateid enne üldise rahupakti maksamahakkamist. Vä-

liskomisjon, kes selle lepingu üksikasjalikult läbi vaadanud, on arvanud, et Riigikogu selle kiires korras peab kinnitama, ja sellepärast on mul au väliskomisjoni nimel teha ettepanek, seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Juhataja **R. Penno:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu võetud.

Aruandja **A. Anderkopp:** Et Riigikogul oleks võimalus rutuliselt kinnitatuks tunnustada see leping, teen ettepaneku, et selle seaduseelnõu I ja II lugemise vahel kinni ei peetaks kodukorras ettenähtud 3-päealisest vaheajast.

Juhataja **R. Penno:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

5. Lelle jaama laiendamiseks maa sundvõrandamise seadus — redaktsioon. Redaktsioonikomisjoni aruandja **O. Gustavson.** Seaduse lõpu-redaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

6. Läbirääkimised põllumeeste kogude Riigikogu rühma erakorralise teadaande puhul Riigivanema osavõtmise kohta endiste Böcker & Co tehaste hooldamisest. Riigivanem **A. Rei:** Lugupeetud Riigikogu liikmed! Sõna võttes käesoleva asja kohta loen ma oma kohuseks kõigepealt rõõmu ja headmeelt avaldada sel puhul, et rkl. Martinson oma erakorralise teadaandega mulle väga soovitud juhu on andnud siitkohalt avalikule selgitamisele võtta mõnesuguseid tumedaid asjaolusid, mis meie riigi

ja rahva huvides juba ammugi vajavad põhjalikku selgitamist ja tuulutamist kogu maa ja rahva ees. Avaldades rõõmu ja headmeelt, ei tee ma sellega mitte — tuntud Prantsuse kõnekäändu tarvitades — head nagu halva mängu juures, vaid mul on tõepoolest põhjust seda headmeelt tunda, nagu lugupeetud Riigikogu liikmed ise veenduda võivad, kui nad mu seletused lahkesti lõpuni ära kuulavad.

Härra Martinson'i teadaanne koosneb kahest osast. Esimeses tuuakse ette mitmesuguseid süüdistusi ja kahtlustusi Böcker'i tehase hooldajate vastu, kes olevat vabariigi huvide vastaselt talitanud ja nende hoolde usaldatud varandust mitte küllalt hoolsalt valitsenud. Teises osas seletatakse, et praegune

Riigivanem ei olevat Vabariigi Valitsuse juhtimisele asudes Böcker'i tehase hooldaja kohuseid maha pannud, vaid ainult, nagu ajalehed teatanud, puhkusele läinud. Riigivanema isikus hooldajate huvide ühendamine valitsusevõimu kasutamiseга tekitavat soovimatuid ja võõrastavaid vahekordi, mispärast härra Martinson Riigikogu üles kutsub valvel olema, et Eesti vabariik selle tagajärjel kahju ei kannataks.

Kõrge kogu liikmetele ei ole muidugi teadmata, et kohtu poolt määratud hooldajate tegevuse järele valvavad kohtuasutused: kõrgemas astmes — rahukogu, kuna lähemaks ja otsekoheseks järelevalvajaks on vaestelastekohus, kes hooldajate tegevust alatiselt teravasti silmas peab, andes neile kõigis tähtsamates küsimustes juhtnõore ja näpunäiteid. Vaestelastekohtul on õigus ja kohus igat hooldajat jalamaid ametist tagandada, kui tema tegevuses hooletuse või kuritahtluse tundemärgid ilmsiks tulevad, misjuures vaestelastekohtu liikmed koguni varanduslikult vastutavad kõigi kahjude eest, mis hooldajad puuduliku järelevalve tõttu on võinud hoolalolevale varandusele sünnitada. Seesugusel olukorral peaks iga ausameelne kodanik, kellele ühel või teisel viisil teatavaks saab, et hooldajad oma ametivannet rikkudes vabariigi huvide vastu teotsevad ja nende kätte usaldatud võõrast vara hooletult valitsevad, lugema oma kohuseks säärasest nähtusest nii ruttu kui võimalik vaestelastekohtule teada anda, kes muidugi kohustatud on rutuliselt seaduslikus korras asja selgitama ja kõik tarvilikud seaduslikud järeldused tegema, kuni ebaausate hooldajate ametist tagandamiseni ja kohtu alla andmiseni. Kui härra Martinson oleks tõsiselt veendunud olnud, et tema teadaandes Böcker'i tehase hooldajate vastu tõstetud süüdistused ja kahtlustused tõele vastavad, siis oleks ka tema kohus olnud niisamuti talitada. Selle järgi oleks ta siis küll võinud emba-kumba: kas vaestelastekohtu ametliku juurdluse tulemused ära oodata, või ka ilma neid ära ootamata nii Riigikogus kui ka igalpool mujal, kus aga soovib, avalikult teada anda, et ta on nii- ja niisuguste hooldajate vastu esinenud ametliku kaebusega, süüdistades neid nii- ja niisugustes väärtegedes. Kõrge seaduseandliku koja liige härra Martinson ei ole aga heaks arvanud nõnda talitada, nagu iga korralik kodanik oleks pidanud talitama. Niipalju, kui minule teada, ei ole ta vaestelastekohtule sääraselt kaebust esitanud. Minu teada on Tallinna vaestelastekohus vaid ajalehtede kaudu tutvunenud härra Martinson'i erakorralise teadaandega ning selles sisalduvate süüdis-

tustega ning kahtlustustega Böcker'i tehase hooldajate kohta. Sel puhul on kohtu esimees oma arusaadavaks kohuseks pidanud kohtu erakordselt kokku kutsuda, kus on otsustatud ametlikku juurdlust alustada, et seaduslikus korras selgitada, kuidas härra Martinson'i teadaandes ettetoodud süüdistused ja kahtlustused tõele vastavad. Kuna vaestelastekohtu juurdlus veel ei ole lõpule jõudnud, siis arvan endal õiguse ja kohuse olema siit kõnetoolilt kõik härra Martinson'i poolt Böcker'i tehase hooldajate vastu tõstetud süüdistused ja kahtlustused ükshaaval läbivaatamisele võtta, misjuures mul võimalik on dokumentide varal näidata, et nad mitte midagi ei sisalda peale sihiliku ja pahatahtliku tõelolude pahrupidi pööramise ja otsekohese vale.

Lubatagu, et ma esiteks käsitaksin härra Martinson'i teadaande esimest osa ja alustaksin suure telliskivihoone lammutamislooga. Selle kohta seletas härra Martinson järgmist: hooldajad ei olevat takistanud väga omapärast tehase varanduste likvideerimist. Nii olevat näiteks mahalõhkumiseks müüdüd suur telliskivihoone, mis 1926. a. hooldajate poolt korraldatud hindamisel oli arvatud 8.400.000 senti väärt olema, kuna see aga lammutamiseks 345.000 senti eest müüdüd a/s. „Textil'ile“. Härra Martinson ei seleta otsekoheselt, mida ta sellega öelda tahab, aga nii nagu aimata ja aru saada võib, tahab ta ridade vahelt mõista anda, et see hoone on ebaausal viisil üleliia odava hinna eest maha sahkerdatud. Kuidas selle hoone lammutamisega lugu oli, selle kohta toon ma kohe täpsed dokumentaalsed andmed. Enne tahaksin aga ühe üldise iseloomuga tähenduse teha. Ei tarvitse insener ega ehituse-asjatundja olla, et aru saada, et ühe hoone lammutamisel sellest saadav rahasumma ei seisa mingisuguses otsekoheses vahekorras selle hoone väärtusega, mis on kindlaks tehtud, kui seda hinnati hoonena. Lammutamistö nõuab ju teatavaid kulusid, ja terve küsimus seisab selles, kuipalju saadakse lammutamisel kõlblikke materjale ning kui suur on nende väärtus, ja nimelt, kas on nende materjalide väärtus suurem või väikesem kui lammutamise kulud. Lammutamisel saadava kõlbliku materjali hulk ja väärtus omakorda olenevad hoone ehitusematerjalist, ehituseviisist, suurematest või vähematest raskustest, mis lammutamisega seotud, ja terve reast muudest teguritest. Kui näiteks telliskivihoone on ehitatud lubjasegu peal, siis on seda kerge lammutada, ja suurem jagu telliskive saadakse tervelt kätte, kui aga hoone on ehitatud tsemendisegu peal, siis on lõhkumine palju

raskem, ja terveid kive saab seda vähem, mida kõvem on olnud tsemendisegu. (M. Martinson, põl: See on eraadvokaadi kaitsekõne!—V. Maaker, as: Mis, Teie tahate nurgaadvokaat olla?) Nende asjaolude tõttu on täitsa mõeldav, ja tuleb ka üsna sageli tegelikult ette, et lammutamiskulud ületavad lammutamisest saadavate materjalide väärtuse, ja lammutamisele tuleb veel juurde maksta. Härradel Riigikogu liikmetel tohiks vist veel meeles olla, et läinud aasta sügisel selgitati teedeministeriumis küsimust, kuipalju läheks maksma, kui siit, meie lähedusest, üks suur ehitus ära koristataks, mille väärtus kahtlemata kümnetesse miljonitesse sentidesse ulatub. Asjatundjate poolt kokkuseatud kalkulatsioonide järgi tuli välja, et lammutamisele tuleb umbes 12 miljonit senti juurde maksta.

Mis puutub kõnealoleva hoone lammutamisse, siis olid seda tingivad asjaolud ja asjakäik järgmine.

1924. a. kevadel korraldati Tallinna hoolekandekohtu poolt hooldajate palvel ja algatusel põhjalik ekspertiisi tehase ehituse ja muude varanduste kohta kahe väga tuntud asjatundja, tehnoloogia-inseneri, poolt. Ekspertiisi kestis umbes kuu aega. Ekspertiisi aktis, mis hoolekandekohtu poolt kinnitatud ja hooldajatele teadmiseks ning täitmiseks edasi antud, öeldakse muu seas:

„Ülepea peab ütleva kõikide endiste töökojahoonete kohta järgmist: peaks järele kaaluma, kas ei oleks võimalik neid laduderuumideks tarvitada; meie arvates tuleks seks katused ümber ehitada, vaheseinad teha, sest mõned on nii suured, et keegi neid laduks ei rendiks. Kui ümberehituse kulud suured tuleksid ja võimalus puudub neid ladude ruumideks välja rentida, tuleb kaalumisele võtta nende lammutamise küsimus; praegusel ajal oleks veel võimalik lammutamisest saadud kivist ja rauast midagi tasu saada, kuna mõni aeg edasi see võimalus ka langeb, sest pahade katuste ja veetorude tõttu laguneb telliskivi seintes ja raudkonstruktsioonid hoonete sees.“

Üks seesugustest hoonetest, mis pikemat aega kasutamata seisis ja mille ümberehitamiseks ning kasutamiseks väljavaated puudusid, oli ka kõnealolev shrapnellitöökoja ruum, mis ilmasõja ajal suure kiirusega ehitustehniliste nõuete vastaselt oli püstitatud juurdeehitusena turbomehaanika töökoja külge. Tehniliselt ebaratsionaalse ehituseviisi tõttu oli hoone väga kiiresti kõdunemas, rikkudes ühtlasi seda turbomehaanika töökoja kapitaalsetena, mille vastu see oli külgepidi ehitatud. Hooldajad on mitmel korral kaalunud ja asjatundjatega nõu pidanud, mis selle hoone alalhoidmiseks

tuleks ette võtta. Lõpuks otsustasid nad 19. augustil 1927 järgmist — tsiteerin sõnasõnalt hooldajate protokolliraamatu järgi:

„Kuna turbomehaanika töökoja katus on väga viletsas seisukorras, selle parandamine aga nõuaks väga suuri summasid, mida ei ole otstarbekohane välja anda, kui ei ole miskisuguseid kindlaid väljavaateid selle hoone väljaandmise ja kasutamise kohta, siis otsustatakse kutsuda kaks ehituse-inseneri, et nõu pidada, mis tuleks ette võtta, et hoonet paremini lagunemise eest hoida. Soovitav oleks kutsuda inseneri“ nii ja niisuguseid — 3 inseneri nimetatud.

Vastavalt sellele hooldajate otsusele on hoone diplom-inseneride A. Bürger'i ja H. Laane poolt läbi vaadatud, kes 27. augustil 1927 oma töötulemuste kohta akti kokku seadnud, milles muu seas järgmist öeldakse:

„Juurdeehitus on 122 meetrit pikk, 22,2 m lai ja 14,5 m kõrge, lagedeta telliskiviehitus. Niihästi mehaanikatöökoda kui ka juurdeehitus on kahepoolega katusega, mille tõttu osa sademaid valguvad töökoja peavahesena peal asuvale shottrennile. Et renni kallakus liig väike, ei jookse vihm katuselt täiel määral ära, vaid imbub läbi katuse töökotta. Selle tagajärjel on juurdeehituse — shrapnellitöökoja — katuse puuosad mädanenud ja kohati juba kokku varisenud, nii et katusel käimine hädatohtlikuks on muutunud.

Viletsa shottrenni all kannatab just mehaanikatöökoja pool katust ühes kapitaalseinaga ja sisemise kallihinnalise raudkonstruktsiooniga, ja see väärtuslik hoone on hävinemisele määratud, kui lähemal ajal katuste kordaseadmisele ei asuta.

Meie arvates on otstarbekohasem juurdeehitus täies ulatuses lammutada; sel juhtumisel kaob ära ülemalnimetatud shottrenn ja on võimalik mehaanikatöökoja katust korda seada ja korras hoida. Praeguse lameda konstruktsiooni juures ei ole kindel, et shottrenn peale katuse ja enese kordaseadmist pidama jääb, pealegi on see ajutist iseloomu ehitus, sõjaajal laskemoona valmistamise jaoks ehitatud.“

Edasi teevad eksperdid üksikasjaliku kalkulatsiooni, kuipalju võiks lammutamine maksma minna ja kuipalju ning kuisuures väärtuses seejuures kõlblikke materjale peaks saama. Kõigi nende arvestuste üksikasjade ettetoimine oleks vist liigne. Küllalt on, kui ma vaid lõpptulemuse ette loen:

„Seega läheks hoone lammutamine maksma — ühtekokku — 346.380 mrk. Lammutamisel saadud materjali väärtus — 666.054 mrk. Seega 666.054—346.380=319.674 mrk. Sel juhtumisel, kui shrapnellitöökoda lammutamata jääb, läheb peahoone ja juurdeehituse

katuse kordaseadmine ilma teiste töödeta maksma 1.230.000 mrk.“

Asjatundjate, Bürger'i ja Laane, poolt kokku seatud akti kaalusid hooldajad mitmekülgsest läbi, ja 16. septembril 1927 tegid nad asja kohta järgmise otsuse — protokoll 16. septembrist 1927:

„Läbi vaadates inseneride Bürger'i ja Laane akti leiavad hooldajad, et lõpliku otsuse tegemiseks, kas shrapnellitöökoda tuleb lammutada, oleks tarvilik pöörduda vaestelaste-kohtu poole, paludes, et kohus veel omalt poolt laseks eksperte selle hoone läbi vaadata ja lammutamise kohta arvamist avaldada.“

Hooldajate sellekohane esitis oli vaestelaste-kohtus arutusel 28. septembril 1927, kus kohus otsustas toime panna hoone järelevaatuse kohapeal kohtuliikmete ja asjatundjate osavõttel. Pärast seda kohapealset ülevaastust oli asi 5. oktoobril 1927 vaestelastekohtus teistkordsel läbivaatamisel, mille tagajärjedest anti hooldajatele teada järgmise ametliku kirjaga:

„Tallinna vaestelastekohus teatab, et kohtu määrustega 28. sept. ja 5. okt. s. a. on hoolekandel lubatud ajutise veneaegse shrapnellitöökoja hoonet lammutamiseks ära müüa võistluspakkumise teel, kusjuures pakkumise alghind ei või olla alla ekspertide A. Bürger'i ja H. Laane poolt 27. aug. 1927 kokkuseatud aktis tähendatud hinna: Mk. 319.674.—“

Vastavalt sellele vaestelastekohtu otsusele saigi hoone lammutamiseks müüdud. Hoolekande protokollist 23. novembrist 1927 on selle kohta järgmist lugeda:

„Läbi vaadates kirjalikke pakkumisi shrapnellitöökoja lammutamise asjas, leitakse et a/s. „Textil“i“ pakkumine, olles suurem teistest sissetulnud pakkumistest ja ka 25.000 marga võrra suurem ekspertide aktiga kindlaks määratud summast, on tehatele vastuvõetav. Sellepärast otsustatakse lammutamine pakutud hinnaga 345.000 marka ära anda „Textil“ile“, kohustusega, ära koristada materjal 1. augustiks 1928 ja vabanev maa-ala ära tasandada.“

Nii on lugu dokumentide järgi selle hoone lammutamisega. (V. Maaker, as: Härra Martinson rääkis hoopis teist keelt.) Olgu veel juurde lisatud, et hoolekande tegevuse aruanne 1927. a. kohta, ühes kõigi dokumentidega, on seadustes ettenähtud korra järgi vaestelastekohtu poolt revideeritud. Seda aruannet revideerides on kohus muu seas läbi vaadanud ka hooldajate tegevuse kõnealleva hoone lammutamise asjas. Aastaruanne on kohtu poolt kinnitatud ja heaks kiidetud.

Hoone lammutamisest saadud materjalid on a/s. „Textil“ ära kasutanud Böcker'i tehasele renditud endise laevaehitustöökoda ümber-

chitamiseks ja kordaseadmiseks. Kui tal seejuures mõnesugust materjali üle jäi, mida tal oma ehitustööde jaoks vaja ei läinud, siis võis ta seda müüa kellele tahtis. Hooldajate järeleküsimisele on a/s. „Textil“ juhatus saatnud hooldajatele kirja, mis järgmiselt käib:

„Teie suusõnalise järeleküsimise peale, meile 1927. aastal äramüüdnud endise shrapnellitöökoja kolme seina asjas, teatame, et osa ehitusematerjalist, mida meile oma vajadusteks tarvis ei läinud, müüsimise 1928. a. kevadel hr. A. Allapert'ile, ja et tema poolt kõik nõuded meiega arvete õiendamise suhtes täidetud on.“

Niisama nagu keegi ei või a/s. „Textil“ile keelata talle mittevajaminevaid ülearuseid materjale ükskõik kellele ära müümast, niisama ei või keegi härra Allapert'ile keelata seda kraami a/s. „Textil“ilt või ükskõik kellelt ostmast, liiatigi kui veel silmas pidada, et selle ostmise ajal, 1928. a. kevadel, hooldajad ja nende volinik olid tehase varanduse valitsemisest kõrvaldatud.

Edasi kõneleb härra Martinson, hooldajad olevat sõlminud a/s. „Textil“iga lepingu, mis olevat Böcker'i tehasele majanduslikult kahjulik, ja mille kinnistamiseks pikemaks ajaks olevat hooldajad oma nõusoleku andnud, olgugi et juba sekvestri valitsejad olid sel ajal teotsemas ja varanduste valitsemine hooldajate käest üle võetud. Ainult Vabariigi Valitsuse vaheleastumine novembrikuus 1928 aidanud päästa hoolealloleva varanduse kahjuliku kooramatuse alt, mida hooldajad õigusliku volitusega nõus olid enese peale võtma.

Selles osas härra Martinson'i seletustest on jällegi kõik tõsiasiad sihilikult moonutatud ja segi aetud. Tõelikult oli selle lepinguga lugu järgmine.

1922. a. saadik teotseb Böcker'i tehase maalal endise puutööstuse-töökoja ruumides a/s. „Textil“i puuvillariide tehas. Septembrikuu keskpaigas 1927 pööras „Textil“i juhatus hooldajate poole ettepanekuga, rentida talle tööstuse laiendamiseks pikema aja peale laevahituse-töökoda, mis asub selle hoone kõrval, kus „Textil“ siiaamaani oli teotsenud. Pärast põhjalikku ja väga visa kauplemist, mis kestis ligi kuu aega, läks hooldajatel korda „Textil“iga kokkuleppele jõuda. Kuna lepingutingimuste järgi rentnik oli kohustatud selle hoone juures väga suuri, paljudesse miljonitesse sentidesse ulatuvaid kordaseadmise ja ümberehitamise töid ette võtma ja ümberehitatud hoone rendiaja lõpul tehasele heas korras tagasi andma, ilma ümberehitamise ja kordaseadmise tööde eest tehasele mingisugust tasu saamata, siis pani rentnik üheks tingimuseks, et leping, mis sõlmitud esialgselt 12 aasta

peale, õigusega, et rentniku soovil võib seda veel edasi pikendada järgmise 12 aasta peale, kinnistuseraamatutesse kantaks, kuna ilma selleta rentnik ei julgeks nii suuri kapitale sellesse hoonesse investeerida. Samal ajal avaldas ka teine suurem tehase rentnikkudest, a/s. „Külmetus“ soovi, sõlmida uus rendileping pikema aja peale, nimelt 18 aastaks, samuti tingimustel, et ka see leping kinnistuseraamatutesse kantaks. Ka „Külmetusega“ läks korda kokku leppida. 11. oktoobril 1927 kirjutati alla mõlemad lepingukavad hooldajate ning vastaspoolte poolt ja esitati vaestelaste-kohtule läbivaatamiseks ning heakskiitmiseks. 12. oktoobril 1927 vaatas vaestelastekohus mõlemad lepingud läbi ja kiitis need heaks. Lepingus ettenähtud kinnistamist, kreposteerimist, takistas aga asjaolu, et Vene ajal, ja nimelt 16. detsembril 1916, oli kinnistuseraamatutesse kantud märkus, et Vene sõjaväevõimude poolt on otsustatud Böcker'i tehast sekvestri alla võtta, ja see märkus püsis kinnistuseraamatutes maha kustutamata, ehk küll hooldajad olid endistel aastatel mitmel ja mitmel korral kaubandus-tööstusministeeriumi palunud riigi võlavahekorrade tehasega välja selgitada, ja kui riigil peaks tehasele midagi saada olema, siis need summad sisse nõuda ning sekvestri märkus kinnistuseraamatutes kustutada. Eriti tungivalt palusid seda hooldajad 1924. a., kui Eesti pank nõudis hooldajatelt kategooriliselt obligatsioonide tegemist tehase kinnisvara peale, et nendega kindlustada üht võrdlemisi väikest laenu, mis tehasele Eesti pangas oli. Sekvestri märkus keelab kinnisvara koormamist niihästi obligatsioonidega kui ka igasuguste muude koormatustega, seal hulgas ka rendilepingutega. Hooldajate korduvad tungivad palved jäid aga tagajärjetuiks, riiklikude võlgade selgitamiseks ei võetud midagi ette, kuid sekvestri märkust ei kustutatud ka. Viimaks said hooldajad asjast niiviisi üle, et andsid tehase võla kindlustuseks Eesti pangale vekslid, millele ise isiklikult kui vastutajad — shirandid — alla kirjutasi, kuigi nad sugugi kohustatud ei olnud sääraseid isiklikke shiirendid andma. Arvestades võimalust, et ka käesoleval korral kaubandus-tööstusministeerium riiklikkude võlgade selgitamisega ja sekvestri märkuse kustutamiseks võibolla niipea hakkama ei saa, esitasid hooldajad 25. novembril 1927 Vabariigi Valitsusele palve, milles palusid juhtumisel, kui ei peaks võimalik olema riigivõlgade küsimust niipea selgitada ja sekvestri märkust kinnistuseraamatutes kustutada, avaldada eriti nõusolek nende kahe rendilepingu kinnistamiseks, teatades kinnistusejaoskonnale, et Vabariigi Valitsuse poolt ei ole takistust selleks, et vaatamata

sekvestri märkusele need kaks rendilepingut tehase kinnisvarale kantaks. Oma palvet põhjendasid hooldajad sellega, et need kaks lepingut on tehasele kasulikud, nagu seda on tunnustanud ka vaestelastekohus; need ei vähenda tehase väärtust, vaid suurendavad seda, kuna rentnikud loovad tehasele uusi väärtusi, eriti a/s. „Textil“, kes lepingu järgi kohustub ühe täitsa kõlbmatu hoone, mille kordaseadmiseks ja kasutamiseks hooldajatel ühtki teist väljavaadet ei paista olema, ja mis sellepärast varem või hiljem suurte kuludega lammutada tuleks, põhjalikult parandama ja kõlblikuks hooneks ümber ehitama. Vabariigi Valitsus aga, selle asemel, et erilist nõusolekut avaldada nende lepingute kinnistamiseks, otsustas 30. novembril 1927:

„1) Tunnustada tarvilikuks tehas sekvestri alt vabastada,

2) seks otstarbeks sekvestreeritud varandus kaubandus-tööstusministri korraldusse anda ja temale ülesandeks teha, sekvestriga seotud kulud ja antud summad välja selgitada ning sisse nõuda, ja

3) pärast seda Vabariigi Valitsusele ettepanekuga esineda tehase sekvestri alt vabastamiseks.“

5. jaanuaril 1928 määras kaubandus-tööstusminister neljast isikust koosneva sekvestri-valitsuse, kes ministri ettekirjutusel võttis 10. jaanuaril 1928 tehase varandused hooldajatele üle, asudes nende faktilisele valitsemisele.

28. jaanuaril samal aastal saatis sekvestri-valitsus a/s. „Külmetusega“ ja „Textil“iga sõlmitud rendilepingute algkirjad hooldajatele tagasi, seletades kaaskirjas, et lepingud saadetakse „tarvilikkude täienduste tegemiseks, millised on nõutavad rendilepingu kinnistamisel“. Nimelt oli tarvilik, lisaks rendilepingutele, kinnistusejaoskonnale ette panna veel eriline hooldajate nõusolekuavaldus lepingu sissekandmiseks kinnistuseraamatutesse, nagu seda nõuab Notariaalseadus ja veel mõned muud andmed ning dokumendid. Ühtlasi soovitas sekvestri-valitsus need lepingud arusaamatuste ärahoidmiseks ka veel rahukogule kinnitamiseks esitada, kuna muidu karta võib, et kinnistusejaoskond võimalikuks ei pea lepinguid kinnistada.

Sellest sekvestri-valitsuse kirjast nähtub, et hooldajad ei ole kuidagiviisi omavoliliselt, pahatahtlikult või salaja „Textil“ lepingu kinnistamiseks nõusolekuavalduse andnud, nagu seda härra Martinson püüab ridade vahelt mõista anda, väljendades seda sõnades, et hooldajad olevat sel ajal, kui sekvestri-valitsejad juba teotsemas olid, ilma õigusliku volituseeta nõus olnud varandusele

kahjulikku koormatust viimase peale võtma. Sootuks selle vastu — just sekvestri-valitsus ise kutsus hooldajaid notari juurde alla kirjutama vormilisele nõusolekuavalduse dokumendile, mida Notariaalseadus nõuab ja mida hooldajad lepingu järgi kohustatud olid alla kirjutama ning rentnikule välja andma.

Nõutavad dokumendid lisaks kummalegi lepingule kirjutatigi hooldajate poolt 27. veebruaril 1927 notari juures alla ning lepingud esitati vaestelastekohtu kaudu rahukogule läbivaatamiseks ja kinnitamiseks. Lepingute all seisab järgmine ametlikkude allkirjadega ja pitseriga varustatud märkus:

„Tallinna vaestelastekohtu otsustel 12. oktoobrist 1927 ja 7. märtsist 1928 on a/s. Põhja-Lääne j.n.e. tehaste huvil see leping heaks kiidetud, millised otsused Tallinna-Haapsalu rahukogu poolt 21. aprillil 1928 kinnitatud. Tallinnas, 18. mail 1928.“

Seega on mõlemad lepingud kummagi instantsi poolt, kes teostavad järelevalvet hooldajate tegevuse üle, tunnustatud Böcker'i tehasele kasulikkudeks ja nende poolt heaks kiidetud.

Ent vahepeal oli a/s. „Külmetus“ võtnud ja kogu oma ettevõtte kolmandale isikule, osäühisusele „Estonia eksporttapamajad“, müünud, (K. Ast, stp: Ahaa, — nii, nii! — J. Vain, stp: Seal on koer maetud!) kõik renditud ruumid kui ka rendilepingu viimasele üle andnud ja ise tehast sootuks välja kolinud ning likvideerimisele asunud, mille kohta ilmus ametlik kuulutus Riigi Teatajas nr. 42 — 25. maist. Hooldajatele ei olnud nad rendilepingu edasiandmiseks nõusolekut küsinud, tähele panemata jättes Balti eraseaduse § 4029. määruse, et rendilepingu edasiandmiseks on nõutav otsekohene nõusolek rendileandjalt. Imelikul kombel ei ole o/i. „Estonia eksporttapamajad“ 13. märtsil 1928 a/s. „Külmetusega“ ostulepingut sõlmides ja seejuures ostuobjektist 35 miljonit senti makstes, (K. Ast, stp: Kuulake nüüd!) nähtavasti vaevaks võtnud seaduseraamatutest kõike mis vaja järele vaadata või mõne asjatundja-õigusateadlase poole pöörata. Ostja „Estonia eksporttapamajad“, on müüjalt, a/s. „Külmetusel“, üksnes seda nõudnud, et „Külmetus“ muretseks rendilepingu edasiandmiseks sekvestri-valitsuse nõusoleku, kuna hoolekandelt niisuguse nõusoleku muretsemist ei ole „Estonia eksporttapamajad“ „Külmetusel“ nõudnud, ega ole viimane lepingu järgi kohustatud selleks mingisuguseid samme astuma. Seaduse järgi ei saa aga sekvestri-valitsus mingisuguseid rendilepinguid sõlmida pikemaks ajaks kui ühe aasta peale, sellepärast ei saa ta ka seadusejõulist nõus-

olekut avaldada pikaajalise rendilepingu edasiandmiseks ühelt rentnikult teisele. Ainuke asutus, kes oleks võinud seaduslikult köitvate tagajärgedega nõusolekut avaldada rendilepingu edasiandmiseks a/s. „Külmetuselt“ o/ü. „Estonia eksporttapamajadele“, olid hooldajad ja vaestelastekohus. Ainult hiljem on o/ü. „Estonia eksporttapamajad“ märganud, et lepingu juures üks väga oluline asi puudub, ja siis tuli 21. juulil a/s. „Külmetuse“ likvideerimise komisjonilt hooldajatele kiri, milles naiivilt teatatakse, et rendilepingut edasi andes on lepingusse „eksikombel“ üles võetud tingimus, et rendilepingu edasiandmiseks tuleb sekvestrivalitsuselt nõusolek muretseda. (K. Ast, stp: Oi, siin passib üks Vene vanasõnal!) kuna aga nüüd olevat selgunud, et tarvilik on hooldajate nõusolek, siis „Estonia eksporttapamajade“ osaiühisuse sellekohasele soovile vastu tulles... (V. Maaker, as: „Estonia“ on seal taga, mis?) palub „Külmetuse“ likvideerimise komisjon hooldajaid selleks üleandmiseks nõusolek avaldada.

Hooldajad, 22. augustil 1928 tähendatud palvet kõigekülgelt läbi kaaludes, leidsid, et juba puhtvormilistel põhjustel ei saa nad senikaua, kui nad tehaste varanduse valitsemisest kõrvaldatud on, teha üksikuid korraldusi selle varanduse valitsemise alal, liiatigi kui neil varanduse valitsemisest kõrvaldatud olles ei ole ühtki võimalust ei uuele rentnikule tingimusi seada, mis võiksid tehase huvides vajalikud olla, ei ka seda jälgida, kas uus rentnik enesele võetud kohustusi korralikult täidab. Sellepärast otsustasid hooldajad, et nad ei saa „Külmetuse“ likvideerimise komisjoni soovile vastu tulla ega lepingu edasiandmiseks nõusolekut avaldada.

A/s. „Külmetusega“ sõlmitud rendileping, ühes hooldajatest notari juures allakirjutatud kinnistusenõusoleku avaldusega ja kohtu märkustega, et leping on vaestelastekohtu ja rahukogu poolt kinnitatud, seisis sel ajal hooldajate käes. 16. oktoobril 1928 said hooldajad sekvestrivalitsuselt kirja, milles paluti see leping sekvestrivalitsusele kasutamiseks peatselt välja anda. Kuidaviisi sekvestrivalitsus kavatses seda lepingut kasutada, ei olnud kirjas öeldud, kuid suusõnalistest läbirääkimistest sekvestrivalitsuse liikmetega olid hooldajad mulje saanud, et sekvestrivalitsusel on mingi eriline huvi, et „Külmetuse“ rendilepingu kinnistamine läbi viidaks. Mõnede korral varem olid sekvestrivalitsuse liikmed hooldajatega kokku puutudes sellest juttu teinud, et „Külmetuse“ lepingu kinnistamine tuleks läbi viia. Kuna see leping, nagu öeldud, oli varustatud hooldajate poolt omalajal, nimelt 27. veebru-

aril 1928 allakirjutatud kinnistamisnõusoleku avaldusega, siis tekkis hooldajatel põhjendatud kahtlus ja kartus, kas ei kavatses sekvestrivalitsus seda lepingut vast ehk sedaviisi ära kasutada, et annab selle „Külmetuse“ likvideerimise komisjonile välja, kes laseb lepingu kinnistada selle nõusolekuavalduse põhjal, mille hooldajad sootuks teistsugustel oludel olid alla kirjutanud. Seda võimalust arvestades esitasid hooldajad lepingu vaestelastekohtule ühes pikema ettekandega, milles nad Balti eraseaduse § 460. põhjal palusid kohtult juhtnõõre, kas tohivad hooldajad niisuguseid samme astuda, mis võimaldaksid varemalt ja sootuks teistsugustel asjaoludel antud nõusoleku põhjal rendilepingu kinnistamist a/s. „Külmetuse“ nimele. Vaestelastekohus oma motiveeritud otsuses 24. oktoobrist leidis, et tehase huvides ei ole lubatav, et see leping võiks saada kinnistatud.

Peale vormiliste kaalutluste oli hooldajate arvates ka sisuliselt rendilepingu edasiandmine „Külmetuselt“ o/ü. „Estonia eksporttapamajadele“ Böcker'i tehasele ilmselt kahjulik, millest nad asja arutamisel vaestelastekohtule ette kandsid. Esiteks oli uus rentnik tööstuse iseloomu tunduvalt muutnud, mille tagajärjel pidi lõpetama oma tegevuse üks teine tehase maa-alal teotsev väikesem tööstuseettevõtte, kes varemalt sai oma tooresaine „Külmetuse“ tööjäänustest. Selle tööstuseettevõtte sulgemine ja tehase ruumidest lahkumine tõi tehasele 2.400 krooni tulude vähenemist aastas. Samuti oli terve rida teisi kaudseid kahjusid, mida arvesse võttes hooldajad jõudsid kindlale veendumusele, et lepingu edasiandmine „Külmetuselt“ „Estonia eksporttapamajadele“ on tehase huvidele ilmselt kahjulik, mispärast nad mingil tingimusel ei oleks võimalikuks pidanud selle lepingu edasiandmiseks oma nõusolekut avaldada. Peale kõige muu oli iseloomulik ja tehasele täitsa vastuvõtmatu, et pärast a/s. „Külmetuse“ likvideerimisele asumist ja oma ettevõtte müümist olid sellele aktsiaseltsile renditud ruumid saanud otsekuu mingisuguseks paristamisobjektiks, mis käis käest kätte, nagu mustlase hobune, sest vaevalt oli o/ü. „Estonia eksporttapamajad“ jõudnud „Külmetuse“ osta, kui ta kogu ettevõtte ühes ruumidega ja rendilepinguga oli edasi andnud kahele juudisoost ärimehele.

Imelikul kombel ei olnud aga sekvestrivalitsusel nähtavasti midagi selle vastu, et tehase varandustega sedaviisi paristati ja seega tehasele lausa suuri kahjusid tehti. 22. oktoobril 1928 ruttas sekvestrivalitsus uuesti hooldajatele meelde tuletama, et ta 16. oktoobril on palunud „Külmetuse“ rendilepin-

gut kasutamiseks üle anda, ja oma kirjas 13. novembrist 1928 esineb sekvestri valitsus koguni „Estonia eksporttapamajade“ osatühisuse advokaadi osas, püüdes hooldajatele selgeks teha, et „selle lepingu üleandmisega oleks tehase varanduse huvid kaitstud paremini kui a/s. „Külmetusega“ rendivahekorra edasikestmise korral“.

Seepärast palub sekvestri valitsus hooldajatelt põhimõtteliku nõusolekut.

Kui silmas pidada neid ülesandeid, mille teostamiseks sekvestri valitsus seaduse ja Vabariigi Valitsuse otsuse järgi on seatud, nimelt riigi võlgade väljaselgitamist ja sissenõudmist kõige kiiremas korras, siis jääb küll arusaamatuks, mispärast sekvestri valitsus nii väga huvitatud oli a/s „Külmetuse“ rendilepingu kinnistamisest ja selle lepingu edasiandmiseks hooldajatelt nõusoleku muretsemisest, et ta isegi võimalikuks pidas otsekui ühe erafirma — o/ü. „Estonia eksporttapamajade“ — advokaadina ja eestkõnelejana esineda. (Naer pahemal pool.) Kuid ma ei kahtle, et härrad Riigikogu liikmed ise väga hästi aru saavad, millest see eriline huvi tingitud oli.

Oma imestamisväärselt kergemeelse ja järelekaalumata asjaajamise tõttu oli osatühisus „Estonia eksporttapamajad“ sattunud väga täbarasse seisukorda. Hiigla summa — 35 miljonit senti — oli välja visatud ja terve asi seisis täitsa tuule peal. (K. Ast, stp: Samal ajal, kui endal seal hiigla võlad.) Seisukord on täpselt analoogiline sellele, kui keegi asuks kuskile korterisse elama, võttes endiselt üürnikult korteri ja üürilepingu üle, makstes selle eest pööraselt kõrget hinda, ilma et aga majaperemehega oleks sõnagi räägitud ja sellelt nõusolekut küsitud. Muidugi võib majaperemes niisuguse üürniku iga silmapilk välja tõsta, niipea kui soovib. Ka osatühisusele „Estonia eksporttapamajad“ on tagantjärele tark aru pähe tulnud, et kõik need 35 miljonit, mis „Külmetuse“ eest kergemeelselt lajutades välja visati, kipuvad vägise korstnasse lendama. Kui sellele arusaamisele tuldi, oli muidugi vesi ahjus ja hea nõu kallis. Kui hooldajad ja vaestelastekohus rendilepingu edasiandmiseks nõusolekut ei anna, siis on 35 miljonit senti lihtsalt tuulde visatud. Viimase hädaga on o/ü. „Estonia eksporttapamajad“ esitanud kohtule nõudmise, milles palutakse 13. märtsil 1928 a/s. „Külmetusega“ sõlmitud leping tühistada. (J. Vain, stp: See olevat vintis peaga tehtud.) Vaevalt on aga härradel „Estonia eksporttapamajade“ tegelastel enestel niipalju naiivset optimismit, et nad selle protsessi võidusse usuksid. Nõudmine põhjenevat kahel alusel ja kumbki neist on nõrgem kui nõrk. Esimene alus on see, et

hooldajad ei anna nõusolekut rendilepingu edasiandmiseks. Kuid nii, nagu eespool seletatud, ei ole müüja, a/s. „Külmetus“, lepingu järgi enda peale seda kohustust võtnud — hooldajatelt kõnealolev nõusolek muretseda. Lepingu järgi on see o/ü. „Estonia eksporttapamajade“ oma hool ja mure — katsuda, kuidas nad hooldajatelt ja vaestelastekohtult selle nõusoleku saavad. Teine nõudmise alus olevat see, et terve ostuobjekt olevat enam kui pool vähem väärt selle eest makstud hinnast. (Naer pahemal pool. — E. Joonas, stp: Õige toredad mehed!) Ent esiteks on niinimetatud „liigselt suure kahjusaamise puhul“ ostulepingu tühistamine üldse vaid väga piiratud tingimustel võimalik, milliseid käesolevat korral olemas ei ole; teiseks on ostuobjektiks käesolevat juhtumisel äri firma kui niisugune, millel üldse objektiivset hinnangut ei saagi olla, ja kolmandaks on „Estonia eksporttapamajad“ ise läinud aastal, kui ajalehtedes „Külmetuse“ ostmist hukka mõisteti ja tema eest makstud hinda kuulmata kalliks tunnustati, kahel korral ajalehtedes ametlikult seletanud ja arvuliste kalkulatsioonide varal näidata püüdnud, et see ostmine äriliselt ütle mata kasulik operatsioon olnud. (Naer pahemal pool. — J. Voiman, stp: Kas Teie olitegi see hea jurist seal, härra Holberg?) Kuuldavasti olevat need „Estonia eksporttapamajade“ ajalehtedes avaldatud seletused „Külmetuse“ likvideerimise komisjoni poolt kohtule ette pandud kui väga huvitav ja pikantne tõendusematerjal, kus nõudja ise on avalikult kõige selle vaele ajanud, millega ta nüüd püüab oma nõudmist põhjendada. (Naer pahemal pool. — M. Martinson, põl: Kunas Riigivanem kõnelema hakkab, siamaani kõneleb advokaat?) Kõneldakse, et nõudmine „Külmetuse“ vastu olevat alustatud ainult arvestades eelseisvaid valimisi, ja nimelt selleks, et juhtumisel, kui enne valimisi peaks kuidagiviisi avalikkusele teatavaks saama, missuguse skandaalse kergemeelsusega „Estonia eksporttapamajade“ ümber koondunud põllumeeste kogude tegelased kaalule panevad ja tuulde loobivad kümneid miljoneid riiklikkudest laenuasutustest hangitud rahva raha, võimalus oleks seletada, et ega need miljonid veel lõplikult kaotatud ole, — näe, meil on protsess „Külmetusega“ veel pooleli, küll me nõuame sealt need miljonid tagasi. Et selle protsessi võitmiseks tegelikult ühtki lootust ei ole, — mis toost! Rahvale võib ikka puru silma puistata, et kõva protsess on käimas, mida pealegi ajab advokaat — endine Riigivanem, ja senikaua kui kohtus selle asja pärast protsessitakse, on õnnelikult valimised mööda! Siis võib jälle kergendatult

hinge tõmmata, sest järgmiste valimisteni on kolm aastat aega mõelda ja ringi vaadata, kuidas sellest loost ennast rahva silmis puhtaks pesta. (K. Ast, stp: Just nagu Harju pangaga!) Niisugused olevat selle „Külmetuse“ likvideerimise komisjoni vastu alustatud protsessi tõelikud motiivid ja tagapõhi. (Hulgalised vahelhüüded.)

Mööda minnes olgu siinkohal öeldud, et selle protsessi alustamine „Estonia eksporttapamajade“ poolt... (Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt ja müra. — K. Päts, põl: Riigivanem kõneleb!) on kõige kindlam ja õieti lõplikult küsimust otsustav tõendus selle kohta, (Vahelhüüded paremalt poolt. — K. Ast, stp: Eks see karjata, keda kaigas puudutab! — Vahelhüüded.) et hooldajad täiesti õigel seisukohal olid, kui nad leidsid, et Böcker'i tehase huvides ei võiks lubatav olla „Külmetuse“ rendilepingu edasiandmine „Estonia eksporttapamajadele“. (Paremalt poolt: Mis on meil siin eksporttapamaja „Estoniaga“ tegemist? — M. Martinson, põl: Kas me oleme Riigikogu koosolekul või eksporttapamaja „Estonia“ koosolekul? — J. Vain, stp: Seal antakse tupitsat ja näidatakse Tonkman'i.) Ei ole kunagi soovitav võimaldada mingisuguse lepingu edasiandmist soliidset kontrahendilt ebasoliidsele kontrahendile. A/s. „Külmetusega“ alustatud protsessiga on o/ü. „Estonia eksporttapamaja“ andnud isenda kohta ametliku ja avaliku tõenduse, et see osahisus äärmiselt ebasoliidilt oma asju ajab, sest kui keegi tahaks soliidseks nimetada sarnast ärilist ettevõtet, kes ise avalikult tunnistab, et ta üht objekti omandades on vähemalt paarkümmend miljonit „eksikombel“ liigselt maksnud, nii et ta sunnitud on seda kohtu teel tagasi nõudma, siis oleks sarnase äri soliidseks nimetamine muidugi ainult hirvitavas ja ironiseerivas mõttes võimalik. (H. Rebane, põl: Kõnelege „Estoking'ist“ ka! — Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt.)

Juhataja **R. Penno**: Ma palun Riigikogu liikmeid härra Riigivanemat mitte segada.

Riigivanem **A. Rei**: Kuna „Estonia eksporttapamajade“ meeste ja kaubandus-tööstusminister Holberg'ile, kes ju neile tapamajadele üsna lähedal seisab, peagi teatavaks sai, et hooldajad võimalikuks ei pea rendilepingu edasiandmiseks nõusolekut avaldada, siis oli muidugi selge, et tulevad kõik rattad käima panna, et tehas enam ei antaks hooldajate valitsemisele tagasi, sest siis võib karta, et hooldajad esitavad kohtule tsiviilnõudmise,

milles paluvad „Külmetusele“ renditud ruumidest neid kolmandaid isikuid välja tõsta, kes seal praegu seaduslikus korras edasiantud rendilepinguta, seega seadusliku aluseta asuvad. Ja muidugi oleks sellega see masendav skandaal lahti puhkenud, mida oli tarvis iga hinna eest ja igasuguste abinõudega ära hoida. Nagu mul eespool au oli seletada, oli sekvestri-valitsuse suhtumine „Estonia eksporttapamajadele“ sedavõrt soe ja südamlük, et sekvestri-valitsus pidas võimalikuks isegi selle erafirma advokaadi osa etendama hakata. Seega võis senikaua, kui tehases sekvestri-valitsus edasi püsis, ikka veel kuidagi elada ja hingata. Sellepärast oldigi teataval pool üliväga huvitatud sellest, et sekvestri võimalikult kauem edasi kestaks. Kaubandus-tööstusminister Holberg'i ja tema käsu ning näpunäidete järgi talitavat sekvestri-valitsust ei huvitanud nähtavasti mitte niivõrt riiklikkude võlgade selgitamine, kui hooldajate endisest tegevusest mingisuguste eksituste ja vigade väljanuhkimine, mida võiks esmalt vaikselt keelepeksu-meetodite varal mööda linna laiali kolporteerida, ja siis pärast tarvilikul korral Riigikogu kõnetoolilt erakorralise teadaande näol kõmuliste paljastustena ette tuua. Sellest on ka arusaadav, kust ja kuidas on tekkinud ning lendu lastud kõik need jutud mitmesugustest väärnähtustest Böcker'i tehases, mida on nii suure hoolega esmalt suust suhu mööda linna levitatud, kuni nad härra Martinson'i teadaande kaudu viimati otsaga Riigikogusse jõudsid.

Lubatagu, et ma nüüd tagasi pööran teise kõnealoleva, nimelt a/s. „Textil'i“ lepingu juurde. Härra Martinson kõneleb, et see olevat tehasele kahjulik, ja et ainult Vabariigi Valitsuse vaheleastumine novembrikuul 1928 aidanud tehase varandust päästa kahjuliku koormatuse alt, mida hooldajad ilma õigusliku volituseta nõus olnud selle varanduse peale võtma. Mis puutub õiguslikku volitusse, siis oli sellest juttu eespool, kus ma seletasin, et nõusolekuavalduse allakirjutamine sündis sekvestri-valitsuse oma ettepanekul ja kutsel. Teiseks torkab silma niisugune imelik asjaolu, et nõusolekuavalduse allakirjutamine „Külmetuse“ lepingu kinnistamiseks hooldajate poolt sündis samal päeval ja samasugustes oludes, nagu ka „Textil'i“ lepingu suhtes, kuid „Külmetuse“ lepingust ei lausu härra Martinson sõnagi ega tee selle eest hooldajatele ühtki etteheidet. Kuid asi on veelgi huvitavam. Nagu eelpool seletatud, oli sekvestri-valitsus ihust hingest selle poolt, et „Külmetuse“ lepingu kinnitus läbi viidaks, vaatamata sellele, et just selle lepingu kinnistamine oli muutunud olukorra tõttu — „Külmetuse“

likvideerimisele asumine ja omavoliline rendiobjekti edasiandmine kolmandatele isikutele — tõepoolest muutunud tehastele väga kahjulikuks. Ja mitte üksnes sekvestrivalitsus ei teotsenud niisuguses suunas, vaid ka härra kaubandus-tööstusminister Holberg isiklikult. A/s. „Textil“i“ volinik, vannutatud advokaadi abi A. Mölder, kes on astunud samme selleks, et „Textil“i“ lepingu kinnistamist läbi viia; kirjutab ühes palvekirjas, mis kaubandus-tööstusministrile saadetud, järgmist: „Takisus lepingu kinnistuseraamatusse sissekandmiseks seisis kaubandus-tööstusministeeriumis, sest sekvestrivalitsus, kes allub kaubandus-tööstusministrile, ei andnud oma nõusolekut sissekande tegemiseks kuni novembrikuu keskpaigani. Isiklikult oli minul selles asja selleaegse kaubandus-tööstusministriga suusõnaline läbirääkimine, kus viimane avaldas arvamist, et a/s. „Textil“i“ leping võiks saada kreposteeritud ühes „Külmetuse“ lepinguga.“ (M. Martna stp: Kuulge! Kuulge!) Ministri seesuguse imeliku avalduse peale on a/s. „Textil“i“ volinik vastanud, et tal a/s. „Külmetusega“ midagi tegemist ei ole, mis pärast ta oma suurimaks kurvastuseks kuidagi selleks kaasa aidata ei saa, et „Külmetuse“ leping kinnistataks. Vaatamata sellele viimasele kurvastavale asjaolule, on selle jutujamise tagajärjel siiski sekvestrivalitsuse liikmed 5. novembril 1928 notar Kristelstein'i juures alla kirjutanud dokumendile, milles sekvestrivalitsus avaldab nõusolekut „Textil“i“ rendilepingu kinnistamiseks. Seega leidis 5. novembril 1928 niihästi sekvestrivalitsus kui ka minister Holberg, kelle juhtnööride järgi sekvestrivalitsus talitas, et leping on tehasele kasulik ja tuleb kinnistada.

A/s. „Textil“i“ volinik esitas sellejärele lepingu ühes sekvestrivalitsuselt saadud nõusolekuavaldusega ning mõnede muude nõutavate dokumentidega kinnistuseosakonnale kinnistamiseks, arvates, et nüüd on kõik korras. Ka kinnistusejaoskond on olnud arvamisel, et nüüd on „Textil“i“ poolt esitatud kõik dokumendid, mis kinnistamiseks vajalikud, ja 17. novembril pidi kinnistus aset leidma. Kuid seal tulnud ootamata pööre, mille kohta sama advokaat Mölder kirjutab oma eespoolnimetatud palvekirjas järgmist: „Nüüd võttis kinnistuseosakond küsimuse arutamisele, kuid päev enne kinnistamist, see on 16. novembril,“ — palvekirjas on eksikombel öeldud 20. november — „on kaubandus-tööstusministeeriumist helistatud telefoniga, nimelt härra Matto, ministri ülesandel, kinnistuseosakonna sekretärile ja palutud lepingut esialgu mitte kreposteerida, järelikult minister oli vahepeal teisele otsusele

tulnud, sest esmalt volitas ju tema sekvestri liikmeid allkirju andma. Nüüd leidis ka kinnistuseosakond, et on olemas veel vormalne külg, nimelt Vabariigi Valitsuse luba, mis pärast minu palve, leping kinnistuseregistrisse sisse kanda, tagajärjeta jäeti.“

Siinkohal paluksin ma lugupeetud Riigikogu liikmeid erilist tähelepanu pöörata kahele asjaolule. Esiteks, et kinnistusejaoskonna poole pöördumine sündis ministri korraldusel telefoniteel, ja teiseks, et see sündis nimelt 16. novembril. Nagu teada, ajavad ametiasutused oma asju peamiselt kirjateel. Telefon võetakse vaid siis appi, kui mingi ootamata üleskerkinud asjaolu sunnib kiires korras samme astuma. Millised ootamatud sündmused olid siis 16. novembril aset leidnud, mis sundisid kiiresti telefoni juurde jooksuma ja kinnistusejaoskonda — et kuulsaks saanud kõnekäändu tarvitada — „informeerima“? Mispärast oli seesama leping, mis veel 5. novembril tehase huvidele kasulikuks ja kinnistamisvääriliseks oli loetud, nüüd 16. novembril järsku kahjulikuks muutunud?

Asi on väga lihtne. 5. novembril paistis veel lootust olema, et „Külmetuse“ rendilepingu kinnistamine, mis sekvestrivalitsuse ja ministri südameile nii lähedal seisis, varsti libedasti läbi läheb, sest sekvestrivalitsus oli ju kirjadega 16. ja 22. oktoobrist hooldajatelt nõudnud, et nad selle lepingu sekvestrivalitsusele „kasutamiseks“ saadaksid. Seejuures oldi muidugi kindlad, et hooldajad ei saa keelduda seda lepingut sekvestrivalitsusele edasi andmast, kuna see leping on ju tehase varanduse hulka kuuluv väärtuslik dokument, mille sekvestrivalitsus võib täie õigusega hooldajate käest välja nõuda. Ja kuna see dokument oli juba 28. veebruaril 1928 varustatud hooldajate poolt allakirjutatud nõusolekuavaldusega selle kreposteerimiseks, siis oldi muidugi arvamisel, et niipea, kui see dokument on hooldajatelt kätte saadud, võidakse see otsekohe „Estonia eksporttapamajadele“ edasi anda, kes siis kinnistuse takistamata läbi viib. Et hooldajad võivad lepingu vaestelastekohtule edasi saata ja sellelt juhtnööre paluda, kuidas ära hoida selle lepingu kinnistamist likvideeritava a/s. „Külmetuse“ nimele, sellele võimalusele ei olnud nähtavasti mõeldud. Veel 13. novembril saadab sekvestrivalitsus hooldajatele uue kirja, mida mul eelpool au oli tsiteerida, ja milles ta esineb „Estonia eksporttapamajade“ advokaadina, seletades, kui väga see tehase huvidele vastaks, kui „Külmetuse“ leping „Estonia eksporttapamajadele“ edasi antaks. Selle kirja peale saadavad hooldajad sekvestrivalitsusele vastuse, — pange nüüd kirjasaatmise kuupäeva hoolega tähele! — see oli 16. novembril — ja

selles vastuses teatavad hooldajad, et nad ei saa nõusolekut avaldada rendilepingu edasiandmiseks, millest on ette kantud ka vaestelaste-kohtule, kes hooldajate seisukohaga on ühinenud, kuna lepingu algkiri on vaestelaste-kohtu akti antud. Seesama hooldajate kiri 16. novembrist ongi silmnähtavalt too uus asjaolu, mis „Textil'i“ lepingu kaubandus-tööstusministri silmis kannapealt kahjulikuks muutis. (K. Ast, stp: Küll on korrupsioon!) Kui ei kinnistata „Külmetuse“ rendilepingut, mis minister Holberg'i südamele niivõrt lähedane oli, et ta 16. oktoobril isegi „Textil'i“ volinikku püüdis selle heaks tööle rakendada, et see leping kinnistataks, siis ärgu saagu ka „Textil'i“ leping kinnistatud. (K. Ast, stp: Ai, ai, ai! Küll võib olla mustust Eesti vabariigis!)

Oli ka teisi põhjusi, mis pärast minister Holberg'i suhtumine a/s. „Textil'ile“ oli sootuks teistsugune, kui suhtumine „Külmetuse“ ja „Estonia eksporttapamajadele“. A/s. „Textil'i“ tegevuse laiendamine, kes oma võistlusega tekstiilkaupade hindu alla löi, valmistab suurt meeelhärma ühele olemasolevale suurele tekstiiltööstusele, kes on kõik rattad ja igasugused võtted käima pannud, et oma võistlejale niipalju kui vähegi võimalik raskusi valmistada. Mingisugustel minule teadmata põhjustel ei ole endine kaubandus-tööstusminister Holberg samuti mitte huvitatud olnud ühe uue elujõulise tekstiiltööstuse tekkimisest, vaatamata sellele, et selles ettevõttes praegu kuni 700 inimest tööd ja teenistust leiab, ja tema suure hulga saadusi turule saadab, mida varem välisvaluuta eest tuli sisse vedada.

Selgusetuks jääb kogu asja juures vaid see, missugune asutus on selle kindlaks teinud, et „Textil'i“ leping on Böcker'i tehaste huvidele kahjulik. Kõik kolm kohtulikku instantsi, kes seaduse järgi on kohustatud hoolt kandma ja valvama, et hooldamisel olevasse varandusse puutuvad lepingud selle varanduse massile kasulikud oleksid, nimelt hooldajad, vaestelastekohus ja rahukogu, kõik need on leidnud, et leping on tehaste huvidele vastav, mis pärast see ka vaestelastekohtu ja rahukogu poolt on „varanduse huvil heaks kiidetud“, nagu vaestelastekohtu pealkirjas tähendatud. Sedasama on tunnistanud ka sekvestrivalitsus 5. novembril. Kui nüüd härra Martinson Riigikogu kõnetoolilt seletada julgeb, et see leping on Böcker'i tehasele majanduslikult kahjulik, siis heidab ta sellele raske kahtlustusevarju mitte üksnes hooldajatele, vaid ka Tallinna vaestelastekohtule ja Tallinna-Haapsalu rahukogule, kes on niisuguse kahjuliku lepingu heaks kiitnud ja kinnitanud, ning lõpuks ka

sekvestrivalitsusele ja minister Holberg'ile. (Naer.) Just selle jaoks esitataksegi lepingud vaestelastekohtule ja rahukogule läbivaatamiseks, et need kohtuasutused kõigekülgselt järele kaaluksid, kas lepingud varanduse huvidele kasulikud on. (K. Ast, stp: Ikka peksavad rohkem iseennast.—Paremalt poolt: No-no-noh!) Kui need ilmselt kahjulikud on ja kohus need siiski on heaks kiitnud ja kinnitanud, siis on kohtuasutused mitte vähem süüdi kui hooldajad. Arusaamatuks ja teadmatuks jääb vaid see, missugune asutus on enesele julguse võtnud vaestelastekohtu ja rahukogu toiminguid ning otsuseid revideerimisele võtta ja neid hukka mõista, samuti nagu jääb teadmatuks, missuguse seaduse põhjal ja missuguses korras on aset leidnud see hukkamõistev ülemkohtumõistmine kahe seadusliku kohtuasutuse üle. Kui niisuguse otsuse on teinud endine kaubandus-tööstusminister ise, kes oma juriidilise staashi poolest teatavasti kuulub nooremate vannutatud advokaatide abide hulka, siis võib see küll inimlikult mõistetav ja teatavas mõttes isegi andeksantav olla, kuid Eesti vabariigile see küll vist iseäralikku au ei tee, et seesugused ülemkohtumõistjad on võinud meie vabariigi ministritoolil istuda. (A. Jürman, põl: Kas see ka Riigivanema jutt on!—J. Hünerson, põl: See on hooldaja jutt.)

Peale kõige selle oleks vist küll ülearune ja viiks väga pikale, kui ma hakkaksin arvude ja muude andmete varal näitama, et kõnealolev leping tehase huvidele täielikult vastab. Võin ainult niipalju öelda, et hooldajate arvates ei ole ükski teine leping, mis nad aastate kestel sõlminud, olnud tehase huvidele niivõrt kasulik, kui just „Textil'i“ leping. Loodan, et Riigikogu liikmetel küllalt usku ja usaldust peaks olema kahe kohtuasutuse poolt avalikul kohtuistungil seaduslikus korras tehtud otsuste vastu.

Edasi räägib härra Martinson, sekvestrivalitsus olevat avalikuks teinud, et hooldajate teadmisel on nende volinik hoonete kinnitamise preemiat maksnud 100% võrra rohkem, kui see sekvestri ajal võimalikuks saanud, ja et vabriku sadamamuuli kinnitamise eest enim kaks korda rohkem makstud. Kuidas selle asjaga lood tõepoolest seisavad, see nähtub kõigeparemini järgmistest dokumentidest. 16. novembril 1928 saatsid hooldajad sekvestrivalitsusele järgmise kirja:

„Isiklikkudel läbirääkimistel käesoleva aasta suvel tähendasite Teie, et Teie olete tehase hoonete kinnitamist korraldanud teisiti, kui seda hooldajad siiaamaani teinud, mille tõttu Teil korda läinud kinnitada märksa odavam

kinnitusepreemia eest. Hooldajate põhimõtteks kinnitamisküsimuses on olnud tehase varandusi soliidises kinnituseseltsis kinnitada, kes oma kinnitusi kindlates välismaa seltsides edasi kinnitavad, nii et tuleõnnetuse korral kinnitusesumma väljamaksmine täiesti kindel oleks. Tehase puumajad on tulehädadohu suhtes niisuguses olukorras, et tõsise tulekahju korral võib terve mitmekümnest suurest majast koosnev kolonii ühe korraga hävineda — majad on väga lähestikku, ja kõvade mere- tuulte käes on tulekustutamine äärmiselt raske. Sellepärast tohiks tehase hoonete kinnitamine üksnes tõepoolest soliidises kinnituseseltsis lubatav olla. Niisuguseks seltsiks oleme pidanud“ nii- ja niisugust aktsiaseltsi. Lubatagu, härrad Riigikogu liikmed, et ma selle seltsi nime ütle mata jätan, et mitte ametlikus kohas ühele teatavale seltsile kaudselt reklaami teha. „Selle aktsiaseltsi juures oleme aasta-aastalt tehase puuhooned kinnitanud, kelle juures meie teada kinnitavad oma varandusi kõik Tallinna suurtehased. Väikesemates seltsides, kes viimasel ajal ebaterve võistluse mõjul oma kinnitusepreemiaid nii alla ajanud, et nendel kuuldavasti enam võimalik ei ole oma kinnitusi suurtes välismaaseltsides edasi kinnitada, pole hooldajad võimalikuks pidanud tehase varandusi kinnitada.

Palume Teid meile lahkesti teatada, mis- sugustes seltsides tehase hooned ja ehitused Teie poolt kinnitatud ja kas on need kinnitused ka, ning kui suures ulatuses, edasi kinnitatud esimesejärgulistes välismaa kinnituse- seltsides.“

Hooldajate kirjale ei ole sekvestri- valitsuse poolt ühtki vastust järgnenud, ehk küll hooldajad, kolme nädala kestel vastust mitte saades, esitasid kaubandus-tööstusministrile samas asjas palvekirja, milles rõhutasid, et kui tehase puuhooned peaksid tõepoolest käes- oleval aastal kinnitatud olema nõndanimetatud vähempakkumise alusel säära- stes kinnituse- seltsides, kes liiga madalaks lastud tariifide tõttu ei saa oma kinnitusi esimesejärgulistes välismaaseltsides edasi kinnitada, siis on sää- rane „odav“ kinnitamine lihtne raharaiska- mine, sest niisugune kinnitamine on paljalt paberil olemas, kuna tõeliku suure tuleõnne- tuse korral seesugused väikesed seltsid ei suuda neid suuri kahje tasuda, mis Böcker'i te- hases tulekahju korral võivad aset leida. Nagu mulle teatatakse, ei ole ka selle palvekirja peale hooldajad siiani vastust saanud.

Mis puutub aga sadamamuuli kinnitamisse, siis on hooldajad saanud kinnituseseltsilt, kus muul ühes mõnesuguste teiste riisikutega mit-

me aasta kestel kinnitatud olnud, järgmise kirja:

„Vastuseks Teie suusõnalisele järelepäri- misele muuli kinnitamise asjas on meil au tea- tada, et meie „Põhja-Lääne j.n.e. aktsiaseltsi“ hooldajate kauaajalise kinnituse uuendamisel ainult konkureerides teiste seltsidega, kes üli- madalate preemiamääradega, mis riisikole ko- guni ei vasta, opereerisid, sunnitud olime mõnest riisikost lahti ütlema ja ainult vabriku juhatusega kontakti alalhoidmise otstarbel muu- li kinnitusepreemiat alandasime ja sellest tek- kiva kahju oma kanda võtsime.“

Nagu sellest kirjast näha, on sekvestri- valitsus tõepoolest kinnitamist toimetanud vähempakkumise süsteemi alusel. Tshinov- nik, kes ainult sellele tähelepanu pöörab, et paberil asi vormiliselt korras oleks, võib ju sellega rahulduda, et varandus kinnitatud, küsimata, kus see kinnitatud ja kuivõrt see kinnituseselts ka tõepoolest juhtuva kahju korral vastutada suudab. Hooldajad, kes nende hoolde usaldatud varanduse eest tõsist vastu- tust kannavad, ei saa muidugi nii talitada. See kahe-kolme tuhandekrooniline kokkuhoid, mis sellega saavutatud, et kinnitamist on teostatud vähempakkumise alusel väga odava- tariifilistes seltsides, ei ole selle suure riisiko väärt, mis selle läbi tehasele tekib, kelle varan- dused võivad tulekahju korral hävineda mitme- saja tuhande krooni väärtuses, misjuures ühtki kahtlust ei või olla, et nõrgad ja ebasolidsed kinnituseseltsid, kellel edasikinnitamine suur- tes välismaaseltsides puudub, nii suuri kahje iialgi tasuda ei suuda.

Kui härra Martinson edasi väidab, et üks hooldaja olevat kasutanud tehastele kuulu- vaid varandusi, siis on see lihtsalt väljamõel- dus ja vale. Ühegi hooldaja käes mingisugust tehase varandust kasutada ei ole. Samuti on täiesti tuulest võetud keelepeksujutt ka see, nagu oleks hooldajate volinik olnud kaastegev mingisuguste tehasel vanarauahinna eest os- tetud katelde müüapakkumisel kõlblikkude katelde hinnaga riigi turbatööstusele. Niipalju kui aru saada ja aimata võib, on siin vast ehk jutt endise elektriijaama kateldest, mis 1924. a. suvel pärast mitmekordset põhjalikku läbi- vaatamist ja hindamist asjatundjate tehnoloogia- ja elektri-inseneride poolt müüdi raua- kaupmees G. Väeden'ile, misjuures müügi- leping esitati läbivaatamiseks hoolekandekoh- tule, kes ka omakorda ekspertide abil asja läbi uuris ja lepingu heaks kiitis. Müüdi kogu elektriijaama sissesead ühe paushaalsumma eest. Müüdava varanduse hulgas oli ka neli ka- telt, millest kaks on arvatud, nagu nähtub ekspertiisi aktist, täitsa kõlbmatuks vanarauaks,

kuna kahe katla kohta on eksperdid leidnud, et nende väärtusest veel ainult 15% on järele jäänud. Niipalju kui hooldajatele teada, on ostja viimased kaks katelt kohapeal lahti võtnud ja neile uue torustiku sisse pannud. On võimalik, et ta on neid pärast seesugust kordaseadmist riigi turbatööstusele müüa pakkunud, aga hooldajatel ega nende volinikul ei ole selle asjaga kõige vähemutki tegemist olnud. Et elektrijaama sissesead ei ole ebaloomulikult odava hinna eest müüdnud, seda võib juba sellestki järeldada, et suuremat jagu sellest sisseseadest ei ole ostja siimaani saanud edasi müüa.

Ainuke härra Martinson'i poolt etteoodud „iseloomulikkudest asjaoludest“, mis tööle vastab, on see, et hooldajad on läinud aasta lõpul tõesti kogu Böcker'i tehase hoonete müügi asjas läbirääkimisi pidanud. Hooldajatele on nimelt ühe tuntud suurärimehe poolt läinud aasta novembrikuul tehtud ettepanek, niisugune küsimus kaalumisele võtta. Kui hooldajad oleksid selle ettepaneku arutamata jätnud ja paberikorvi visanud, siis oleks see nende poolt olnud andeksandmatu hoolimatus ja lohakas. Hooldajad on kohustatud igat ettepanekut, millega keegi tõsine ärimees nende poole pöörab, kõige tähelepanelikumale kaalumisele võtma. On iseenesest mõistetav, et kui need läbirääkimised oleksid reaalse iseloomu võtnud, siis oleks müük võinud toimuda vaid väga põhjalikkude asjatundlikkude hinnangute alusel ja vaestelastekohtu ning rahukogu kinnitamisel. Nähtavasti langeb aga see küsimus iseenesest ära, sest viimase paari kuu kestel ei olevat see ärimees enam asja vastu huvi ilmutanud, ja ajalehtede kaudu on teatavaks saanud, et tema toda tööstust, milleks ta Böcker'i tehase hooneid tahtis osta, juba teisel on hakanud sisse seadma.

Peale muu seletab härra Martinson veel: sekvestrivalitsusel olevat põhjust tõendada, et hooldajad ei ole Eesti riigikassa huvides talitanud tehase võlgade selgitamisel, vaid otse selle vastu. Kahjuks ei seleta härra Martinson lähemalt, missuguste konkreetsete tegudega on hooldajad otsekoheselt Eesti riigikassa huvide vastu talitanud, mispärast säärane paljasõnaline väide ümberlükkamist ei võimalda ega ka vaja. Kui sekvestrivalitsuse liikmed tõelikult sel arvamisel on, et Eesti riigikassa huvid neile palju lähemal seisavad, kui Eesti panga presidendile, lugupeetud härra Jüri Jaakson'ile, ja minule, siis võivad nad rahulikult selle arvamise juurde jääda, — mina ei loe ei enda, ei härra Jaakson'i vääriliseks nende härradega selle üle vaidlusse astuda. Vaevalt oleks mul ka tarvis selles kõr-

ges kohas tõendama hakata, et minule ja Jüri Jaakson'ile Eesti riigikassa huvid vähemalt niisama lähedal seisavad, kui igale teisele ausale Eesti vabariigi kodanikule. (J. Sepp, mo: Aga üks kolmas on ka hooldaja seal.) Hooldajad on küll ühes Vabariigi Valitsusele esitatud palvekirjas seletanud, et nii nagu nähtub Böcker'i Tallinna tehase raamatutest ja bilanssidest, ei ole see tehase 1916. — 1918. aastate jooksul Vene kroonult rahasummasid saanud, kuna ta kõik oma summad on saanud aktsiaseltsi peajuhatuselt Petrogradist. Kas see nii on või ei, see on puhas fakti küsimus, mida raamatute läbivaatamise teel saab väga ruttu ja hõlpsasti otsustada. Kui ka selle juures peaks selguma, et hooldajate väide ekslik olnud, siis ei suuda ma ometi kõige parema tahtmise juures aru saada, kuidas võiks seda tõlgitseda Eesti riigikassa huvide vastu teotsemiseks. Igatahes võin ma aga kindlasti ja kategooriliselt öelda, et hooldajad mitte üksnes kunagi ei ole mingisugusel viisil takistanud Eesti riigile võlgnevate summade selgitamist, vaid otse vastupidi — nad on juba mitme aasta eest kaubandus-tööstusministeeriumi korduvalt palunud neid võlgu selgitada. Samuti on nad juba mitme aasta eest võimaldanud riigikontrolli ametnikkudele, ilma vähemutki takistust ja raskusi sünnitamata, tutvuneda tehase arhiivis leiduvate raamatute ja dokumentidega, et selgitada, kas on Eesti riigil Böcker'i aktsiaseltsilt midagi saada. Hooldajatel, kui ausatel ja korralikkudel Eesti vabariigi kodanikkudel, kes selle riigi loomisest vastutuserikastel kohtadel seistes oma paremat jõudu ja oskust mööda kaasa aidanud, ei või ometi kõige vähemutki põhjust olla selle vastu töötamiseks, et kõigi seaduslikkude abinõudega selgitataks, kas on Eesti riigil sellelt aktsiaseltsilt midagi saada, ja kui on, siis — et kõik summad võimalikult kiiremini selgeks tehtaks ja sisse nõutaks, et nende rahasummade protsent riigile kaotsi ei läheks. Küll näib aga kahjuks nii olema, et just sekvestrivalitsus silmnähtavalt viivitab ja venitab riiklikkude võlgade selgitamisega. Niisugusele arvamisele on jõudnud Tallinna vaestelastekohus, kes oma avalikul kohtuistungil 17. oktoobril l. a. asja arutades on muu seas leidnud, et „sekvestrivalitsus ei tõtta oma ülesannete lõpuleviimisega“. Vaestelastekohtu otsusest loeme edasi: „Tehase sekvestriallalekestis Vene ajal detsembrikuust 1916. a. kuni enamlaste valitsuse alguni, seega vähem kui üks aasta. On põhjust arvata, et sekvestriga seotud kulude selgitamine ja antud summade kindlakstegemine ei võiks olla nii suur ja raske ülesanne, mis sama palju ehk rohkemgi aega

nõuab, kui sekvestri all olemise aega üldse oli, seda enam, et selle tõttu Vabariigi Valitsuse kindel tahe varandust sekvestri alt vabastada teadmata kauaks ajaks edasi lükatakse. Ka on arvata, et end. „Böcker“i tehase raamatupidamine oli korralik, mispärast võiksid neist raamatutest küll kergesti selguda sekvestriavalitsusele tarvilikud andmed.“ Sellepärast, „leides, et Vabariigi Valitsuse otsuse teostamise liigne viivitus tekitab vastolu hooldamisel oleva varanduse huvidega, määras vaestelastekohus — hooldajatele ette panna vastavas kohas palvega esineda, et varanduse peale pandud sekvester kiires korras lõpule viidaks.“ Selle ettekirjutuse täitmiseks esitasid hooldajad oktoobrikuul 1928 Vabariigi Valitsusele palve, milles tegid muu seas konkreetse ettepaneku, näidates ära, kuidas oleks võimalik riigile võlgnevaid summasid ühe nädala jooksul selgitada, nii et riik võiks need aega viitmata sisse nõuda. Kõige selle tõttu on etteheide, nagu oleksid hooldajad Eesti riigikassa huvide vastu teotsenud, ühegi aluseta ja lausa ülekohtune.

Mis puutub lõpuks veel sellesse, et hooldajad olevat sekvestri vastu sõjajalal olnud, ajakirjandust sekvestri vastu süüdistustega liikuma pannud ja isegi sõjaseaduse ärakaotamist nõudnud j.n.c., siis on see kõik niisugune — pehmelt öeldes — alaväärtuslik jutt, millele mina, selle kõrge kogu autoriteedist lugu pidades, siit paigast ei saa tõsiselt vastama hakata. (J. Sepp, mo: Kas lasete lahti selle sekvestriavalitsuse? Mis Teie praegu siis teete?) Võin ainult kinnitada, et hoolekande poolt ei ole sekvestri vastu ajalehtedes mingisuguseid kirjatükke avaldatud, samuti ei ole ka hoolekanne üheski asutuses ega paigas esinenud sõjaseaduse kaotamise nõudmisega ei ägedal, ei pehmel kujul, kuna seesuguste nõudmistega avaldamine ei kuulu hoolekande ülesannete hulka ega kompetentsi.

Seega oleksin ma härra Martinson'i erakordse seletuse esimese osaga valmis ja arvan, et tema poolt ülestõstetud süüdistustest Böcker'i tehase hooldajate vastu ei ole ühtki kivi kivi peale järele jäänud. (M. Laarman, põl: Nüüd on hooldaja rääkinud, aga kas hakkaks ka Riigivanem peale?) Lubatagu, et ma nüüd üle lähen teise osa juurde, mis aga enam kuigi pikk ei saa olema.

Kui härra Martinson etteheitvalt ütleb, et praegune Riigivanem ei ole Vabariigi Valitsuse juhtimisele asudes Böcker'i tehase hooldaja kohuseid maha pannud, vaid ainult puhkusele läinud, siis ilmutab ta sellega vaid, et temal kõige kahvatumat aimdustki ei ole, mis

asjamehed need kohtu poolt määratud hooldajad on ja milline on nende juriidiline seisukord. Kui härra Martinson oleks vaevaks võtnud mõne asjatundja-õiguseteadlase poole pöörata, siis oleks ta kuulda saanud, et hooldajaamet ei ole mitte mõni pälgaline teenistusekoht, (J. Sepp, mo: Kas sa kuuled! — J. Hünerson, põl: Aga miljonid! — J. Holberg, põl: Hooldaja maksab ligi sinna.) kus iga silmapilk võidakse oma heaksarvamise järgi kohused maha panna, vaid see on suure vastutusega seotud seltskondlik kohustus, mis kohtu määramisel peale pannakse isikutele, kelle ülevallpidamine väljaspool igat etteheidet, — seadus ütleb: besukorisnennogo povedeniya — ja kes oma enda majapidamises korralikud on. Seda seltskondlikku kohustust ei ole õigust omal soovil maha panna, vaid teatavatel juhtudel võib hooldaja vaid kohut paluda, et see tema sellest kohustusest vabastaks. See on nimelt siis, kui tekivad seaduses loetletud põhjused, mis vabastavad kodanikke hooldajaameti vastuvõtmisest. Balti eraseaduse § 473. järgi ei ole hooldajal niisugusel juhtumisel, kui tekivad takistused, mis ajutiselt ei luba tal hooldaja kohuseid täita, koguni mitte õigustki oma ametist täielikult loobuda; kuni niisuguse takistuse kõrvaldamiseni võib vaestelastekohus tarbekorral tema asemele määrata ajutise hooldaja. Mida tuleb mõista säärase ajutiste takistuste all, mis hooldajale õigust ei anna oma ametist täielikult loobuda, selle kohta saame selgust kõnealoleva paragrahvi juures Balti eraseaduse ametlikus väljaandes äratähendatud algallika poole pöörates, — Justiniani koodeks, V raamat, 36. tiitel; seadus I — milles säärase ajutise takistusena nimetatakse just riiklikkude kohuste täitmist, mis juures öeldakse, et niipea, kui seesugune, hooldaja kohuste täitmist takistav riiklikkude ülesannete teostamine möödunud, peab hooldaja oma ametikohuste juurde tagasi pöörama. Täpselt sellesama normi leiame Balti eraseaduse § 331., mille õige mõte selgub meile selle paragrahvi juures kõige esimesel kohal äratähendatud algallikast, nimelt — Justiniani Institutsioonide I raamatust, XXV tiitel, §§ 2, 3 ja järgmised. Sellest algallikast loeme eestikeelses tõlkes järgmist: „Kui keegi oli eestkostjaks või hooldajaks, ja siis tekkis olukord, et tema riiklikkude ülesannete tõttu pidi ära olema (deinde rei publicae causa abesse coeperunt), siis senikauaks, kuni tema riiklikkude ülesannete tõttu ära on, vabastatakse tema eestkostmisest või hooldamisest ja antakse ajutiseks tema asemele hooldaja. Kui ta aga on tagasi tulnud, võtab ta hooldamise kohustuse jälle oma peale,

nagu kirjutab Papinianus oma vastuste viiendas raamatus.“ Silmas pidades neid maksva seaduse norme, andsin mina otsekohe, kui ma olin Riigivanema kõrgele kohale kutsutud, vaestelastekohtule teadaande, et minul ei ole võimalik sellele kohale asudes ja seal olles hooldaja kohuseid täita. Vaestelastekohtus, arutades minu teadaannet, on 12. detsembril 1928 motiveeritud otsuse teinud, milles muu seas järgmist öeldakse:

„Neid asjaolusid arutades leitakse, et A. Rei on Riigikogu poolt 4. det. s. a. kutsutud Riigivanemaks ja et ta selle tõttu ei saa ajutiselt hooldaja kohuseid täita. Härra A. Rei tagasiastumine ajutiselt hooldajaametist on põhjendatud ja täiesti kokkukõlas B. E. S. § 473. Hooldaja jäädavalt vabastamine ei saa siin kõne alla tulla. Määrati: B. E. S. § 473. põhjal vabastada A. Rei ajutiselt Põhja-Lääne j.n.e. tehaste vara hooldajakohustest, kuni nende kohuste täitmist takistavate asjaolude möödumiseni.“

Kui härra Martinson korduvalt kõneleb sellest, et mina, olles Riigivanemaks, olevat edasi Böcker'i tehaste palgaliseks hooldajaks jäänud, siis ei vasta see tõele, nagu austatud Riigikogu liikmed võisid vaestelastekohtu otsusest näha. Selles otsuses on selge sõnaga öeldud, et mina olen hooldaja kohustest vabastatud täies ulatuses kõige selle aja kesteks, mil ma Riigivanemaks olen. Kogu selle aja kestel ei soovi mina tehase hooldamise asjadega mitte midagi tegemist teha, ei saa seda tegema, ja õieti ka ei tohigi seda teha, sest kogu selle aja kestel mina üldse ei ole selle varanduse hooldaja ja ei kanna mingit vastutust selle eest, mis selle varandusega selle aja kestel sünnib, kuna ma olen kohtu poolt selleks ajaks hooldaja kohustest vabastatud.

Kuid ma ütlen veel enam. Arvestades meie juures valitsevat väiklast õhkkonda ja madalat kultuuritasapinda... (J. Sepp, mo: Võiksite sellest õhkkonnast ära minna! — H. Rebane, põl: Ärge sõitke nii kõrge hobuse seljas!) meie juures valitsevat väiklast õhkkonda ja madalat kultuuritasapinda... (Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt. — A. Jõeäär, stp: Mis teie karjute, kas teie juures see tasapind nii madal on?)

Juhataja **R. Penno**: Palun rahu.

Riigivanem **A. Rei**: Arvestades meie juures valitsevat väiklast õhkkonda ja madalat kultuuritasapinda, (Naer paremal poolt.) kus alati võib leiduda inimesi, kes on valmis Riigivanema nime kergemeelselt porisse talama, esinedes kõige jämedamate, põhjenduse-

lagedamate ja tahtlikult teotavate kahtlustamistega Riigivanema vastu, kui see aga demagoogilistel otstarvetel näib kasulik olema, — seda arvestades, tahtes meie Riigivanema autoriteedi ning üldse riikliku korra huvides niisuguse Riigivanema nime teotamise võimalust... (M. Martinson, põl: Olete täna seda autoriteeti küll kõrgele tõstnud!) teataval määral ära hoida — astusin ma mõnesuguseid samme sondeerimiseks, kas ei leiduks mul võimalust Böcker'i tehase hooldaja kohustest täielikult vabaneda. (Naer pahe-mal poolt. — Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt.) Kuna mu oma aeg täiesti kinni oli valitsuse kujundamise eeltöödega, palusin ma üht oma head tuttavat mõõduandvatelt vaestelastekohtu tegelastelt eraviisil järele küsida, kas võiksin ma hooldaja kohustest täielikult vabastatud saada, kui ma sellekohase palve avaldaksin, vaatamata sellele, et seaduse tähe järgi mul küll õigust ei ole niisugust palvet avaldada. (J. Tõnisson, rhv: On õigus!) Ma sain vastuse, et kohus mind kindlasti ei vabastaks. Sellele vastavalt on ka vaestelastekohtu otsusesse paigutatud lause, kus otsekohe öeldakse: „Hooldaja jäädavalt vabastamine ei saa siin kõne alla tulla.“

Kui hooldaja olen ma alati, kohtule antud vandetootuse kohaselt, püüdnud oma südame-tunnistuse ja parema arusaamise järgi hoolit-seda minu kätte usaldatud varanduse eest ja kaitsta selle huvisid kõigi seaduslike abinõudega, ja ainuüksi seaduslike abinõudega. Just niisamuti tahan ma Riigivanemana kaitsta oma parema äratundmise ja mõistmise järgi Eesti vabariigi ja rahva huvisid. Kui ma sellejuures peaksin ühes või teises asjas eksima, siis on igaühel õigus mind selle eest avalikult arvustada ja igat minu vääratust hukka mõista. Mis puutub aga käesolevasse härra Martinson'i erakorralisse teadaandesse, siis võin rahuliku südamega öelda, et mina sel puhul ei ise endale ühtki etteheidet ei saa teha ega ka kedagi teist ei lase endale etteheidet teha. (J. Hünerson, põl: Õige kah!)

Vaheaeg kl. 19 — kl. 19.15 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

J. Holberg (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minu eelkõneleja härra Riigivanem rääkis siin kui hooldaja, sest suurem osa ta kõnest oli pühendatud nimelt hooldamise küsimustele — nende varanduste valitsemisele, likvideerimisele ja ühe või teise lepingu kinnitamisele ja kreposteerimisele. (M. Laarman, põl: Viis minutit rääkis ikka

Riigivanem ka.) Nii et sellest küsimusest, mis rkl. Martinson'i poolt antud erakorralises teadaandes üks raskemaist, nimelt, kas Riigivanem on veel praegu hooldaja Böcker'i tehas-tes ja kas ta võib edasi olla, läks härra Riigivanem lühidalt mööda. Ta tuli lõppotsusele, et ta praeguses olukorras enam juriidiliselt hooldaja ei ole ja et ta sellest hooldajaametist siiski lahti ei saa, sest seadused ei võimaldavat seda. Ta tõi ette selle seisukoha põhjenduseks algallikaid, aga ei võtnud vaevaks Riigikogule ette tuua seaduse paragrahve, milliseid seletades võime järeldada, et sellest hooldamise instituudist, mis meil loodud, millest ka osa võtab härra Riigivanem, on võimalik lahkuda. Balti eraseaduse paragrahvid räägivad hooldamise instituudi kohta, et määrused ja seaduse juhtnöörid, mis maksvad eestkostjate suhtes, on maksvad ka hooldajate suhtes. Siin on üles loetud need põhjused ja asjaolud, millal Riigivanem ei saa olla hooldaja, ja millal keegi isikutest ei pruugi hooldajaametit vastu võtta. Kõigepealt öeldakse § 330., et seaduslikuks põhjuseks on kõigepealt riiklik ja seltskondlik teenistus, siis veel linna- ja maavalitsuse teenistus. Edasi öeldakse § 331., et kui keegi on niisuguses seisukorras, et tal seaduslik põhjus ja alus on end lahti öelda, aga kes siiski võtab vastu hooldajaameti, see pärast ei või enam nõuda, et ta lahti lastaks. Aga tal on õigus paluda alati, et ta sealt hooldajaametist vabastataks. Edasi öeldakse, et nende ülesannete alla käivad igasugused hooldamised nii testamentide suhtes kui valitsuse korraldusega sisseseatud asjade. Niisugune hooldamispunkt on meil praegu Böcker'i tehaste suhtes käes. Nüüd Riigivanem tahab põhjendada § 473-le, öeldes, et need põhjused, ajalikud põhjused, möödaminevad põhjused, mis ei luba hooldajaametit pidada, et neid ette tuues on tal õigus paluda, et ta vabastataks ajutiselt sellest, (J. Vain, stp: See on ka tehtud.) et need ei anna talle õigust paluda, et ta vabastataks. Aga kui loeme § 470., seal on punkt 2. all öeldud, et hooldaja lahtilaskmiseks on mõõduandvad järgmised põhjused: esiteks need seaduslikud põhjused, mis § 330 ette toob, ja siis toob see paragrahv veel ette asjaolu, mis takistavad teda nende hooldajakohuste täitmisel. Seega on § 470. öeldud, et põhjuseks on § 330. ettetoodud riigiteenistus, omavalitsuseteenistus ja veel isesugused asjaolud, mis teda takistavad hooldaja kohuseid täitmast, ja sellega lahutab see paragrahv täiesti ära § 473. takistused, mis ajutised, näiteks kui keegi hooldaja jääb haigeks või sõidab ära, siis need asjaolud ei anna talle õigust paluda vabastamist, aga kui on tegemist põhjustega, mis nimetatud § 470. all, —

ja selle alla kuulub ka Riigivanema-amet — need annavad talle alati õiguse ametist vabastamist paluda. Seda on ka enim tehtud niisugustel juhtudel, ja hoolekandekohus on selle palve rahuldanud, ja kui käesoleval juhtumisel, arvan ma, oleks selle palvega esinetud, siis, arvan, oleks sellel samuti tagajärg olnud, nagu mõne teisegi Riigivanema juhtumisel. Kui aga mitte, siis on seaduses ette nähtud kord, kuidas edasi saab kaevata. Nii võib neist paragrahvidest kindlasti järeldada, et praegune Riigivanem on praegu juriidiliselt hooldaja, ja et tal oli õigus paluda end vabastada sellest ametist, aga mitte, et ta vabastataks ajutiselt, puhkusele lastaks või kõrvaldataks otsekoheste kohuste täitmisest.

Aga veel teist külge tuleb selle küsimuse juures puudutada. Balti eraseaduses räägitakse tehaste hooldajate instituudist juriidiliselt seisukohalt välja minnes, kui sootu teistsugusest hooldajate instituudist. See hooldajate instituut, kust härra Riigivanem osa võtab, on kindlaks määratud 1920. a. antud seadusega Vene valitsuse poolt vastuvõetud korralduse kohta — Riigi Teataja nr. 55/56. Ja mis me näeme? Need seaduse eeskirjad asetavad selle hooldajate instituudi sootuks teise olukorda. § 8. järgi loeme, et nii kuidas järgnevad paragrahvid näitavad, pärast hoolekande vastuvõtmist on kohustatud hooldajad kohe selle hooldatava varanduse kohta bilansi kokku seadma, see tähendab, selgitama kõik aktiva ja passiva, kõik kinnisvarad, ja siis selle esitama kaubandus-tööstusministeeriumi kaudu hoolekandekohtule. Sel ajal oli veel hoolekandekohus. Mis me näeme Böcker'i tehaste hooldajate instituudi suhtes? Need hooldajad ei ole seda bilanssi kokku seadnud. Sellest võime järeldada, et kui Böcker'i tehased siin Tallinnas olid üks osa sellest suurest aktsiaseltsi varandusest, kelle hooldajateks nad nimetati, ja missugusel aktsiaseltsil olid suured vabrikud Liibavis ja Riias, siis nende suhtes ei ole meie hooldajad mingisugust muret kandnud, teades, et suur osa aktsiatest meie valitsuse portfellis on. Pärast seda, kui nad hoolekande vastu võtnud, bilansi esitanud, peavad nad kaubandus-tööstusministeeriumi vastaval heaksarvamisel esitama hoolekandekohtule tegevusekava. See peab sisaldama: kas ta peab tehase tegevust edasi jätkama. Eelnimetatud seaduses öeldakse, et hoolekanne peab võimalikult neidsamu eesmärke taotlema, sama tegevust püüdma jätkata, mis põhikirjas ette nähakse ja mida seaduslik juhatus ennem on ajanud. Kui see võimatuks peaks osutuma, siis peab ta esitama likvideerimiskava vastava hoolekandekohtu kaudu rahukogule, kes selle kinnitab, ja sellest momendist kaotab ta hoole-

kandeesutuse iseloomu ja muutub likvidatsioonini komisjoniks, nende eeskirjade järgi talitades, mis hooldatava seltsi põhikirjas ette nähtud. Meie võime tõendada, et niisugust asjaolu ei ole sündinud. Hooldajad ei ole mingisugust tegevusekava esitanud selle kohta, et tehaste tegevust jätkata nii, nagu seni oli. Sissesead oli evakueeritud, kuid nad ei ole esitanud likvidatsiooni kava, vaid on vastupidi, nagu teada, palunud, et nad ühtki neist moodustest ei taha esitada, vaid tahavad kolmanda mooduse juurde jääda, see on — lubada kasutada tehaste hooneid, neid üürile anda, aga mitte likvideerimisele asuda. Mida võime sellest siis järeldada? Võime seda järeldada, et hooldajate instituut ei vasta sellele instituudile, mida meie maksva seaduse, Balti eraseaduse, järgi võtame, vaid on sootuks teine instituut. Ta vastab aktsiaseltsi juhatusele oma tegelikkude ülesannete poolest, kel ei ole võimalust konstrueerida enesele juhatust, kui aktsionäre ei ole suudetud kokku saada ja aktsiad on kaduma läinud. Need, kes hooldamisest osa võtavad, täidavad neidsamu ülesandeid, mida täidavad üksikud aktsiaseltsi juhatuse liikmed. Seal on isesugused huvid kaitsta, niisama peab tema käima ja talitama. Böcker'i tehaste juures näeme, et tegevust ei ole jätkatud, ei ole likvidatsioonile asutud, vaid ta on päris aktsiaselts, kes oma varanduse välja rendib. Ja sellest võime meie öelda, et hooldaja ei täida siin üldkasulikkude ja üldseltskondlikkude kohustuste iseloomu kandvat hooldajaametit, vaid on niiöelda lihtsalt aktsiaseltsi palgaliseks juhatuse liikmeks. Meie peame seda tähendama, et see sisuliselt nii on olnud, et ta on palka saanud, et ta seda tasu eest on teinud, ja et siin mingisugust vahet ei või olla. Ja kui meie sellele seisukohale asume, siis teame, et Riigikogu on alati asunud eitava seisukohale, et üksikutes valitsuse deklaratsioonides, rühmade kokkulepetes on seisukohad olnud, et ükski valitsuse liige, veel enam Riigivanem, oma erilise riigiõigusliku seisukorra poolest riigis ei tohi olla säärase koha peal.

Edasi, kui me vaatame hooldamisobjekti, millele sisuliselt Riigivanem on juhatuse liikmeks, siis peame tähendama, et Böcker'i tehas on eriti suur tehas meil, ja selle tõttu seal ka palju raskemad ülesanded täita on, kui seda võibolla mõne väikese hooldatava objekti juures ette tuleb. Erilisel ja sellepärast väga tähtis ning küsitav on, kas saab tehase hooldaja instituuti ühendada Riigivanema instituudiga. Kõigepealt teame, et riigil on suuri nõudmisi Böcker'i tehase vastu, ja kui nüüd Riigivanem ütleb, et ta vormiliselt kõrvaldunud on Böcker'i tehase hooldamisest, et ta

ei võta seal koosolekutest osa, siis tegelikult on raske ette kujutada, et need sammud, sihid ja ülesanded, mis tal seal enne olid, et need nüüd kuidagiviisi saaksid ühendatud praeguses olukorras Riigivanema-ameti seisukorraga.

Edasi peab tähendama, et peapõhjus, mis erilise seisukoha annab Böcker'i tehase hooldajatele, on see, et sisuliselt tuleb välja, et riik on 90% Böcker'i tehase omanik. Meil on välja antud seadus, mis aktsiate tagasiandmist lubab. Seal on tähtaeg ette nähtud, ja mineval suvel sai see tähtaeg täis. Kui kellelgi õigus oli aktsiaid tagasi nõuda, siis loeti küsitavaks, kuipalju neil õigus oleks neist Böcker'i tehase aktsiatest kätte saada, mis riigikassa portfelligis on. Selgub, et seal on väikese protsendi peale nõudmisi esitatud, ja et on väga küsitav, kas neidki rahuldada saab. 90% on riigi omandus... (Sise- ja kohtuminister T. Kalbus: 40%.) 40% üldisest aktsiate arvust, 10% kohta on pretensioonid, aga 90% kohta ei ole pretensioone avaldatud.

Juba eelmise valitsuse ajal tehti ettepanek, et asutaks hoolekande likvideerimisele, selleks aktsionäride koosolekut kokku kutsudes, mis oleks kõige õigem ja otstarbekohasem, kusjuures aktsionäride enamuse poolt valitaks juhatust, kes üle võtaks tehase hooldajatele. Tehase üleandja ja valitsuse poolt ülevõtja langevad kokku ühes isikus, kus endine tegelik hooldaja ja ka praegune tegelik hooldaja on täidesaatva võimu pea, kes peab oma ameti poolest riigi õiguste eest valvel olema, et riigi huvid oleksid kaitstud hooldajate vastu mitte üksnes võlanõudmistes suhtes, vaid ka selles suhtes, kui hoolekannet likvideeritakse ja varandused riigile üle antakse, mis nüüd riigi omaks sattunud.

Balti eraseaduse järgi on ette nähtud võimalus, et likvidatsiooni juures langeb 4% tehase varandusest tasuks hooldajatele. Hooldajad on hinnanud kogu varanduse 400 miljoni suuruses, ja kui on võimalus saada 4%, siis teeb see välja õige suure summa. Ma arvan, et selle summa väljamaskmise juures põrkavad kokku kahe asutuse huvid: ühest küljest hooldajate instituudi ja teisest küljest riigi huvid, kusjuures peab riik suuremal arvul varandusi saama.

Siin taheti näidata, et mis tegemist on Riigikogul sellega, kui ühe või teise hoone likvidatsiooni on halvasti toimetatud. Aga ma ütlen seda, et see ei ole sugugi ükskõik riigi huvidest välja minnes, sest need suured Vene riigi nõudmised, mis Vene riik omal ajal Eesti-Vene rahulepingu põhjal meile andis, kui ümber arvata praegusse valuutasse, siiski küllalt suured on, mida isegi üks veerand osa tehase varandusest katta ei saa.

Neist seisukohtadest välja minnes arvan, et sisuliselt ja vormiliselt ei saa ühendada hooldaja instituuti meie Riigivanema instituudiga.

Agaga kõige tähtsam ja peaalus, ja minu meelest kõige rohkem mõõduandev, on nimelt see, et 1925. a. 20. novembri koosolekul, kui oli arutamisel analoogiline küsimus, nimelt kui endine Riigivanem härra Jaakson oli sama asutuse hooldaja, siis terve Riigikogu rühmade esindajad ütlesid, et seda meie ei või Riigivanema instituudi ja valitsuse prestiihi pärast lubada, et kaks ametit, see tähendab hooldajaamet Böcker'i tehastes ja Riigivanemaamet valitsuse eesotsas kuidagiviisi ühendatavad on.

See oleks käesoleva küsimuse niiöelda juriidiline külg. Agaga ma tahaksin ühele majanduslikule küsimusele vastata härra Riigivanemale, kus ta rääkis kui Böcker'i tehase hooldaja. Ja nimelt küsimus, kus ta rääkis „Textil'i“ lepingu kinnistamisest. Ei ole tähtis, kas „Textil'i“ lepingus rent odav või kallis, et see kasulik, selle jättis Riigivanem arvudega tõendamata, üks on tähtis, nimelt see — „Textil'i“ asutus asub oma kahetessatiinilise maa-alaga keset Böcker'i tehaste südant. On selge, kui niisugune osa kreposteeritakse terve krepostiuksuse numbri alla, siis kui see riigile üle läheb, siis riik peab üürnikult küsima luba iga toimingu sõlmimiseks, nagu ta ei tohi obligatsiooni selle peale teha üürniku nõusolekuta, ja nõnda riik satuks kontrolli alla kreposteeritud rendilepinguga aktsiaseltsi suhtes.

Riigivanem-hooldaja rääkis siin, et eelpooltähendatud rendileping on kasulik. Jah, kasulik küll neile ärimeestele, kes tahtsid seda komplekti osta, aga tehase oma koguväärtust vähendaks see leping 40 miljoni võrra. Nii et siis peaks seega vähem maksma 40 miljonit senti. (J. Tõnisson, rhv: Kuipalju see kogu pakutud hinnast protsentides teeb?) See teeb 30%. Ühe kolmandiku hindavad odavamini, kui lepingkreposteeritakse. (J. Tõnisson, rhv: See leping pidi terve maa-ala kohta käima.) Kogu terve krepostinumbriga kohta pidi see leping käima. (J. Tõnisson, rhv: Kui suur see maa-ala on?) See on üle 5.000 ruutsülla, üle kahe tiinu suur. 2.600 ruutsülla põrandapinnaga on vabrikahooneid peal. Tahaksin selgituseks veel märkida, et meil ei ole ette nähtud või kombeks saanud, et kui keegi rendib välja hooned, et siis rendileandja maksab ise hoonete tulekinnituse eest preemiat. See iseäraldus on aga lepingusse sisse võetud. Minu ülesanne ei ole kõiki neid asju selgitada, mis Riigivanem oma pika kõne kestel ette tõi, vaid tahtsin ainult selle tõttu, et minu isik oli puudutatud, selgitada,

mis oli aluseks sellel kreposteerimisel. Seda esiteks.

Teiseks tahaksin tähendada seda, et vahepeal selgus, et maksvate seaduste järgi ei saa seda objekti kreposteerida valitsuse loata. Siin seletati, et sekvester on peale pandud kõige kõrgema võimu poolt. See kõige kõrgem võim on praeguste mõistete ja praktika järgi Vabariigi Valitsus. Nii et põhjusi oli selleks olemas kaks: esiteks majanduslik põhjus, see tähendab, et selle omanduseks saadud objekti väärtus oleks alanenud 40%, teiseks olid vormilised raskused.

Mis puutub lepingu kreposteerimisse, siis ei ole mina kellegagi selle üle rääkinud, kellegi poole pöranud, ei tea selle väärtusest ega hinnast midagi. Ma võin ainult öelda niipalju, et selle objekti kreposteerimise kohta ütlesid need mehed, kes sellest kreposteerimisest huvitatud, et see ei vähenda objekti väärtust. Niipalju mina selle küsimuse kohta tean.

Ma arvan nende põhjenduste järgi, mis ma siin juriidiliselt ette tõi, ja nende põhimõtete alusel, mis meil seni maksvad selles küsimuses, teist seisukohta olla ei saa, et kui 1925. a. prestiihist räägiti, siis praegusel ajal väga suured materjaalsed huvid kaalul on, ja sellepärast oli õigusega öeldud erakorralises teadaandes, et Riigikogu oleks valvel.

J. Soots (põl): Lugupeetud rahvasaadikud! Põllumeeste kogude rühm oma erakorralises teadaandes peatas tõesti kahe punkti juures, nagu seda härra Riigivanem märkis. Esiteks ta rõhutas seda, et tema arusaamise järgi Riigivanemal ei ole kohane eneses ühendada hooldaja ja Riigivanema ametit. Teiseks ütles ka põllumeeste kogude rühm, et Böcker ja Co hooldajad praegusel korral töötavad teatud määral Eesti riigi huvide vastu.

Õieti nende küsimuste selgitamiseks oleks võinud härra Riigivanem vastata lühidalt, kuidas juriidiliselt ja faktiliselt selle hooldajaametiga on. Agaga selle asemel hakkas ta pikalt ja laialt seletama, tõi ette, kuidas hooldajaamet Justinianuse koodeksis ette nähtud. See on väga huvitav kuulda. Võibolla oleks veel huvitavam teada, kuidas Egiptuse vaaraod sellele hooldajaametile vaatasid. Kuid see ei anna siiski midagi meie tegeliku elu tarvis. Tegelikult on tähtis, mida räägib Eesti seadus hooldajaameti kohta, ja seda kandis ette rkl. Holberg. Veel tähtsam on siin pretsedent, mille Riigikogu selles küsimuses loonud. Ja kui Riigikogu oma tahte on avaldanud ja oma nõudmised Riigivanema kohta üles seadnud, siis peaksid need nõudmised kõikide Riigivanemate kohta maksvad olema.

Mäletame väga hästi, kui Jüri Jaakson'i valitsuse ajal tõusis üles küsimus, et kas on kohane, et Riigivanem peab ühel ajal Riigivanema ja hooldaja ametit, ja siin Riigikogu ütles kindlasti, et ta seda ei pea lubatavaks, ja selleaegne Riigivanem pidi sellest järelduse tegema. Kui praegune Riigivanem ametisse astus, siis oli talle see pretsedent teada, ja ta oleks pidanud oma seisukorra kaalumisele võtma. Nüüd aga kuuleme, et praegune Riigivanem ei ole seda pretsedenti enesele mõõduandvaks pidanud. Siin on näidatud, et hooldajametist on võimalik lahti saada, kui selleks kindel tahtmine on. Ma arvan, et selle küsimuse kohta ei või olla kaht arvamist, et mis ühele Riigivanemale sunduslik, see teise kohta ka peab käima. Meie ei või niisugusel seisukohal olla, et ühele Riigivanemale seame üles ühed nõudmised, teisele Riigivanemale teised nõudmised.

Mis puutub sellesse, et hooldajad, nagu räägitakse, seisavad riigi huvide valvel, siis on meil teada, et riigi huvide kaitse seisab sekvestrivalitsuse peal. Täna nägime siit, et Riigivanem asus sekvestrivalitsusega sõjajalale. (K. Kornel rhv: Aga mis rahaminister ütleb, kellele on ometi antud sekvestrivalitsuse kaitsmine?) Ma ei tea seda, mis rahaminister ütleb. Siin aga selgub, et ühest küljest on sekvestrivalitsus see, kes peab riigi huve kaitsma, teisest küljest aga temaga sõjajalal olev hooldaja — Riigivanem. Ja hooldajad muidugi, nagu täna kuulsime Riigivanema suust, on oma tegevuse kohta ühel arvamisel, sekvestrivalitsus aga teisel arvamisel. Ma arvan, et need andmed, mis riigikontrolli poolt tulevad, on rohkem usutavad, ja need räägivad teist keelt, kuidas hooldajad riigi huvide vastu on teotsenud. Minu kätte on sattunud ka üks dokument, kust leiame, mida arvab sekvestrivalitsus hooldajate tegevuse kohta. Seal räägitakse: „Hooldajate tõendus ei vasta tõele, et Tallinna tehas 1916. — 1918. aasta kestel ei ole saanud Vene kroonult krossigi. Tallinna tehases peetavast pearaamatust selgub, et 1. jaanuaril 1916. aastal oli avanssidena laevade ehitamiseks saanud Tallinna tehas mitmesugustelt Vene riigi asutustelt, kelle tellimisi tehas täitis, 10.967.448 rubla. Kuni 9. detsembrini 1916. a., see on kuni sekvestrivalitsuse sisseadmiseni Vene valitsuse poolt on avanssidena juurde antud 7.456.174 rubla. Alates 9. detsembrist kuni 1. jaanuarini 1918. a. aga 1.062.512 rubla. 1. jaanuaril 1918. a. kokkuseatud bilansis, mis kannab Tallinna tehase direktori M. Vishnjakov'i ja raamatupidaja allkirju, on avanssidena laevade ehituseks näidatud 5.862.759 rubla.“ (J. Vain, stp: See on kuldrubla-

des?) Jah. See teeb välja 1.164.000.000 senti. (J. Vain, stp: Tuleb sisse nõuda, muud midagi! — K. Ast, stp: Sisse nõuda!) See summa tuleb vastu vaidlemata riigile tasuda. (J. Voiman, stp: Õige!) „Küll on pidanud sekvestrivalitsus võtma teatava ettevaatusega eeltähendatud bilansi, sest 1917. a. raamatute sissekanded, eriti alates 1. oktoobrist, on nähtavasti tagantjärele peetud. 1.—7. oktoobrini 1917. a. on kantud maha avansside arvelt tervelt 12.156.293.93 rubla, mille tõttu neid kandeid õigetena võttes väheneks riigi nõudmine sama summa võrra. Kuid algdokumente nende kannete kohta ei ole leitud. Pealegi pidi arvesse võtma, et bilansile allakirjutaja direktor on vastutusele võetud ühes teiste tehaste ametnikkudega U.N.S. §§ 1681. ja 13. põhjal ning vahi all peetud. Praegu on tähendatud asi lahendamisel Tallinna tähtsamate asjade 3. jsk. kohtu-uurija käes. Asja selgitamiseks ja algdokumentide leidmiseks tuli asuda tehastes leiduva arhiivi korraldamisele. Arhiivi hoidsid hooldajad endises väljakäigukohas, mis koosneb 3 ruumist, kuhu Tallinna tehase arhiiv koos Riia tehaste arhiiviga segi paisatud ja laeni virnadesse laotud ning pakk-kastidesse pakitud oli. Sarnast tööd ei ole võimalik läbi viia 2 päeva jooksul, ja dokumentide sorteerimine kestab praegugi edasi. Küll on aga avansside mahakandmise algdokumente otsides leitud Riia arhiivi reklaam-kataloogi vahel 1916. a. 1. jaanuari peale aktsiaseltsi juhatuse poolt kokkuseatud aruanne, milles on näidatud 5.500.000 rbl. 5½% võlg Vene riigile Tallinna tehaste kinnisvarade pantimisel, millist võlga eelpoolnimetatud bilanss ei sisalda. Sellega on leitud täiesti uued summad, mis Tallinna tehaste bilansist ja raamatutest välja on jäetud, kuid mis vastu vaidlemata riigile tasuda tulevad. Hooldajate poolt soovitatud 2-päevalisel raamatute revideerimisel oleks mõistetavalt sarnaste summade leidmine võimata olnud. Ka on leitud algdokumente, mis aitavad selgitada 1. jaan. bilansis näidatud summat Rbl. 39.028.376.56, mis on raamatutes näidatud, nagu oleks need summad Tallinna tehas saanud aktsiaseltsi juhatusest. Nimelt on neist näha, et alates 9. detsembrist 1916. a., see on ajast, millal tehaste varandused sekvestreeriti, on Tallinna tehased saanud Vene sekvestrivalitsuselt 14.971.855.44 rbl., mille kohta kahtlust ei või olla, et see Vene riigi raha on.

Selgitada tuleb ka ülejäänud 24.056.521.12 rbl. Kuna aktsiaseltsi põhikapital oli ainult 11.000.000 rbl., millega olid ehitatud suured tehased Liibavis, Riias, Tallinnas ja Korlovkas, mis töötasid ainult sõjatellimiste peale, siis

võib arvata, et ka see summa 24.056.521.12 suurelt osalt Vene riigi raha sisaldab, milline osa täpselt dokumentide põhjal tuleb selgeks teha ja selleks dokumendid leida. Nagu ülaltoodust näha, on selgitatud 5.500.000 + 5.862.759.16 + 14.971.855.44, seega kokku 26.334.614.60 rbl. ja selgitamisel 24.056.521.12 + 12.156.293.93, seega 36.212.815.05 rbl., millise kohta võibolla tarvidus tekib nõutama hakata algdokumente Venemaalt, kus aktsiaseltsi juhatas asus.

Hooldajate etteheide on aluseta, nagu takistaks sekvestri olemasolu tehaste varanduste tulutoovat ekspluateerimist hoonete ja maalade väljarentimise näol. Võib kinnitada, et tehaste hooned on kõik välja renditud ja ära kasutatud. Kuid kui siiski leiduksid soodsamad väljarentimise võimalused, siis ei ole sekvestri valitsus senini takistusi teinud ja ei saa ka edaspidi tegema ning kasutab kõik võimalused ära selle teostamiseks. Küll ei saa sekvestri valitsus pidada tehaste, samuti ka riigi huvide seisukohalt kasulikkudeks kõiki hooldajate poolt enne sekvestri valitsuse määrämist tehtud operatsioone.

Sekvestri valitsus ei ole pidanud oma kohuseks senist hooldajate tegevust revideerida, pealegi kus kõik nende tegevuse ajal peetud raamatud ära on viidud ühe hooldaja erakorterrisse enne sekvestri valitsusele üleandmist, kuid peab siinkohal siiski ära märkima üksikuid väärnähtusi, millega tehaste valitsemise juures otskohelelt kokku puutuda on tulnud. Varanduse ülevõtmisel hooldajatelt selgus, et hooldajatel on laenu tasuda Eesti pangale 32.707.11 krooni. Tähendatud laen Mk. 5.000.000 suuruses oli tehtud hoolekande poolt kaubandus-tööstusministeeriumi vastutusel 1921. aastal, kusjuures hooldajad kohustusid 27. mail samal aastal nr. 26. all antud allkirjadega kõik rekvireeritud varanduste eest saadud summad kaubandus-tööstusministeeriumi käsutada jätma tehase võlgade maksmiseks Eesti pangas. Hoolimata antud kohustusetest on hooldajad rekvireerimise peakomisjonilt välja võtnud 1.000.940 marka ja omavoliliselt ära tarvitanud, võlga Eesti pangas tasumata jättes (vaata riigikontrolli kiri 11. oktoobrist 1924. a. nr. 6735 all). Sellest nähtub, kuidas hooldajad riigi usaldust on kasutanud.

Sekvestri valitsus seadis oma ülesandeks tasuda esimeses järjekorras tähendatud võla, et vabastada riiki vastutusest Eesti panga ees. Võlg on lõplikult tasutud 1. oktoobriks.

Teine mitte vähem hooldajate tegevust iseloomustav nähtus on järgmine. Valitsemisele asudes oli mahalõhkumisel suur telliskivihoone, milline 1926. a. hooldajate poolt teh-

tud hindamisel oli hinnatud 8.400.000 mk., see on 48% selle alghinnast. Et sekvestri valitsusele üle ei antud kokkuleppeid tähendatud hoone lammutamise kohta, pöörasime hooldajate poole kirjaga 16. juunist s. a. nr. 22 all ja palusime meile välja saata kirjalik leping hoone müümise kohta, eeldades, et sarnane peaks olema, kuna nii suure väärtusega hoone müümiseks B.E.S. eeskirjade kohaselt peaks olema vaestelastekohtu nõusolek ja rahukogu kinnitus. Samuti küsisime sama kirjaga järele, kes on kohustatud korda seadma lammutamise tagajärjel kannatada saanud kõrvalasuvaid hooned. Hooldajad oma kirjaga, millel kuupäev puudub ja mis meile sisse tulnud 6. juulil s.a., teadustavad, et hoone on maha müüdüd a/s. „Textil“ile“ 345.000 marga eest süsõnalise ostu-müügi lepingu põhjal, kuna hoone lammutamise tagajärjel kannatada saanud kõrvalhoonete kordaseadmise üle meie vastust oma järelepärimise peale ei saanud. Küll aga teatas a/s. „Textil“ oma kirjaga 13. oktoobrist s.a. nr. 1770, et lammutamise tagajärjel kannatada saanud kõrvalhoonete kordaseadmise kohta a/s. „Textil“ mingisugust kohustust enese peale ei ole võtnud, veel enam, seda pidid tegema hooldajad, mille üle a/s. „Textil“il“ kirjalik tõendus olevat. Et aga sekvestri valitsus sellega siiski leppida ei saanud, siis läks meil pikkade läbirääkimiste peale korda a/s. „Textil“i“ juhatusele saada kirjalik nõusolek, mille põhjal a/s. „Textil“ kohustub tasuma lammutamise läbi kannatada saanud hoonete remondi arvel 180.000 senti. Sellest järgneb, et 8.400.000 sendi peale hinnatud hoone müük on faktiliselt sündinud 165.000 sendi eest.“ (M. Martinson, põl: Taga hullemaks!) „Ka on sekvestri valitsusel teada, et lammutamisest saadud telliskividest ehitas hooldajate volinik Allapert Kalevi t. elumaja. Olgugi et sekvestri valitsusel on raske tagantjärele hoone tõelikku väärtust kindlaks teha, võib siit järeldada ainult kaht võimalust: esiteks, kas on hooldajate poolt tehaste varandused sihilikult kõrgelt lastud hinnata, et kätte saada B.E.S. hooldajatele ettenähtud 4% tasu või on tehase varandus hoolimata madala hinna eest maha müüdüd. Esimene võimalus laseb põhjendada ennast asjaoluga, et suurem osa varandusi on äärmiselt kõrgete hindadega raamatutesse üles võetud, mida realiseerimisel iialgi kätte ei saa. Selle tõttu oli sekvestri valitsusel kavatsus lähemal ajal asuda tehaste varanduste tõeliku hinna kindlaksmääramisele, kuna varandused sekvestri valitsuse poolt ülevõetud said arvuliselt ilma hindamiseta. Nähtavasti on see hooldajatele olnud peapõhjuseks kiirendada sekvestri mahalõtmist.

Kolmandaks on hooldajate poolt sõlmitud ühel ja samal ajal ühe rendiobjekti peale kaks rendilepingut: üks neist pr. Tomassov'iga, teine mõni aeg hiljem a/s. „Textil'iga“. Loomulikult võimaldab sarnane teguviis esineda kahjutasunõudmistega tehaste vastu, mis rendiobjekti kõrge väärtuse tõttu küllalt suured võivad olla.

Neljandaks on juba hooldajate ajast ühe hooldaja kasutada tehastele kuuluvaid varandusi. Kuna ülevõtmise aktide kokkuseadmise juures kasutamise tingimusi meile ei teatatud, pöörasime oma kirjaga 2. juulist s.a. nr. 23 hooldajate poole varanduste kasutamise tingimuste teadasaamiseks. Kiri on antud hoolekandele hooldaja allkirja vastu 2. juulist, kuid seni hoolekande poolt vastamata.

Viiendaks iseloomustavaks nähtuseks võib ette kanda järgmist. Kirjaga 11. okt. s.a. esinesid hooldajad ettepanekuga, seada korda o/ü. „Amylderivat'ile“ nende poolt 1926. a. suvel lepingu põhjal väljarenditud hoone katus. Olgugi et lepingus on üles võetud tingimus, mille järgi remondid on kohustatud tegema rentnik, tõendavad siiski hooldajad, et tähendatud remont tuleks läbi viia sekvestri valitsuse kulul, põhjendades seda sellega, et hoone pidi lepingu põhjal heas korras üle antama, kuid hooldajate poolt teha lastud remont 1926. a. suvel on tehtud tehnilistele nõuetele mittevastavalt.

Et selgusele jõuda, kunas tähendatud puudused ilmsiks on tulnud 2 aastat varem tehtud remondi kohta, pöörasime vastava järelepärimisega hooldajate poole kirjaga 22. okt. s.a. ja palusime teatada, kas remont sai läbi viidud tehaste oma töolistega või olid tööd välja antud eraettevõtjale, paludes saata viimasel korral ka tööde väljaandmise tingimused ja vastuvõtmise akti. Hooldajatelt senini vastust ei ole, olgugi et samas kirjas teise küsimuse kohta vastus on saadud.

Lõpuks peab tähendama ka veel ühele nähtusele, mis sekvestreeritud varanduste valitsuse arvates laseb oletada, et hooldajad mitte kõiki võimalusi ära ei kasutanud tehaste varanduste huvide kaitseks, vaid vastupidi tehaste rahadega pillavalt ümber käisid. Käesoleval aastal kinnitas sekvestreeritud varanduste valitsus ühe aasta peale tehaste hooned aastamaksuga kokku Kr. 3.117.99, milline summa kuulub tasumisele osade kaupa iga kolme kuu tagant. Samad hooned olid aga möödunud aastal samas väärtuses kinnitatud hooldajate poolt aastamaksuga 6.517.99 krooni, mis korruga on tasutud, seega on kinnitusemaksu üle 100% rohkem välja antud, kui tegelikult maksta tarvis oli. Eriti tuleb ära märkida, et Põhja kinnitus a/s. võttis vastu muuli

kinnituse aastase kinnitusemaksuga Kr. 497.70, kuna möödunud aastal hooldajad sama kinnituse eest sama aktsiaseltsile maksid Kr 1.013.—

Mis puutub hooldajate etteheitesse, et sekvestreeritud varanduste valitsus ei arvestavat rahvamajanduslikkude, ei Böcker'i tehase eramajanduslikkude huvidega, siis tõrjume selle kõige kategoorilisemalt tagasi. Pangeb võõrastama nähtus, et hoolekanne, kes koosneb Eestis tuntud avaliku elu tegelastest, esineb sarnaste raskete süüdistustega, ilma et põhjendusi selleks ette tooks.

Samuti põhjendamata on hooldajate etteheide tehaste teenijate arvu suurendamise kohta. Tegelikult on sekvestreeritud varanduste valitsus vähendanud koosseise, kus see võimalik oli, kuid teisest küljest oleme paratamata pidanud suurendama koosseise seal, kus korralagedus valitses ja kord luua tuli. Varanduste ülevõtmise ajal oli tehastel oma võlgnikkude käest mitme aasta kestel võlad sisse nõudmata. Elanikud elasid aastate jooksul korterites, jättes üürisummad tasumata. Tulid ilmsiks sarnased nähtused, kus raud oli müüdnud kassa maksmisega 1927. a. kevadel, arvestatud aga ostjale võlana sama aasta detsembris, mis tasumata seisis. Sekvestreeritud varanduste valitsus jättis algul teenistusse senise hooldajate voliniku Allapert'i, kellele ülesandeks sai tehtud väärnähtused kõrvaldada, kuid et sellest hoolimata teotses hooldajate volinik endisel viisil edasi, tuli ta vallandada, pealegi kus selgus, et tema poolt oli sisse seatud juba hooldajate ajal sarnane kassakord, mis kuritarvitusi võis soodustada. Raha vastuvõtmiseks tarvitati kahe suguseid kviiitunge, kuna elektrivalgustuse eest makstavate summade jaoks üldse kviiitungeid ei tarvitatud, vaid neid kviteeriti eriteadaannetega üksikuil paberlehil. Tulid vastavad ametnikud palgata, kes meie poolt ettekirjutatud nõutava korra läbi viia suutsid. Ka oleme suuremalt osalt tarvisminevad tööd läbi viinud majanduslikul teel, palgates selleks tarvilikke töölisi, kuna varem suurem osa remonttöödest lasti teha hooldajate poolt kellegi ettevõtja Polli läbi.

Kokku võttes peame tähendama, et oleme suutnud koguda lühikese aja jooksul ülejääke, ilma et tehaste varandusi müünud oleksime, millest on võimalus tasuda olnud hooldajate poolt riigi vastutusel tehtud võla 32.707.11 krooni ja panka tehaste arvele mahutada umbes 10.000 krooni, kusjuures tehtud on kõik remondid tehastes. Sarnaselt edasi teotsedes loodame kindlasti, et on võimalik sekvestri mahavõtmisel peale riigi võlgade lõplikku kindlaksmääramist osa neist võlgadest riigikassale tasuda sularahas.“

Lugupeetud rahvasaadikud! Sellest ettekandest olete näinud, kui suured summad on Eesti riigil neist tehastest saada ja kuidaviisi hooldajad selle tehasega on ümber käinud. Selle asemel, et anda vastust neile ülestõstatud küsimustele, tullakse hoopis kõrvaliste küsimustega. Õeldakse, et „Estonia“ ei ole kasu saanud, on kahju saanud selle „Külmetuse“ sisseseade ostmisega. See on hoopis kõrvaline küsimus. Kes siin kasu saab või kahju, selles ei seisa küsimus. Küsimus seisab selles... (K. Ast, stp: Ei vaat', selles sidemes seisab küsimus.) Jah, küsimus seisab selles sidemes, kas on kõlbulik, et Riigivanem peab hoolekandametit, ühel ja samal ajal teotsedes riigi huvide vastu. Selles seisab küsimus, ja sellele peaks Riigikogu täna vastuse andma.

K. Ast (stp): Kõrgesti austatud härrad Riigikogu liikmed! Küsimus on iseenesest väga tõsine, vähemalt selles mõttes tõsine, et on põllumeeste kogude erakorralisele teadaandele osatult anda niisugune kaju, et ta on kogu maa tähelepanu enesele tõmmanud ja silmnähtavalt pineva poliitilise olukorra loonud. Kui meie võtame kätte tänaseid lehti näiteks, siis näeme, et ennustatakse valitsuse kriisi. Meil tarvitseb ainult pilku heita neile rõdudele, siis näeme, et tõesti selle küsimuse ümber on meeolelu loodud, ja selles mõttes võiks seda nimetada parlamentlikuks suursõnumuseks ning peaksime sellesse suhtuma täie tõsidusega. Kuid hoolimata kõigest sellest on see ometi niisugune küsimus, mille kohta muiet ei saa tagasi hoida. Eriti kui ma ära kuulasin kindral Soots'i kõne, siis tuli meelde 1. aprilli nali kaks aastat tagasi, see nali tuli meelde selle peale, kui meie olime ära kuulnud, kui suur väärtus on sel tehasel, nimelt Böcker'i tehasel, kui meie olime kuulnud, kui palju miljoneid kuldrublasid on omalajal Vene kroonu rahast tehastesse mahutatud. Kokku arvates leidis kõneleja miljardeid, ja pärast tulid veel miljonid kuldrublad, ning kui kõik kokku arvata, saame miljardid ja miljardid. Nüüd, kui näeme, kui põhjatuid varandusi ja rikkusi seal on, tuletab see nalja meelde, mis tehti kaks aastat tagasi, nagu oleksid Kopli tehase all avanenud hiigla reservuaarid nahvtat, millega võib kütta kogu Eesti vabariiki. Kuid see aprillinali, nii omapärane kui see oligi, leidis uskumist, osutus siiski aprillinaljaks ja ei muuks miskiks. Aga nüüd selgub, et see ei olnud siiski sedavõrt nali, et ometi Kopli poolsaarl, kui see ei purska nahvtat, peab purskama kalda. Tarvis ainult asuda Eesti vabariigil selle varanduse realiseerimisele, siis saaksime kõigest kitsikus-

test üle. Aga vaadake, härrad Riigikogu liikmed, kui teie üksikasjalikult jälgisite härra Riigivanema seletusi neis küsimustes, siis teie nägite, et hooldajad on omalt poolt teinud kõik, mis nad võisid, et selgitada varanduslikku vahekorda riigi ja tehase vahel selles mõttes, et riik kätte saaks selle, mis tal õigus saada. Veel rohkem, meie kuulsime, et ka hoolekandekohus on leidnud tarvilikuks ja pööranud hooldajate poole, et hooldajad astuksid samme Vabariigi Valitsuse ees vahekorra selgitamiseks, millise sammuga hooldajad tõepoolest ka astusid. Kui siiski ei ole vahekord selgitatud, ja meie ei ole kätte saanud miljoneid, siis tuleb arvatavasti süüdistada kas meie üldist väga raskepärast kantsleilikku asjaajamist või asja keerulisust ennast või sekvestri valitsuse vähest teguvõimu, mis ei ole võimaldanud vahekorda selgitada. Väga huvitav oli oma moodi kuulda härra Holberg'i seletusi, tema ise ütles „niiöelda juriidilisi seletusi“, aga mina ei ole „niiöelda jurist“ ja sellepärast ei hakka härra Holberg'i juriidiliste seletustega polemiseerima, vaid minu kõrva ja tähelepanu riivas üks teine asi ja nimelt see, et härra Holberg oma kõnet alates ütles, et härra Riigivanem olevat vastates või seletusi andes põllumeeste kogude erakorralise teadaande puhul küsimuse raskusest mööda läinud, küsimuse raskust, küsimuse tuuma ennast väga vähe puudutanud. Tuum härra Holberg'i arvates seisab nende erakorralises teadaandes selles, et Eesti Riigivanem olevat Böcker'i tehase hooldaja. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kas ta ei ole siis?) Vaadake, meie arusaamise järgi, ja ma arvan ka iga poliitiliselt mõtleja inimese arvamise järgi, ei seisa põllumeeste kogude erakorralise teadaande tuum mitte selles, vaid selle erakorralise teadaande tuum seisis enam insinuatsioonid ja neis häbistavates süüdistustes, mis selles teadaandes Riigivanemale püüti omistada. (Hulgalised vahelhüüded paremalt poolt: Korruptsioonid! — M. Martinson, põl: Nii teostab Riigivanem oma deklaratsiooni lubadusi.) Austatud härrad Riigikogu liikmed! Olla hooldaja, ei ole häbistav ega alandav, aga olla kelm, kes varandusi kõrvaldab, kes raiskamisi toime paneb, vaadake, see on häbistav, ja kui teie selle häbistava etteheite tegite teadlikult ja väga hästi ette kaaludes härra Riigivanemale, siis on ka loomulik, et härra Riigivanem oma teadaandes on peatunud nende häbistavate süüdistuste juures, mis tema isiku suhtes tehtud, kuna teine küsimus, kas ta on hooldaja või ei ole, eneses häbistavat fakti ei sisalda, sellele küsimusele võis ta vastata kui jurist. (M. Martinson, põl: Riigivanem oli

advokaadina kõnetoolil, aga mitte Riigivanemana — R. Vreeman, põl: Meil pole enam Riigivanemat.)

Härrad Riigikogu liikmed kuulsid, kuidaviisi härra Riigivanem punkt punkti kaupavõttis käsitamisele kõik erakorralises teadaandes esitatud niiõelda süüdistamise või kahtlustamise punktid üksikult, nii selle maja, hoone, endise shrapnellitehase lammutamise asja, nii hoonete kinnitamise asja ja kõik teised üksikud punktid, mis selles erakorralises teadaandes nimetatud olid. Kõigis neis punktides üksikult andis ta pika, laia, põhjendava ja dokumentaalselt tõestatud seletuse.

Oleks võinud nüüd arvata, et erakorralise teadaande tegijad ja süüdistuse õhkupaiskajad tulevad ja siis omalt poolt tõestavad kuidagiviisi kas või minimaalselgi määral, aga ikkagi faktiliste andmetega, neid süüdistusi, mis nad kergest käest õhku paisanud. Selle asemel aga nägime, et härra Holberg sellest oma ülesandest mööda läks, leides, et tähtsaks osaks nende erakorralises teadaandes on küsimus, kas Riigivanem on hooldaja või ei ole. Mis aga puutub süüdistuste ossa, siis sellest ta vaikis. Teine kõneleja, härra Soots, tuli siia ja võttis sõna nende teadaande suurema ja tähtsama osa kohta, häbistavaid süüdistusi sisaldava osa kohta, kuid sellejuures mitte ühegi andmega, mitte ühegi tõestamisega kinnitades neid süüdistusi, vaid ainult loetledes ja korrates sedasama, mis erakorralises teadaandes juba mainitud oli. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Küll ma jõuan veel kõikide asjade juurde, — õhtu on pikk, kui tarvis, siis võtame ööst jätku. Kuulates väga tähelepanelikult härra kindral Soots'i kõnet, leidsin ma sealt kõik need momendid, kordan veel, mis erakorralises teadaandes esile toodud. Aga ma kuulsin neid ainult teisel lugemisel ja kuulsin neid laiendatud kujul, sest erakorraline teadaanne oli kokku surutud. Siin aga kanti meile ette ametlik akt, kuidaviisi teatud seisukohalt vaadates kellelegi on asi paistnud olema. Seal ei nimetata midagi, ainult kirjeldatakse laiemalt, öeldes, vaadake, müüdi kaldis hoone odavasti maha, pikemalt öeldes oli nii ja niisugune hoone, mille väärtus oli nii ja nii suur, ja see hoone müüdi odavasti maha. Siis võetakse see hoonete odavasti kinnitamine ja nimetatakse seda samuti jälle, seda ainult pikemalt kirjeldades. (J. Mürk, mo: On näha, et seda vähe on.)

Mis küsimus seal veel oli? Mul ei ole erakorralist teadaannet käepärast, minu mälu iseenesest ei hoiä kõiki fakte kinni, aga seal on süüdistused üsna mitmed, ja muidugi jälle see, et leping „Textil'iga“ olevat kahjulik leping, ilma et kuidagiviisi oleks selgeks teh-

tud, mispoolest. Nii on seal terve rida süüdistusi, ja ma küsin, mis see peab tähendama? (A. Jürman, põl: No küsime riigikontrollilt ka seletusi.) Kui teie tahate oma süüdistusi püsti hoida ja täiendada, siis oleks pidanud ümber lükkama härra Riigivanema seletused, mis olid üksikasjalikud, mis olid täpsed. Võtame hoone müümise loo. Meie kuulsime, et hoone on enne, kui seda lammutama hakati, kahesuguste ekspertide poolt hinnatud ja selle seisukord selgeks tehtud. Esiteks määrati hooldajate poolt ekspertiis, pärast määrati ka hoolekandekohus oma eksperti. Hoolekandekohus on sellega nõus, et hoone lammutatakse, rahukogu kinnitab selle lammutamise, kõik on täpselt korras, kõik on põhjendatud, kõik on selgesti täidetud. Aga härra kindral Soots tuleb tõendab sedasama, mis ennegi, et hoone olevat kallis, aga odavasti on see käest ära lastud, ilma et ta kuidagiviisi katsuks Riigivanema seletusi ümber lükata. Vaadake, niisugusel kujul ei saa asju ajada. Kui tõstetakse niisugused rasked süüdistused, siis peavad süüdistajatel olema ka faktilised põhjused, et seda teha, kuna umbropsu talitades jätab see halva mulje, sest küsimus ei ole August Rei'st, vaid Eesti Riigivanemast ja Eesti riiklikust asutusest. Lõppude-lõpuks, kui teie soovite nende hoonete lammutamises kedagi süüdistada, siis õhust kinnipüütud kahtlustamisega ei ole see lubatud. Võtame näiteks hoonete tule vastu kinnitamise küsimuse.

Väga huvitav oli kuulata neid asjalikke seletusi, mida andis härra Riigivanem selle kohta, mis pärast hooldajad... (J. Hünerson, põl: Hooldaja, ikka hooldaja!) Teie tegite temale etteheiteid tolle aja eest, mil ta oli hooldaja, ja ta pidi hooldaja tegevuse kohta vastama, aga mitte Riigivanema tegevuse kohta. Riigivanemaks olemise ajal ei teinud teie talle etteheiteid, vaid kahtlustused olid pärit tollest ajast, kui ta oli hooldaja, järelikult pidi ta vastama kui endine hooldaja ja võibolla ka tulevane hooldaja.

Kui arvesse võtame hoonete suurt väärtust ja seda, et mitte iga kinnituseselts ei suuda neid kahje katta, kui mingi õnnetus juhtuks, siis on selge, et see vabrik pidi otsima niisuguseid kinnituseasutusi, kes vastutusevõimelised on ja kes edasi kindlustada võivad välismaalistes suurtes kinnituseasutustes.

Sekvestri valitsuse kinnitus, mis odavam mõne krooni võrra kui hooldajate aegne kinnitus, on sündinud väikestes kinnituseasutustes. Kuidas see sündis, selle kohta võin ette tuua nii mõnegi imeliku asjaolu. Ma ei ole urgitseja... (A. Anderkopp, tõe: Kelle poolt?) Sekvestri valitsuse poolt. Ma ei ole

urgitseja, ei ole „Valvet“ toimetanud või midagi muud sellesarnast, aga vahel on asju, mis inimesele ka siis kätte tulevad, kui ta nende järele jahti ei ole pidanud.

Minu kätte on sattunud pildike, kuidas seda kinnitust toimetatud. Selle kinnitamise toimetamine oli sekvestrivalitsuse voliniku härra Hammer'i käes. Ta kinnitas seda, ma ei taha öelda, et halvas kinnituseseltsis, aga siiski väikesemas kinnituseseltsis, mille nime ei lakka siin nimetama, sest ei taha äri siia hulka kiskuda. Kui see härra sinna kinnituseseltsi ilmus kinnitamise sooviga, siis ei suutnud see sekvestrivalitsuse volinik härra Hammer nimetamata jätta, et iseenesest mõista selle kinnituse puhul mina kui volinik ka midagi pean saama. Ja see härra oli nähtavasti niivõrt vilunud sarnastes altkäetoimingutes, et ta seda sõendas teha kõrvaliste isikute juures. Kinnituseamet kaalus seda küsimust, ja kuna kinnitusepreemia iseenesest oli suur, siis ei olnud kinnituseseltsil tahet agendile vastu tulla ja ta saatis talle 2.000 marka ümbrikuga koju. Härra volinik võttis selle 2.000 mk., mis tundus talle selle tähtsa toimingu eest liiga väikesena, tuli kinnituseseltsi tagasi ja ütles, et on harjunud saama harilikult 20% niisuguste toimingute eest, kuna see 2.000 mk. ei ulatu ka minimaalselgi määral selle 20% poole. Kuna kinnituseselts siiski kategooriliselt ütles, et 20% pretendeerida ei või, siis läks see härra 2.000 margaga ära ja viis selle sekvestrivalitsuse kätte ning ütles, et kinnituseselts olevat saatnud temale ümbrikuga koju kätte altkäemaksu 2.000 marka. Sekvestrivalitsus pidas selle üle aru, aga kinnituseseltsi seda summat tagasi ei saatnud. Nii siis tekib lõpuks kahtlus, et 20% asemel agent siiski selle 2.000 marka tasku pistis. Vaadake, nii võivad mõned asjad välja näha mitte kõveras peeglis, vaid tegelikus elus. Kui säärasest seisukohast vaadata küsimust, siis vast oli hooldajate aegne kindlustamine soliidim, kui sekvestrivalitsuse aegne kindlustamine, millest siin odavat eeskuju pakutakse. Mul ei ole au tunda seda härrat, ja kuidas need lood olid, seda me kuulsime hiljuti seletusest. Väga huvitav oli kuulda härra Martinson'i erakorralisest teadaandest, mille ta oli osavasti kokku seadnud, püüdes näidata, et hooldajatel, — seal on kaks hooldajat, kellel suur seltskondlik staash, riigieluline ja poliitiline staash: üks neist on olnud kaks korda Eesti parlamendi esimees, see on praegune Riigivanem, ja teine praegu Eesti panga president ning endine Riigivanem — et neil hooldajatel on riiklikud huvid nagu kord lakke sülitada, aga vaat' sekvestrivalitsuse liikmed — need juba hoolitsevad täiel määral riigi kasude eest. Hool-

dajatel, neil on tähtis vaid palk. Kas seal riik kannatab või kaotab, see nagu ei olevatki hooldaja asi. Kui mitte sekvestrivalitsus, noh, siis oleks see kullahunik, mida demonstreeris härra kindral Soots, vajunud maa põhja. Sekvestrivalitsuses — seal on mehed, kellel on riiklikud huvid südamel, kes selle eest sõidavad igal momendil ja hetkel. Meie ei näe seal Jumal teab missuguseid üldsusele tuntud nimesid: härra Imelik, inseneriks tema ennast küll nimetab, seda ta tegelikult ei ole, Reimann'i ja Matto't. Üsna niisugused nimed, mis meile midagi ei ütle. Kõige tuntum neist on kahtlemata härra Imelik, sest ta on saanud vahepeal ministri abiks, kui ta 8 aastat oli truud ametnik, võrdlemisi väike ametnik. (J. Hünerson, põl: Kas see on siis nii mõnitamisvääriiline?) Ei sugugi, aga ma iseloomustan. Pärast seda, kui ta oli Saksa maal lõpetanud... (K. Kornel'i rhv, vahelhüüe.) Lubage mulle siiski jätkata. Temal on need riiklikud huvid kahtlemata rohkem südamel, kui vanadel riigimeestel härra Rei'l ja härra Jaakson'il. Teine hooldaja, keda ma nimetasin, Reimann, sekvestrivalitsuse all, temast ei leidu, nagu ma kuulnud olen, kaubandus-tööstusministeeriumis muud midagi, kui et ametisse astudes on temast järele jäänud pass, milles märgitud, et ta rahvuse poolest „Balti saks“, pärit Einmanni vallast. Ma palun andeks, siin ei mõtle ma kuidagiviisi halvaks panevalt nimetada Balti sakslasi, ma arvan, et härrad Riigikogu liikmed tunnevad mind hästi, et ma rahvuseküsimumes loial inimene olen. Kuid ma nimetasin „Balti saks“ sellepärast, et passil on niiviisi kirjutatud. See on Reimann, ministeeriumi pearaamatupidaja. Selle härra kohta on huvitav tähele panna, et ta kaubandus-tööstusministeeriumis olles on osanud raamatupidajana kahekordset palka endale võtta. (M. Martna, stp: Aga ta pidas ka raamatuid kahekordselt.) Ja vist küll selle süsteemi järgi, et raamatupidamine oli kahekordne, pidi ta kahekordset palka ministeeriumist võtma. Selles küsimuses on riigikontroll huvi tundnud, ja on asunud seda kahekordset palka, mis ta ministeeriumist sai, tagasi nõudma. Ma räägin seda selleks, et iseloomustada, kuidas tal riigivaranduslikud huvid südamel seisavad. (J. Sepp, mo: Mis nüüd Teie valitsuse ametnikud peavad ütleva Teie kõne puhul?) Riigiametnikud? Ma ei ole riigiametnikke iseloomustanud oma kõnes ühegi sõnaga. Ma olen iseloomustanud sekvestrivalitsuse liiget härra Reimann'i.

Edasi leiame, et nad on osanud endid väga mugavalt sisse seada. Nüüd ma tulen palgaküsimuse juurde. Seesama härra Imelik ja

Reimann on ka teistes sekvestri valitsustes, ja kui nüüd teid palgaküsimus nii väga huvitab, siis on see ümmarguselt 100.000 senti, mis nad saavad. Siia kõrvale võiksin panna Böcker'i tehase hooldaja palga, ja see on olnud teadupärast 20.000 marka kuus. Nii et suured riigi huvide eestseisjad, kelleks ei saa lugeda praegust Riigivanemat ja Eesti panga presidenti, need suured riigi huvide eestseisjad on osanud endid väga hästi palga poolest kindlustada, ja saavad sellega hakkama, et kolm ametit peavad: nad on ministri ametnikud ja dopelt sekvestri valitsuse liikmed. Et nende töövoime nii suur, nagu töökoorem, mis neil lasub, ja vastutusevoime nii suur oleksid, sellejuures lubage natuke kahelda. Seda rääkisin kõik ainult selleks, et iseloomustada neid inimesi ilma neid tahtes diskvalifitseerida. (J. Hünerson, põl: Ei saa kaht jumalat teenida, kas teate!) Seal teenitakse kolme jumalat korraga. (Näitab paremale poole.)

Nüüd tuleme tagasi teise küsimuse juurde, nimelt, kui suur patt on praegusel Riigivanemal, et ta hooldaja oli... (J. Hünerson, põl: Ja on.) See on küsimus, kas ta on. (J. Hünerson, põl: Ja jääb...!) Nüüd tuleme tagasi küsimusele hooldamisest, nagu mingisugusest häbistavast asjast. Nii võib sellele vaadata inimene, kes hooldamist on katsunud häbistavaks kujutada. Meie teame, et hooldamisamet on väga auväärt amet, ja raske on sinna mugeldada inimesel, kelle auväarsus ei ulatuks tarviliku kõrguseni. Ei ole õige, nagu oleks meie rahvaesindusel alati säärane arusaamine olnud, et Riigivanem, ministrid ja teised kõrgemad riigiametnikud ei tohi olla hooldajad. Ma ei hakka nimetama nimesid, kes ministriks olles on täitnud hooldaja kohuseid, ilma et keegi oleks etteheiteid teinud. Hiljuti oli valitsus, kus oli 2 ministrit: üks oli hooldaja, teine ei olnud, aga oleks võinud olla: alused olid ühesugused. Nimelt kohus oli nad määranud, nad ei olnud aga veel hooldajaametit saanud vastu võtta. Mõlemil, kes pärast ministriks said, pärast seda, kui kohus oli hooldajad määranud, mõlemil oli otsustada küsimus, kas võtta uues olukorras, millesse nad olid asetatud, hooldajaamet vastu või mitte. Üks ütles ära, ei võtnud vastu, teine võttis vastu, püüdes hooldajakohal kuni ta Vabariigi Valitsuse kohustused normaalses olukorras lõppesid. Keegi ei teinud sellest mingisugust küsimust. (A. Anderkopp, tõe: Kes see oli?) Kas on nimesid tarvis nimetada. See oli Teie lähedane inimene. Ta on vist praegu Riigikogus. (A. Anderkopp, tõe: Meie rühmast?) Misjaoks meie nimesid nimetame, ega Teie ei kahtle selle üle, mis ma räägin. Ma räägin, kas Teie, härra

Anderkopp, panite tähele, et meil alati ei ole see vaade olnud, mis täna öeldakse olema. (A. Anderkopp, tõe: Millal see oli?) See oli 1920./1921. aastal. (Paremal pool naer.) Aga see vaade ei ole alati säärane olnud.

Aga nüüd küsime, kunas Eesti rahvaesindus teisele seisukohale tuli, millal hakkas Eesti rahvaesindus vaatama nende küsimustele teise pilguga, ja kunas tegi Eesti rahvaesindus esimest korda oma tahteavalduse selles mõttes, et Riigivanemal ja ministritel ei kõlba hooldajaks olla? — See oli pärast 1924. a. See oli pärast seda, kui skandaalsete põhjuste pärast härra minister Ipsberg pidi oma kohalt tagasi astuma, kui temale ette heideti, et ta olevat ühe aktsiaseltsi tegelik juhatuse liige, kes äriliselt sellest huvitatud on, ja kes ministriks olemist kasutanud oma ärilisteks huvideks. Vaadake, pärast seda ja pärast Eesti panga lugusid, siis tõsteti üles küsimus, kas võivad riiklikke ülesandeid täitvad tegelased olla tegevad aktsiaseltside juhatustes ja nõukogudes. Siis leiti, et see ei kõlba. Esialgu ei puudutatud hooldajaküsimust üldse. Nii olime saanud ühe sammu edasi, tähendab Riigivanem ja ministrid ei tohi olla äriliste ettevõtete juhatajad.

Siis tuli järgmine samm. See saabus aastal 1925, laia koalitsiooni päevil. Siis kui poliitiline meeleolu oli kujunenud niisuguseks, et valitsuse lahkumine iseenesest päevakorrale kerkis, ja kui koalitsiooni rühmades olid lahkelid nii suureks paisunud, et nende tõttu koostöö, kui mitte valitsuses, siis Riigikogus hakkas kujunema võimatuks, siis esitati arupärimine selle kohta, et vaadake, härra Riigivanem Jaakson on hooldaja, ja et see amet kuulub nende hulka, mis Riigikogu on lubamatuks pidanud. (K. Päts, põl: Ei olnud arupärimist, härra Jaakson ise pööras rühmade poole.)

Võibolla. Enne seda oli härra Jaakson olnud rohkesti 9 kuud Riigivanemaks, ilma et keegi oleks seda pahaks pannud, et ta oli ühtlasi Böcker'i vabriku hooldaja. Ma eriti rõhutan seda momenti — keegi ei pannud siis seda pahaks, kuid alles siis, kui koalitsiooni lagunemise tundemärgid hakkasid avalduma, leiti see üles, tuldi välja ja kukutati valitsus. Kui teie meelde tuletate, siis ei olnud Riigikogus sugugi ühtmeelt selles küsimuses, kas tohib Riigivanem olla hooldaja või mitte.

Ma pean tuletama meelde, et ma juba siis, kui see küsimus kõne all seisis, kas tohib minister aktsiaseltsi lähedal seista, siit kõnetoolilt oma isiklike arvamisi avaldasin, ja härra kindral Laidoner noogutas minu arvamiste peale. (J. Laidoner, põl: Ma olin sel ajal Mossulis.) Mitte Jaakson'i ajal,

ma ei räägi Jaakson'ist, vaid räägin sellest, kui küsimus oli Ipsberg'i puhul Riigikogus, ja ma väljendasin oma arvamise selles mõttes, et ei ole iseenesest mingisugune kurjus, et minister omab varandust ja et minister tegev on aktsiaseltsis j.n.e., vaid kurjus seisab selles, kui seda kasutatakse lubamatul kombel, kui inimene sellejuures aus ei ole. Selles seisab kurjus, aga mitte faktis eneses. Kui aasta hiljem härra Jaakson'i puhul hooldajaküsimus kõne all oli, siis mäletate, et kõigi Riigikogu rühmade seisukohad ei olnud ühetaolised. Nii näiteks oli lugupeetud härra Tõnisson tol korral moraalselt väga hämmastatud, et Riigivanemale sellepärast etteheiteid tehakse. Mul on meeles see tuline kõne, mille härra Tõnisson pidas, ja pean ütleva, et ma olin sisuliselt täiesti ühel arvamisel härra Tõnisson'iga. (J. Tõnisson, rhv: Ma kaitsesin sedasama seisukohta tolleaegse Riigivanema suhtes.) Kahju, et härra Tõnisson ei ole Riigikogu liikmena sõna võtnud, aga ajakirjanduses on praeguse Riigivanema suhtes teine seisukoht avaldatud. Ma lugesin lehest, mille taga härra Tõnisson seisab, kirjutuse tema allkirja tähtedega ja leidsin seal kallalungi ja halvakspanu, et praegune Riigivanem hooldaja on. Ja siis tekkis mul mõte, et miks härra Tõnisson, see väga lugupeetud Eesti tegelane, üks vanematest sammastest avalikus elus, ükskord ühe mõõdupuuga mõõdab, teinekord teisega. Aga ometi, austatud härrad Riigikogu liikmed, ei saa võrrelda praeguse Riigivanema Rei lugu kuidagi härra Jaakson'i looga... (Vahelhüüded paremalt poolt: Muidugi ei saa! Ei saa!) lihtsalt sellepärast, et härra Jaakson oli hooldaja ka faktiliselt edasi. Kui härra Jaakson Riigivanemaks sai, siis tema jaoks seda küsimust ei olnud, kas ta tohib hooldaja olla või mitte, ja enesest mõistetakse on, et härra Jaakson jäi hooldajakohale edasi. Aga kui tuli Rei Riigivanemaks, siis tema jaoks see küsimus oli, sest Jaakson'i valitsuse langemise ajal oli rahvaesindus, mitte küll praegune, aga eelmine, oma tahte teatud suhtes avaldanud ja seda tuli praegusel Riigivanemal arvestada. Sellega on seletatav, et praegune Riigivanem, saades Riigivanemaks, ei pidanud võimalikuks jääda hooldajaks. (Vahelhüüde paremalt poolt: Aga jäi siiski!) Ei ole hooldaja! Ta astus tarvilikud sammud, mis niisugusel puhul astutakse. Ta palus hoolekandekohut end selleks ajaks, kui ta Riigivanem on, hooldaja kohustest vabastada. Ja vabastati. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Mõelge natukegi loogiliselt, austatud Riigikogu liikmed! Katsuge, oma pahameelele vaatamata, loogiliselt mõelda. Kui keegi on näiteks aktsia-

seltsi juhatuse liige ja kutsutakse Riigivanemaks; ta paneb kui Riigivanem aktsiaseltsi juhatuse kohused maha, kuid keegi ei keela teda uuesti aktsiaseltsi juhatuse liikmeks astumast, kui ta seda tahab. (J. Hünerson, põl: Tuleb uuesti valida!) Ütleme näiteks, et minu huvid on seotud ühe pangaga või kaubandus-tööstusliku ettevõttega, ma olen seal direktor — kui hea või halb, see pole tähtis — mul on oma isiklik kapital seal sees, olen sellest ettevõttest või pangast majanduslikult või muu poolest huvitatud ja mulle tehakse ettepanek, kaubandus-tööstusministriks tulla sellepärast, et mul sellekohased teadmised on. Ma panen direktoriameti maha. Kas minu huvid on seal lõppenud? Ei ole! Kuid mina olen aus inimene, ei võta sellest kui valitsuse liige osa. Peaks see küsimus ühel või teisel kujul valitsuses arutamisele tulema, siis kõrvaldun ka seal kaasa hääletamast, lasen Riigivanema abil või oma abil seal presideerida. Kuid hooldaja huvid on sootu midagi muud kui ühe ärilise ettevõtte juhataja huvid. Hooldaja huvid seisavad selles, et kaitsta võõrast peremeheta jäänud varandust. Tal ei ole sellega oma isiklikud huvid ega taskuhuvid seotud. (J. Hünerson, põl: Just taskuhuvid!) See on seltskondlik kohustus. Kui praegune Riigivanem Riigivanemaks saades ja eelmise parlamendi tahteavaldust silmas pidades ütleb enese hooldajaametist lahti, palub hoolekandekohut enese sellest vabastada, kui ta ei ole huvitatud sellest ametist palgaga ega kaasaotsustamise võimalusega, kui tal ei ole õigust neis küsimustes kaasa kõnelda, ei kannu selle aja eest vastutust, kuidas saadakse siis öelda, et ta on hooldaja? (Vahelhüüde paremalt poolt: Ta on ju!) Ta ei ole tegelikult hooldaja. Mina ei ole jurist ja ei hakka sellepärast juriidilisest vaatevinklist selgitama, kas on võimalus tagasi astuda või mitte. Mina olen kuulanud juristide seletusi, kes ütlevad, et tema vabastamiseks kohtul mingisugust alust ei ole, kohus vabastada ei saa. Kuid mulle on öeldud jälle teiselt poolt, et on pretsedente, kus on vabastatud. Järelikult on see vaieldav küsimus. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Ma ei hakka oma arvamist selles küsimuses avaldama. Öelge, milles seisab faktiliselt viga, mis on tema süü oluliselt või asjalikult, vaadake, seda ei ole ühe sõnagagi puudutatud. Ma olen näiteks kuulanud, ma olen nimelt järele pärinud, kas on praeguse Vabariigi Valitsuse ajal ühtki asja olnud Vabariigi Valitsuses otsustamisel, mis oleks puutunud Böcker'i tehasesse. Ja ma olen saanud vastuse, et ühtki niisugust asja ei ole olnud. (Vahelhüüde paremalt poolt: Kust Teie

teate?) Ma olen seda järele pärinud. Ja ma olen kindel, et kui mingisugune niisugune asi oleks valitsuses otsustamisele tulnud, Riigivanem ei oleks jäänud kaasotsustajaks. Peaasi on see, et ta tegelikult hooldaja ei ole, niisuguste huvidega seotud ei ole, ja Vabariigi Valitsuses ühtki niisugust küsimust otsustatud ei ole. Sellest peaks küllaliselt selge olema, et Riigivanemale ei saa ette heita ka seda, nagu ei oleks ta küllaliselt respekteinud eelmise Riigikogu omaaegset tahteavaldust.

Vaadake, kui küsimus seisaks ainult selles, praegusel juhtumisel puhtakadeemilises küsimuses, kas on lubatud olla ajutiselt tagandatud või ei ole see lubatud ühele Riigivanemale, siis oleks see küsimus vähese väärtusega, selle üle ei oleks tarvitsenud pikalt ja laialt sõna võtta. Aga kahjuks on see osa selles küsimuses minimaalne osake, ja küsimuse tähtsus seisab selles, et meil on tegemist ühe niisuguse poliitilise aktsiooniga, mida meie oma parema arusaamise juures oleme sunnitud hukka mõistma: 1) kergetäeline raskete etteheidete tegemine ja 2) liiaks läbipaistvate motiivid, mis on põhjustanud selle erakorralise teadaande, mille ette kandis rkl. härra Martinson. Kui teie nüüd kuulsite, missugused huvid on põllumeeste kogude tähtsamatel tegelastel, kes seisavad „Estonia eksporttappamajade“ osatähtsuses, ja kuidas neid huvisid sõlmiti või seoti ühtekuuluvusse... (J. Hünerson, põl: Ei päästa!) selle teise rendileantud objektiga, nimelt sellega, mis antud osatähtsuses „Textil’ile“, siis näete, et siin on tegemist lubamatu suure poliitilise korrupsiooniga.

Asja on lastud nii välja paista, et „Textil’i“ leping, mis hooldajad on teinud ja kinnistada tahtsid, et see leping oli riigile kahjulik. Teine leping, mille kinnistamiseks hooldajad ei andnud oma nõusolekut ja ei saanudki anda, sest kohus arvas, et seda ei või teha, see leping, mis tõesti kahjulik oli, seda kaitsetakse nüüd.

Ma pean nimetama, et ettevõtte „Estonia eksporttappamajad“ oli ja on nii raskes seisukorras, et siis, kui ta oli Eesti panga võlgnik 31 miljoni sendiga, siis oli kogu selle osatähtsuse varandus pandis. Ei ole midagi iseäralikku, et üks äriiline ettevõtte tarvitab krediiti, tahtsivad on aga need tingimused, kuidas ta seda tarvitab. Isegi need sead, (Naer.) mille eest raha maksmata põllumeestele, need sead olid Eesti pangas panditud, need harjasloomad, kes veel elasid. Nõnda et siin ei olnud enam soliidse krediiditarvitamisega tegemist, siin kasutati riiklikku krediiti niisugustes tingimustes, et seda ei saanud õigeks pidada.

Kui hakati tervendama Eesti panka, pärast välislaenu teostamist, siis läksid need pika-laenu panga võlgade liik „a“ ossa ja on seal omamoodi soolatud. Seesama ettevõtte, kes varanduslikult niisugustes tingimustes oli sunnitud krediiti tarvitama ja kellele Eesti pank täpse põhikirja mõtte vastu oli võimaldanud krediiti, seesama ebasoliid ettevõtte ongi nüüd see „soliid“ ettevõtte, kelle lepingud peaksid vabrikule kasulikud olema; seda võib rääkida, aga ükski arusaaja inimene ei usu seda.

Meie kuuleme, ja see on ka ajakirjanduses olnud, ning kuulsime täna härra Riigivanemalt, et seesama kitsikusse sattunud äriiline ettevõtte ostab enesele 35 miljoni eest õiguse, mis kinnistamata jäi, ostab niimoodi, et ta ostuobjekti kätte ei saa. Endiste võlgadega ei saanud ta ometi seda osta, mis pika-laenu panka sisse soolatud, vaid pidi tegema uusi võlgu, ja, nagu kuuleme, on tehtud veel 35 miljonit uut võlga. (K. Tonkman, põl: Ärge rääkige asjust, millest Teie ei tea. Minge õiendama sinna, kus on õiendamise koht! — Segased vahelhüüded. — K. Tonkman, põl: Minge peakoosolekule, rääkige seal, ärge tulge siia rääkima?) Härra Tonkman, ega Teie mind üle ei karju. Minul on niisamasugune sõnaõigus kui Teil ja tean, et pistetakse kisma siis, kui mõni koht valutab või sügeleb. (Vahelhüüded paremalt poolt.)

Kui lugu sedaviisi on, kuidas sõandatakse öelda hooldajatele, et nad oleksid pidanud ettevõtte kätte andma varandused, varanduse-tombu, ja nagu oleks see kasulik. On ilmne, et see kahjulik on, kui halbadesse kätte antakse varandustetomp. Küsimus ei seisa riiklikkudes huvides, vaid siin on suured erahuvid mängus. Nägime, et kaubandus-tööstusministeerium ja sekvestri valitsus omalal asetades need erahuvid teise lepinguga, mis vabrikule soodsad olid ja mis edasi kestavad niiviisi, et kui meie erahuve ei rahuldata, siis ei või teist lepingut kinnitada, ja siitpeale seletatakse, et leping „Textil’iga“ olevat kahjulik, samuti ka saatuslik kuupäev 16, millest Riigivanem rääkis. Kui lood niisugused, lubatagu konstateerida, et see on hukkamõistetav korrupsioon, kui riigivõimu katsetakse diskrediteerida ja parlamendi liikme õigusi kasutatatakse selleks, et oma äriliste mahhinatsioonidele anda tõuget. Kui see nüüd sünnitaks võimatu olukorra, ja kui tõesti kukutatakse valitsus, siis peab küll järelduse tegema, et on tarvis valitsuse kukkumist selleks, et hoida püsti oma korrupsioonihoonet. (Hulgalised vahelhüüded. — Käteplaksutamine pahemal pool. — Vahelhüüde paremalt poolt: Riigiva-

nem seisab korrupsiooni eesotsas. — J. Voiman, stp: Kas Teil häbi ei ole niiviisi rääkida! — J. Vain, stp: Teie seal, vaadake kuidas valgete hobustega lugu on!

J. Tõnisson (rhv) (fakt. märk.): Austatud Riigikogu liikmed! Siitkohalt arvas rkl. Ast võimalikuks seletada, nagu oleksin mina kahesugust mõõtu tarvitanud endise Riigivanema härra Jaakson'i ja teiselt poolt praeguse Riigivanema härra Rei tegevuse suhtes, mis olevat ühtlane või sarnane. Siiski hindavat mina ühel kui teisel puhul seda tegevust teisiti. Konstateerin sel puhul, et minul mingisuguseid kahesuguseid mõõte siin tarvitusel ei ole olnud.

Kõigepealt olen mina oma kirjutuses kui ajakirjanik konstateerinud avalikult seda tõsiolukorda, mis välja kujunenud. Olen rõhutanud, kuidas praegu on võimalikuks saanud, et Riigivanema kui meie riigi esindaja tegu põhjendatakse isikliku huviga, koguni rahalise huviga. Olen alati rõhutanud, seda ei tohita meil lubada, et niisugune olukord luuakse. Kui endise Riigivanema härra Jaakson'i suhtes avalikult ajakirjanduses ette heideti, nagu ei oleks ta sündsalt talitanud, kui ta Riigivanemana edasi jäänud Böcker'i tehaste hooldajaks, siis olen mina selle küsimuse arutamise puhul Riigikogus täie veendumusega rõhutanud, et siin mingisugust põhjust ei ole Riigivanemale härra Jaakson'ile etteheiteid teha, sellepärast et hooldaja kohustus, mida ta kandnud, on ühiskondlik kodaniku-kohustus, mille vastu keegi ei saa midagi öelda, nagu oleks see sündmatu. Ei ole härra Jaakson'il mingisugust põhjust olnud arvata, nagu võiks Riigikogu selle vastu olla ja seda sündmatuks pidada. Kui aga sellega mõista antakse, nagu oleks Riigivanem härra Jaakson korda saatnud siin midagi sündmatut, siis pean mina täiest südamest selle vastu vaidlema. — See oli minu seisukoht.

Nüüd ütlen, kui Riigikogu on pikkade vaidluste järele kindla seisukoha selles asjas võtnud, ja kui selle seisukoha vastu enam ei ole vaieldud, siis on igal Riigikogu liikmel kui ka sellel, kes valitsusse astub, selge, et kui ta tahab Riigivanema kohale minna, siis peaks ta seda seisukohta arvestama, emba-kumba — (Vahelhüüded paremalt poolt: Väga õigel!) kas ta keeldub Riigivanemaks minemast, kui ta ei taha hooldajakohalt lahkuda, või kui ta läheb Riigivanemaks, siis teeb ta sellest järelduse ja lahkub täielikult hooldajakohalt. (Vahelhüüded paremalt poolt: Õigus! Aga tema ei lahkunud!) Siin ei saa enam kaht arvamist olla selle kindla

seisukoha järgi, mis 1925. a. võetud. Seda vahet, tõsiolulist vahet, olen mina konstateerinud, ilma et ma kuidagiviisi kaht mõõtu ühe või teise suhtes kasutanud oleksin. (J. Voiman, stp: Tõnisson mõõdab ikka kahe mõõdupuuga!)

J. Holberg (põl) (fakt. märk.): Ma pean veel kord kinnitama, et „Estonia eksporttampajade“ osatühisuse poolt ei ole mingil viisil minu poole pööratud, ei suusõnal, ei kirjalikult ega telefoni teel... (Vahelhüüded: Pole õigel!) selle lepingu kreposteerimise asjas. See esiteks.

Teiseks ei ole mina ka sekvestri valitsusega ühtki sõna rääkinud, vaid ainult hoiatanud, et olge ettevaatlikud, et siit võivad kohe poliitilised tagajärjed tõmmatud saada, aga minult kui sekvestri valitsuse ülemalt ei ole nad mingisuguseid juhtnööre saanud. (J. Vain, stp: Aga seda ei usu keegi, mis Teie räägite.)

O. Gustavson (stp) (fakt. märk.): Rkl. Tõnisson konstateeris, et tema endise Riigivanema Jaakson'i ja praeguse Riigivanema Rei hooldamise suhtes on tarvitanud täiesti üht ja sama mõõtu.

Jaakson'i loo puhul ütles härra Tõnisson Riigikogus järgmist: „Kui teie tõsiselt jälgite hooldamise instituudi mõtet ja tema ülesandeid, siis ei saa teile meeldegi tulla, nagu võiks seal tegu olla mingisuguse rahateenimise otstarbega.“ (Vahelhüüde paremalt poolt: Seda ütles ta täna ka.) „vaid seal on seaduseandja kindlasti kohustuse üles seadnud, mis üksikule peale pannakse sellele vaatamata, kas ta seda tahab või mitte. Ja ainult teatavatel kordadel, mis ära tähendatud Balti eraõiguse § 330., saab ta end vabastada sellest kohustusest kohtu nõusolekul.“ (J. Tõnisson, rhv: Seda ma olen öelnud täna ka.)

Riigivanem Rei puhul seletab härra Tõnisson oma häälekandjas järgmist: ... (J. Tõnisson, rhv: Pärast seda, kui Riigikogu oma seisukoha on võtnud.) Riigikogu oma seisukohaga ei muuda seadust.

„Nüüd on Riigikogu kõnejärjelt kogu ilma ees avalikult rõhutatud, kuidas praegune Riigivanem A. Rei oma kõrgel kohal asudes mitte ei ole lahkunud Böcker'i tehaste varanduse hooldaja kohalt, kus ta oma isiklikkudes huvides vastolus seisab vabariigi huvidega.“ (J. Tõnisson, rhv: Selle peale, kui see oli konstateeritud.) Härra Tõnisson, minu aeg on piiratud ja palun seda mitte veel rohkem lühendada. Jaakson'i kohta lausus Tõnisson:

„Igatahes on see ainult kõige suurema inetuse juures võimalik siin rahateenimise motiivi esirinda kiskuda.“

Ja nüüd: „Õigusega küsib nüüd kodanik, kas on see võimalik, et meie riigi ja rahva kõrgema esindaja teotsemist juhiks riigi huvi asemel isiklikud kaalutlused, liiati veel rahalised huvid? Kas on see kokkukõlas meie rahva auga ja riigivõimu aulikkusega?!“ (Hüüded paremalt poolt: Õigus!)

Jaakson'i loo kohta ütleb härra Tõnisson: „Igatahes, avaliku arvamise ees tungib see läbi, et see häbistav lugu on olnud, et sedaviisi on teotatud ja mõnitatud inimest, kelle isiku vastu mingisugust põhjust ei ole niisuguste lugupidamatuse ja teotamise avaldustega esineda.“

Riigivanem Rei puhul aga konstateerib härra Tõnisson: „Seda vähem tohib aga juhtuda, et meie riigi ülem esindaja oma püüetega ehk tegudega kellelegi tõsiselt põhjust annaks meie rahvast ja riigist halvaks panevalt mõeldagi.“

Riigivanem Jaakson ja Riigivanem Rei on talitanud siin täiesti analoogiliselt, ja kui ühel puhul ette tuuakse, et see on inetu ja teise juures seda inetust igati õigustatakse, siis lubage, härra Tõnisson, Teile öelda, et Teile ka siin olete tarvitanud kahesugust mõõdupuud nagu alati.

M. Martinson (põl) (fakt. märk.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Faktilise märkusena pean tähendama järgmist. Kui riigi ja Böcker'i tehase huvides seisab, et ei tule kinnitada lepingut „Estonia eksportapamajadega“, siis tehtagu seda, sest sellest ei ole meil, põllu- meeste rühmal, külma ega sooja, ja kui riigi huvid seda nõuavad, siis oleme meie esimesed, kes kahel käel alla kirjutavad sellele, et riigi huvid saaksid kaitstud. Loodame ka, et valitsusevõimud valvel on, et riigi huvid kindlasti kaitstud saavad, meie soovime seda eeskätt näha. (A. Jürman, põl: Kas kuulsite?)

J. Tõnisson (rhv) (fakt. märk.): Ausatud Riigikogu liikmed! See ei ole minu leidus, vaid seda ütles juba vana ladinlane: „Si duo faciunt idem, non est idem“ — tähendab: Kui kaks teevad üht ja sedasama, siis ei ole see seesama. Sellepärast on lugu siin praegusel korral just nii olnud, et välispidi sarnased teod ei sarnane üksteisele täiesti. Ja sellepärast neid hinnatakse teisiti. Teiseks olen ma oma kirjutuses konstateerinud seda, mis meie avalikus arvamises oli ilmsiks tulnud selle nähtuse hindamisel (O. Gustavson, stp: Kas Jaakson'i puhul ei tulnud see avalikuks?) Olen

tsiteerinud üksikute ajakirjanikkude väljendusi, sellele tähendades, et niisugused väljendused on olemas. Olen sellest järelduse teinud. Ei ole mina seda isiklikult tahtnud tähendada, vaid olen pidanud neid tõsiasju konstateerides oma seisukoha ütleva selle olukorra kohta, mis välja kujunenud. Võrreldes 1925. aastaga on seisukoht põhjalikult teine. Ja sellest välja minnes olen mina kõnelenud, ilma et keegi võiks öelda, et olen tarvitanud kaht mõõdupuud.

Kui üks Riigikogu liige siin võimalikuks arvab minule järele hüüda, nagu oleksin mina „ikka“ tarvitanud kaht mõõdupuud, siis jätan ma niisuguse haavava väljenduse selle ütleva osaks ja arvan, et minul ei ole tarvis end kaitsta säärase väljenduste vastu, sellepärast et niisugustest asjadest olen ma kõrgemal! (J. Vain, stp: Ega Teie enam maha ei kraabi, mis Te „Postimehes“ olete trükitnud.)

O. Gustavson (stp) (fakt. märk.): Rkl. Tõnisson konstateeris, et ta on öelnud oma praeguse seisukoha, arvesse võttes avaldusi, mis on ilmunud ajakirjanduses. Mina konstateerin, et härra Jaakson'i loo puhul samad arvamised palju teravamal kujul avaldusid „Vaba Maas“ ja „Kajas“. Siis ei lugenud härra Tõnisson tarvilikuks järeldusi teha nagu nüüd. Nii et tuleb siingi järeldada, et härra Tõnisson ka oma seletustes on tarvitanud kahesugust mõõdupuud. (J. Tõnisson, rhv: Ei olnud siis Eesti rahvaesinduse seisukohta, mis nüüd on fikseeritud.)

Vaheaeg kl. 21.22 min. — kl. 21.37 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal sekretär **A. Tammann**.

K. Kornel (rhv): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Riigivanema kõne meid lausa üllatas. Meie ootasime vastust küsimuse kohta, kas on meie praegune Riigivanem ühendanud oma kõrge ametiga Böcker'i tehase hooldaja ameti või ei ole ta seda teinud. See on õieti küsimuse raskusepunkt. Kuid härra Riigivanem hakkas selle asemel suitsukatet tegema, et selle pineva küsimuse kallale mitte kohe asuda. Ometi on küsimus seda tähtsam meile, et juba 1925. aastast on meil niisuguse juhtumise kohta pretsedent olemas. Sellest rääkis ka meie lugupeetud parteijuht härra Tõnisson. Siis ei olnud selles küsimuses Riigikogu seisukoht ette teada. Nüüd on see seisukoht kindlasti ja selgesti teada. Ja kui tol korral Riigikogu oli oma tahtmise selgesti avaldanud, siis tegi tolleaegne Riigivanem sellest vastavad järeldused. Praegusel

Riigivanemal oli kaks võimalust: kas jääda hooldajaks või hakata Riigivanemaks. Kolmandat võimalust ei olnud. Aga kahjuks oleme pidanud nägema, et praegune Riigivanem on püüdnud neid kaht ülesannet korraga täita. Kuid, lugupeetud Riigikogu liikmed, praegu on seisukord tükk maad keerulisem kui 1925.a.: tol ajal ei olnud sekvestrivalitsust, praegu on ta olemas. Sekvestrivalitsusel on ülesandeks selgitada võlasummat, mis Böcker'i tehased võlgnevad riigile. Ja teie näete, et asjata ei olnud tõendus erakorralises teadaandes, et hooldajad on halvast vahekorras sekvestrivalitsusega. (Vahelhüüe paremalt poolt: Õigus!) Ma pean ütleva, see on kõige piinlikum koht Riigivanema kõnes. (J. Piiskar, stp: Kas rahvaerakonnale ka piinlik?) Härra Piiskar, palun mitte segada. Majanduseministri poolt määratud sekvestrivalitsusele, ametnikkudest koosnevale, kuhu keegi ise ei ole läinud, vaid ministri poolt määratuna, on riiklikult tähtsad ülesanded pandud. Ja vaadake, härra Riigivanem, kuidas Teie temaga ümber käisite! Veel rohkem: tuleb rkl. Ast ja materdab sekvestrivalitsuse isikliku koosseisu maha. See on elavaks näiteks, kuidas luuakse korrupsiooni õhkkond! Härra Riigivanem ei oleks tohtinud seda teha! (Hulgalsed vahelhüüded paremalt poolt: Häbi, häbi!) Riigivanem ja tema parteikaaslane materdavad sekvestrivalitsuse maha, kes allub majanduseministrile, kuna majanduseminister jälle omakorda Riigivanema järelevalve all töötab — ja nüüd peab sellel sekvestrivalitsusel veel selgroog olema, et ta võiks selles õhkkonnas enese sirgu ajada ja riigi huvisid kaitsta. Vaadake, härra Riigivanem, seal olete riigi huvide kaitsmise raskeks teinud. (J. Vainu, stp vahelhüüe.) Rkl. Vain! Täna koosolek on sedavõrt tõsine, et siin peaks vaikus valitsema, ning labaste vahelhüüetega ei ole täna midagi peale hakata.

Siin loodi seega äärmiselt piinlik seisukord. Ma pean ütleva, seitse ja pool aastat olen rahvaesinduses töötanud, aga raskemat päeva kui täna ei ole ma siin küll näinud. Ma arvan, et seisukord on säärane, et siin tuleb tõsiselt keelt kõneleda. Säärane õhkkond ei tohiks edasi kesta. Härra Riigivanem kaebas selle üle, et erakorraline teadaanne on madalast kultuurilisest õhkkonnast tulnud. Kuid, härra Riigivanem, tuletage meelde, mis õhkkond oli Teie kõne ümber. Teie kõnest kajas vastu varjamata kahjurõõm selle üle, kuidas „Estonia eksportapamajad“ haledal kombel on sisse kukkunud „Külmetuse“ ostmisega. Mis põhjust on Teil selle üle rõõmustada? Kes kannab selle sissekukkumise kulu? Riigi raha on siin kaalul. (Vahelhüüded paremalt

poolt: Häbi!) Siin on tegemist meie rahvamajandusele, meie põllumajandusele väga tähtsa ettevõttega. Selles ettevõttes võib ju mõndagi arvustada olla. Võibolla kulub üsna kibe arvustus ära, kuid see on iseküsimus. Aga Riigivanemal tulla Riigikogu kõnetooli ja selle üle kahjurõõmu tunda, et võibolla tulevad kümned miljonid riigi raha korstnasse kirjutada, — seda ei teadnud meie kuidagi viisi oodata.

Siis härra Riigivanema insinuatsioon. Kujutage ette, härra Riigivanem tuleb ja ütleb, et eelmise valitsuse majanduseminister on sellega hakkama saanud, et sellepärast „Textil“ lepingu vastu olnud, kuna sellest võistlus oleks võinud tekkida ühele suuremale riidevabrikule, kelle huvid ministrile rohkem südame küljes olnud. (Vahelhüüded.) Siin oli hiljuti üks erakorraline teadaanne, mis tuli teie naabri pinkidelt, siis panite pahaks, kuidas üks endine valitsuse liige oma järeletulijat arvustas. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Kuid see sündis viisakamal kujul, kui Teie seda tegite, härra Riigivanem. (Pahemalt poolt: Mis teie rühma puutub, siis teete ikka hästi, teised ei tee kunagi hästi!) Minu arvates just Teie kõne ümber lehvib nii madal kultuuriline õhkkond, mida ükski Riigivanem seni endale veel ei ole lubanud.

Aga ma pean ütleva, et kogu selle küsimusega meil õnne ei ole olnud. Kujutage ette: Riigivanemale heidetakse ette süüdistus. Ja mis teeb tema rühm sel korral?! Selle asemel, et võimaldada süüdistust samal koosolekul kohe tagasi lükata, lükatakse see võimalus Riigivanema rühma poolt edasi ja Riigivanem jäetakse kahtluse alla mitmeks päevaks. Ja kui „Vaba Maa“ teade õige, siis tahtis Riigivanema rühm küsimuse selgitamist veel kauemaks edasi lükata.

Siin ei ole aga tegemist mitte ükski praeguse Riigivanemaga, vaid siin on tegemist Riigivanema kui instituudi prestiihiga.

Kahjuks pean ütleva, et praegune Riigivanem, vastates kõnealolevale erakorralisele teadaandele, ei ole mõelnud valitsuse prestiihile. (Ägedad vahelhüüded pahemalt poolt.) Teie teate, et meie elame praegu raskel ajal, nimelt parlamentarismi kriisi päevil. Kaevatakse üldiselt, et valitsus ei saa tugev olla, aga meie peame püüdma valitsuse prestiihi võimalikult kõrgel hoida, samuti rahvaesinduse prestiihi. See aga, mis täna härra Riigivanem ja rkl. Ast siin tegid, ei olnud kummagi prestiihile kasulik.

Riigivanem ja rkl. Ast laskuvad sekvestrivalitsust hoolimata materdama, kes ometi riigi huvide kaitseks väljas. Nüüd materdate Teie sekvestrivalitsuse maha, aga võibolla

tulete mõne aja pärast Teie ise ja hakkate sama sekvestri valitsust pooma, kui ta riigi huve vahest küllalt energiliselt ei ole kaitsnud. Vaadake, minu härrad, nii meie kuidagi oma riiklikus elus edasi ei saa. (K. Ast, stp: Ja nii tõesti ei saa, kui niimoodi seisukoht võetakse, nagu Teie ja härra Tõnnisson.) Nii just, härra Ast, Teie loote korruptsiooni õhkkonna. Kujutage ette, kui Teie ise oleksite sekvestri valitsuse liige, mis ütleksite Teie säärases õhkkonnas. Missuguses meeleolus läheksite homme hommikul Böcker'i tehasesse riigi huve kaitsma pärast seda, kui Riigivanem Teid nii põhjalikult läbi on praganud. (K. Ast, stp: Aga Teie ei mõtle Riigivanema peale.) Riigivanema prestiihiga ei oleks tohtud nii ümber käia, nagu Teie seda teinud olete. Ja Riigivanema prestiihi kaitseks olen ma kõnetoolil. (K. Ast, stp: Et seda prestiihi maha kiskuda.) Ei saa keegi öelda, et ma mõnel muul otsarbel väljas olen.

Vaadake, minu härrad, siin on midagi katki. (K. Ast'i, stp vahelhüüe.) Ma pean ütleva, ma ei oleks oma rahvaesindaja kohust täitnud, kui ma selles valusas küsimuses sõna ei oleks võtnud. Ma ei taha ka pikemalt kõneleda, kuid ma rõhutan: siin ei aita sõnad, vaid tarvis tegusid. Ma lõpetan oma kõne. Meie nägime Riigikogu kõnetoolil küll hooldajat, kuid puudus Riigivanem. Ja sellest on kahju.

M. Krents (tp): Lugupeetud rahvasaadikud! Täna ja nädal tagasi, kui see arupärimine valitsusele sisse anti, (A. Tupits, põl: Kas Te unes nägite?) siis hakkasin ma seda asja tähele panema ajalehtede kaudu ja tänastest läbirääkimistest. Ja pean ütleva, et suur kull on tahetud kinni püüda, aga midagi ei ole kätte saadud, ja ühtlasi on näha ja võib tagajärjed ära öelda juba ette, et absoluutselt midagi välja ei tule. Kui läheme kallid vabariigi päevades tagasipoolle, siis on see aasta, mis meil käes, esimene aasta 10 aasta jooksul, kus meie Riigivanem on valitud pahemalt poolt. Vaatame tagasi sellele 10 aastale, mis meil ringi käinud, ja neile Riigivanematele, kas võivad nad käe rinnale panna ja öelda, et oleme kõik tip-top teinud? Kahjuks ei. Meie tööstus on halvas seisukorras, töötatoolisi on palju, see tuleb valitsuse mõistuse arvele panna. Kui nüüd nähakse, et praegune Riigivanem on valitud pahemalt poolt, siis ei tohi kriisiõhk ära vajuda Riigikogu ruumidest. See kana, pomm või kull on määratud selleks, et teha kriisi. Rkl. Tonkman ütles omalajal, et kriisi peab tulema, siis võime klubis kokku juua. Ma olen seda asja tähele pannud ja näinud, et siin muud mõtet ei ole, kui ainuke

mõte valimiste eel, et tahetakse näidata — meie võime seda teha. Kuid ma usun, et meie oleme jällegi pühendanud selle ilusa õhtukese Riigikogu liikmete oma kasuks, aga rahval ei ole sellest kasu, ja see jääb siiasamasse suure kulli püüdmiseks, kuid ma mõtlen, et ta lendab välja.

A. Anderkopp (töer): Austatud Riigikogu liikmed! Kui läinud nädalal erakorralises teadaandes Riigivanemale raskeid etteheiteid tehti, siis oli loomulik, et mitte üksi Toompea, vaid terve kodumaa kodanikkude pere pidi huvitusega ootama vastust, mille Riigivanem annab. Nüüd on vastus käes. Kui Riigikogu liikmetel tuleb meil endi kohta öelda, et meie olukord eriline on. Siin on kaks poolt vastamisi: ühelt poolt esinetakse süüdistustega, teiselt poolt kaitstakse. Riigikogu ei saa aga kohtumõistja olla.

Kohus võib enesele täieliku ülevaate saamiseks ära kuulata tunnistajaid ja eksperte, seda võimalust aga Riigikogul ei ole. See pärast minu arvates, pärast mõlemapoolseid avaldusi ära kuulates, peame ütleva, et Riigikogu ei saa kohtumõistjaks olla, selleks on vastavad asutused olemas, kus see küsimus hiljem peaks kaalumisele tulema. Kuid on olemas küsimus, millest Riigikogu mööda ei saa, see on põhimõttelik küsimus Riigivanema instituudi ja hooldaja instituudi vahekorra kohta. (J. Vain, stp: Aga miks ainult Riigivanema?) Sellepärast, et praegu muud küsimust ei ole.

Kui meie sellelt seisukohalt tahaksime küsimuse juurde peatuma jääda, siis võime tõendada, et juba 1925. aastast saadik kõrge kogu otsusele on jõudnud, et see Riigivanem ametiga kokkukõlas ei ole, kui valitsuse juht niisuguse asutuse hooldaja on, mille huvid riigi huvidega kokku põrgata võivad. Praegusel korral on meil aga tegemist küsimusega, mis käib varanduse kohta, kus riigi huvid selle varandusega kokku põrkavad. Meil on kaks säärast suuremat asutust praegu hoolekande all, need on: Böcker'i tehas ja endine mõisnikkude krediitkassa. (J. Holberg, põl: Siis veel kunstiidi vabrik Hiiu saarel.) Ma ei tea, kuipalju sellel asutusel riigi huvidega ühist on, sest praegu keerleb küsimus 2 suurema hoolekandevalise asutuse ümber, millel riigi huvidega kokkupuutumine. Ma arvan, et Riigikogu liikmed ei saa eitada asjaolu, et tehased, mis asuvad Eesti Balkanil, — nii kutsutakse praegu Kopli poolsaart — on sünnitanud niisuguse halvalõhnalise supi, et ma kardan, kas üldse sellel poolsaarel leiduva veega seda halva keedist kustutada saadakse. Kuipalju ei ole selle Balkani üle rahva

keskel vaieldud ja kõiksuguseid kuulujutte puhkenud! Seda ei salanud ka Riigivanem oma vastusega, kes ütles, et kaup seal, nagu must-lase hobune, mis käest kätte käib.

Meie avalik arvamine on sunnitud olnud selle küsimuse puhul mitte üks kord sõna võtma, ja mina usun, et need kuuldused, mis kodumaal liiguvad, mitte üksi siia jäänud ei ole, vaid ka kaugemale üle kodumaa piiride on levinud. Et need meie kodumaale kasulikud saaksid olla, on küll vähe põhjust uskuda.

Sellepärast, neist motiividest välja minnes, on see rühm, kuhu mina kuulun, juba aastad tagasi selle kindla nõudmisega välja tulnud, et need hooldajatekohad peame likvideerima, ja sel teel, et see hooldamise instituut nende ettevõtete juures praegusel korral täielikult kaotada tuleks. Selle nõudmise läbiarutamise juures oli sunnitud lahkuma Jaakson'i valitsus, mitte sellepärast, et ta sisult süüdi oli, vaid et ta teravasti nõudmise üles seadis, et kui ükski rühm teises arvamises on, et siis ta lahkub. J. Jaakson lahkus, ja siis jäi see hooldamisküsimus sel korral lõplikult lahendamata. Hiljem on aga see kuulduste hulk, mis selle küsimuse ümber liikunud, mitte vähenenud, vaid kasvanud. Ja see annab kindlasti põhjust lõpptasust teha. See on meie rühma arvamine olnud, millest ka teada oleme andnud lugupeetud Riigivanemale, et nüüd, kus küsimus uuesti päevakorraile tulnud, ülim aeg käes on, kus säärasele hooldamisele lõpp tuleb teha.

Selle küsimusega käsikäes kerkib üles teine, mis iseenesest loomulikult teatavat riiklikku huvi peaks pakkuma. Härra Krents arvas heaks öelda, et meie tänasel koosolekul midagi kätte ei ole saanud. Minu arvates on see suur eksitus. Kui täna niisugune suur, põhimõttelik küsimus üles on kerkinud, nagu hooldamine, sekvestri tegevus, siis ei ole see, kuidas sellest üle saadakse, ometi ükskõik. Kui me näeme, et valitsuse esindaja poolt on tehtud teravaid etteheiteid sekvestri valitsusele, siis mina arvan, et ka seesama valitsus, kes leiab, et sekvestri valitsus oma kohal ei ole, et seal üksikud sekvestri valitsuse liikmed korrupsiooni teel on, sest mul ei ole põhjust arvata, et need andmed, mis Riigivanem ette toonud, õiged ei ole, siis peab valitsus ometi selle korrupsiooni ka lõpetama. (A. Jürman, põl: Nimelt missugused?) Teie olite ka vist saalis, härra Jürman? Ja mina arvan sellepärast, et juba selle küsimuse ülestõstmine üks samm on, millel riiklikult suur tähtsus.

Ma ei tea, kas need süüdistused, mis toodud ühest küljest sekvestri poolt hooldajate vastu ja teiselt poolt Riigivanema poolt sek-

vestri valitsuse vastu, sel kujul püsima jäävad, aga üks on selge, et täna peab Riigikogu kindlasti ütleva, et need sündmused peavad selgitatud saama ja et edasi niisugust sekvestrihooldamist olla ei tohi. Hooldamine ise tuleb likvideerida. Meie rühmal on see põhimõttelik seisukoht ja kindel nõudmine, et hooldamise instituut niisuguste asutuste juures tingimata likvideerida tuleb ja et seda kiires korras teha tuleb. Võibolla on parem seda teha eriseadusega, siis peaks aga Riigikogu veel enne laialiminekut selle seaduse vastu võtma, et likvideerimist võimalik oleks kiiresti läbi viia.

Teine osa sellest küsimusest, mille juures ma peatuda tahan, on küsimus, mis puutub Riigivanema ja hooldaja vahet, nagu ma alguses oma kõne sissejuhatuses tähendasin.

Mulle paistab, et kõigepealt üks vormiline põhjus peale sisulise nõuab, et meie valitsus, olgu missuguse Riigivanemaga tahes eesotsas, peaks hooldajate likvideerimise küsimuse kiires korras üles võtma. Seda sunnib tegema see seadus, mis omalajal Vabariigi Valitsuse poolt ajutise valitsemise korra § 12-a põhjal 1920. aastal maksma pandud ja mis ilmunud Riigi Teatajas nr. 55/56 — 1920, kus on näidatud need alused, kuidas neid varandusi, mis hoolekandele võetud, valitsema peab. Kui seda seadust lähemalt vaatate, siis leiab, et hooldajatele on kindlad juhtnöörid kätte antud, kuidas peab talitama nende varanduste hooldamisel. Nimelt määravad seaduse §§ 9. ja 10. varanduste edaspidise valitsemise korra. Nimelt on hooldajate kohuseks kõigepealt selgusele jõuda, kas ettevõtte oma endise põhikirja alusel saab tööd teha või mitte. Ja kui sellekohane töötamine võimalik, siis esitatakse kava vastavale asutusele, kes selle kava kinnitab, ja seniajani on hooldaja, kuni ilmub peremees, ettevõtte majanduslik juht. Kõnealoleval tehasele seda võimalust olnud ei ole. Böcker'i tehased, kes on valmistanud Vene ajal laskemoona, kes on ehitanud laevu, nüüd seda enam teha ei saanud, ja sellepärast paistab, et tuleb käia seaduse § 10. järgi, mis ütleb, et säärasel puhul tuleb aega viitmata ettevõtte likvideerida. Seda liikvideerimist ei ole seni ette võetud. Mina ei saa aru, et meie seda seadust saaksime teisiti käsitada, ja seepärast on loomulik, et mina ei räägi seda kellelegi etteheiteks, et endist vabriku põhikirja täita ei saa, ja seepärast on nende kohus täita teist nõudmist, mis seadus ette paneb, nimelt ettevõtte likvideerimisele minna. Ettevõtte likvideerimist nõuavad peale selle veel teised asjaolud. Meie ei tohi unustada, et riigi käes oli hoiul omalajal Venemaalt saaduna terve hulk aktsiaid, mis Böcker'i tehase varanduse aluseks ja äramäärjaks olid. Mina ei tea

nende täpset arvu, aga andmete põhjal, mis mul olemas, on olnud tehasel 110 tuhat aktsiat à 100 rubla, kokku 11 miljonit kuldrubla. Neist aktsiatest on Eesti riik Venemaalt saanud ajutise omanikuna 43 tuhat, tähendab ligi 40% aktsiatest on olnud riigi käes hoiul. Meie oleme Toompeal seaduse vastu võtnud, millega meie oleme andnud võimaluse aktsiate omanikkudele, kui nad leiduvad, riigi käest aktsiaid tagasi saada. Sellekohased kuulutused on meie kodumaal ametlikkudes organites kui ka välismaal ilmunud, ja arvatavasti ei ole see Riigikogu liikmetele saladus, et nende aktsiate tagasiandmise tähtaeg möödab on, omanikku leidunud ei ole, ja sellepärast tuleb riigil need aktsiad omaks tunnustada. Seega on arvata, et riik sellega ka tehase omanikuks on saanud, kuna tal kindlasti nüüd suur enamus aktsiatest on. On see nõnda, siis tõstab see küsimus üles terve kompleksi teisi küsimusi, millistest kergesti mööda minna ei saa ja mis selle põhimõtteliku küsimuse otsustamiseks, mis käesoleval korral üles kerkinud, nimelt Riigivanema ja hooldaja vahekorra küsimuse lahendamisel, kõne alla peavad tulema.

Kui see varandus riigi kätte tuleb, ja ma ütlen, see peab sündima lähemal päeval, sest valitsus ei või viivitada, et neid aktsiaid riigi omaks tunnustada, siis tekivad väga rasked õiguslikud vahekorrad. Ma ei taha öelda, et minu juriidilised mõisted oleksid absoluutsed, kuigi mul juhus oli kõneleda enne ja Riigikogu koosoleku ajal mõne lugupeetud vanema juristiga, kes kas meie rühma kuuluvad või sinna ei kuulu, ja nemad avaldasid samuti arvamist, et võivad tekkida väga rasked juriidilised vahekorrad. Nüüd tulevad tehased riigi kätte, valitsus peab need tehased kui peremees, kes astunud endise peremehe asemele, üle võtma ja tegema arve senise hoolekandega. Tekib küsimus, kas härra Rei nüüd kui Riigivanem võib esineda seletusega valitsusele kui hooldaja või mitte?

Säärasel juhtumisel oleksime meie, härrad Riigikogu liikmed, fakti ees, et hooldaja Rei peab esinema aruandega Riigivanem Rei'le. (Riigivanem A. Rei: Ma ei ole ju praegu hooldaja.) Mina räägin sellest ajast, mis on säärasel juhtumisel, kui tehased üle antakse riigile, sest siis peate kui hooldaja, kes küll ajutiselt vabastatud, oma lõpparve uuele peremehele esitama. (Riigivanem A. Rei: Ei pea! Mind peab enne hooldajaks määratama.) See on Teie juriidiline arusaamine. Meie oleme mõlemad juristid, meil on siin Toompeal palju juriste, aga meie ei saa, härra Rei, kumbki öelda, ega ka teised juristid, et meie just selle õige juriidilise arusaamise allikas oleme. Kui niisugune küsi-

mus üles kerkida võib, ja selle võimalust oletavad juristid, siis sunnib see ka meid, kes muidu võiksime teisel arvamisel olla, päris kategoorilisi konsekvantse tõmbama. Edasi. Kui sekvestri valitsus, kes peab juhtima meie maksvate seaduste järgi praegu tehaseid, on ette heitnud hooldajatele nende tegevust, siis tulevad need lahkarvamised lahendada. Sekvester on aga valitsuseaparaadi osa, allub Vabariigi Valitsusele, kelle juhiks jällegi A. Rei. Ja jälle on siis A. Rei Riigivanemana vastamisi hooldaja A. Rei'ga.

Siit on näha, et siin huvid on kokku pörganud, ja peab olema võim, kes selle lahendab. Kuid see võim on oma kõrgema juhataja — Riigivanema — näol ise asjaosaline.

Kes on siis see võim, kes neid küsimusi peab lahendama? (Vahelhüüe pahemalt poolt: Rahaminister.) Jah, vaadake, minister on ometi sama valitsuse liige, kus Riigivanem juhiks. Ja kas saab minister kohut mõista Riigivanema peale? Härra Rei ütles siin täna, et mis asja on Riigikogul hoolekandega? Kuid tehased saavad ometi riigi varanduseks... (Riigivanem A. Rei: See oli teises mõttes öeldud. — K. Ast, stp: Side oli teine.) Ma palun siis andeks... (Riigivanem A. Rei: Ma ütlesin kõigi nende süüdistuste puhul.)

Kui vaatame asja sellest seisukohast, siis näeme alles, missugused raskused elus tekiavad, kui A. Rei lõplikult hooldajakohalt ei lahku. Sellepärast on ka meie rühma vaade põhimõttelikult see, et härra Riigivanem seda vahekorda tõsiselt kaaluks, mitte erakondlikude kombinatsioonide pärast, vaid et neis küsimustes peab olema selge vahekord.

Kui Riigikogu ütles 1925. aastal oma seisukoha hooldamise küsimuses, (Riigivanem A. Rei: Miks Riigikogu siis valis minu Riigivanemaks, see oli ju kõigile teada, et ma olen hooldaja?) olime kindlad, et teie ise asja tarvilt lahendate, ja arvasime, et Riigivanem nõudmised täidab, mis Riigikogu 1925. a. üles on seadnud. Kuna nüüd näha on, et tekivad raskused, siis arvan mina, et härra Riigivanem asja päris rahulikult uuesti vaadata ja kaaluda võib ja selle sammu astub, et ta vaestelastekohtus palvega esineb, et ta vabastataks hooldaja kohustustest lõplikult, (Vahelhüüe pahemalt poolt: Ei aita.) et kõik vahekorrad selged oleksid. Härra Rei on vastanud, et see temal võimalik pole, sest tema juriidiline arusaamine on teistsugune, ja enne Riigivanemaks valikut on tema mõne tuttava kaudu sondeerinud, et vaestelastekohus teda vabastada ei saa. Mina aga olen rääkinud üksikute paremate juristidega, ja need on teisel arvamisel olnud.

Aga ma ei taha seega öelda, et härra Rei arvamine säärane on, millele võiks kerge käega lüüa. Aga minu kaalutluste järgi on lugu niisugune, et kui üks isik kõrgema teenistuse peale on läinud, mis Eesti riigil oma pojale anda on, siis hoolekande kohta maksev ei ole Balti eraseaduse § 473, vaid §§ 330 ja 331, kus öeldud, et säärasel puhul, kui inimene ennem hooldaja on olnud, aga siis riigiteenistusse läinud, võimalik on ta lõplikult hooldajakohalt vabastada. Ja mis on siis suurem riigiteenistus, kui Riigivanema kõrge amet?

Lugupeetud härra Riigivanem, meie võime ühe seaduse tõlgitsemisel jõuda ei tea kui kaugele. Ma ei tea, kas see tõlgitsemine vastuvõetav on, et meie Balti eraseaduse sisulist mõtet hakkame otsima Justiniani normide sisust, mis ainult allikaks Balti eraseadusele, aga ma sean küsimuse teisel alal üles. Mul oli veel täna ühe vaestelastekohtu liikmega kõnelemine, ja ma küsisin, kas on neil endi vahel kõnelemist olnud selle kohta, kas A. Rei lõplikult vabaneda võiks. Ma pean otstarbekohaseks enne selle vastuse ütlemist selgitada, mis on siis õieti vaestelastekohus. (K. Päts, põl: Selles seisabki küsimus.) Vaestelastekohus, austatud koosolijad, ei ole kohtuasutus, kes õiguslikkudes tülküsimustes mingisuguseid lõppotsuseid annab vaidlevate poolte õiguse kohta. Vaestelastekohtu iseloom on teine. Seal ei seisa kaks poolt vastamisi, kus vaieldakse õiguseküsimuste pärast. Vaestelastekohus on teist laadi iseloomuga, ta on administratiivse iseloomuga asutus. See seisukoht ei ole ka meie Riigikogul uus. Seda seisukohta on omalajal üks kohtuminister ette toonud, ja siis ei olnud ühtki Riigikogu liiget, kes sellele seisukohale vastu oleks vaieldnud. Kui sisuliselt analüüsida vaestelastekohtu ennast, siis ei saa tema olla kohtuasutus, vaid tal on teatavad valitsemise ja järelevalve funktsioonid. See seisukoht on ka endise Vene senati poolt heakskiitmist leidnud, mis ka meile peaks mõõduandev olema. Sellest lähtekohast välja minnes, ning ühtlasi teades, et Tallinna vaestelastekohtus ühtki juristi-liiget ei ole, peaksime siis, kui vaestelastekohtu juriidilisi kaalutlusi tahaksime arvesse võtta, ütleva, et tema juriidiline otsus ei ole veel kodumaal juriidiliseks käsuks. Kui härra Riigivanem oma lõpliku lahkumispalve oleks esitanud, siis oleks sel korral, kui vaestelastekohus eitava vastuse oleks andnud, A. Rei pidanud asja läbi rahukogu Riigikohtuni viima, kus istuvad juristid, ja kus kohtumõistmise alal tegevad isikud seisukoha oleksid andnud. Seda ei ole aga tehtud. Ma tulen tagasi selle juurde, mida ma eelpool nimetasin, see on see, et alles täna kõnelesin Tallinna vaestelastekohtu

liikmega, katsudes kuulata, missugused arvamised on neil selle küsimuse kohta. Siis ütles see kohtuliige, et omalajal tõesti kohtu esimees oli arvamisel, et käesoleval korral tuleb kohandamisele Balti eraseaduse § 473, kuna §§ 330 ja 331 mingil tingimusel ei tohi tarvitamisele tulla. Nüüd olevat seal aga arusaamised muutunud. See kohtuliige arwab, et kui palve sisse antakse jäädavalt lahkumiseks hooldajakohalt, siis vaestelastekohus selleks mingisuguseid takistusi ei teeks. Samuti rääkisin ühe teise linna, praegu Tallinnas viibiva, vaestelastekohtu esimehega, kes ütles, et säärasel puhul, kui hooldaja riigiteenistusse läheb, ei ole kunagi neile vaestelastekohtus takistusi tehtud jäädavalt hooldajakohalt lahkumiseks. Ma tahan sellepärast loota, et Riigivanem palvega esineb lõplikult hooldajakohalt lahkumiseks, et luua endale ja Riigikogule puhtad käed.

Ma tahaksin veel lõpuks peatuda ühe küsimuse juures, mis käesoleval korral ka hooldamist puudutab. Ma juba tähendasin algul, lugupeetud Riigikogu liikmed, et selle küsimuse ümber on kerkinud kodumaal niipalju tolm, et selle edasikestmine on rohkem kui halb. Ja kas on meie keskel inimesi, kes arvavad, et käesolev juhtumine meie kodumaale kasu toob? Ma usun, kui siin kõiki vahetkordi selgeks ei tehta, siis kardan, et see Kopli poolsaare supp, mis väga halvasti lõhnavana praegu keemas on, väga hästi võib mõne kuu pärast uuesti üles kerkida. Tahaksin seepärast loota, et meie ei jääks kitsa seaduse tähe mõistmise juurde rippuma, sest ma ei usu, et kui meie Riigikogu sel seisukohal on, et Riigivanem ei peaks olema hooldajaks, siis Riigivanem ka palvega hoolekandekohtus esineb enese lõplikuks vabastamiseks, ja vabastamine sealt poolt sünnib.

A. Jürman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui meie rühm esitas oma erakorralise teadaande, siis oli selle teadaande peamotiiviks, jõuda selgusele, kas on need põhimõtted praegu veel maksvad... (K. Ast, stp: Peamotiiv oli tõrvamine.) Ei, härra Ast, ma puudutan siin härra Riigivanema ja Teie poolt ettekantud küsimusi. Peamotiiviks oli see, et selgusele jõuda, kas on see Riigikogu seisukoht veel praegu maksev, mis oli Riigikogu enamuse seisukoht 1925. a. hooldajateameti suhtes. (K. Ast, stp: Kui läbi olete kukkunud, tulete tagantjärele seletama, kui puhtad inglid olete.) Mingisugust läbikukkumist ei ole, vaid, nagu näete, härrad sotsialistid, ei ole siiamani teie ega hooldamise küsimuse kaitseks ükski Riigikogu liige sõna suutnud võtta peale pahem-

poolse kõneleja sealt tagant nurgast. Sellepärast on seletamine, nagu olete oma asja võitnud, enneaegne. Tähendab, peamotiiviks oli selgusele jõudmine, kas Riigikogu austab endist otsust, ja just nüüd asus Riigivanem oma vastuses teisele seisukohale. Ta ei asunud küsimust erapooletult arutama, vaid püüdis küsimust viia kõrvalasjadele, seejuures mängida välja suure hooga „Estonia eksporttapamaju“. See pidi olema pea vastu löögi number, miks meie rühm julges puudutada hooldamisküsimust. See viis, kuidas härra Riigivanem ühe ettevõtte seisukorda kirjeldas, oli piinlik kuulda.

(Koosolekut hakkab juhutama esimees **K. Einbund**.)

Ei ole seni veel ükski kõne olnud nii alasti vihast nõretav ühe ettevõtte vastu, kus sihilikult püütakse ettevõtet maha teha, kui seda oli Riigivanema kõne. Ma võin öelda üht, et see ettevõtte, mida teie püüdsite ihust ja hingest maha teha, on soliidne ettevõtte, kes oma laenu ühes protsentidega kõik korralikult tasunud. Meie teame, et just teil, härrad sotsialistid, on üks ettevõtte, osaühisus, kus käputäis teie liikmeid osanikkudeks, ja kuhu teisi kedagi ligi ei lasta, kes on pööranud riigipanga poole ja palunud, et andku riigipank temale alandatud protsendiga laenu. (A. Jõeäär, stp: Kuidas Teie „Seltskondliku Majaga“ on?) See ettevõtte on alandatud protsendiga laenu saanud, ja see osaühisus on täiel määral üksikute isikute käsutada.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Jürman, leian, et Teie kaldute kõrvale.

A. Jürman (põl): Sellest seisukohast välja minnes ei ole õige teil tulla ja öelda, et „Estonia eksporttapamajade“ ühisus ei ole oma kohustusi täitnud. Tema on oma kohustused ilusasti täitnud ega ole riigipangast alandatud protsendiga laenu nõudnud. Minu teada ei ole „Estonia eksporttapamajad“ mingisugust erilist huvi üles näidanud, et see rendileping kreposteeritaks, vaid olen kuulnud just ümberpöörduvalt, et tema ei ole sammugi selleks astunud, kuna see ostu-müügi lepingu järgi tema ülesanne ei olnud. Nii ei leia see süüdistus, härra Riigivanem, mingisugust alust.

Meile, Riigikogule, ei tee mingisugust tülüküsimust see, kas tapamajade rendileping on kreposteeritud või mitte. Tähtsad on praegu Riigikogule Böcker'i tehased, seda rohkem, et need riigile kuuluvad, sest aktsiätest, mis veel järele jäänud, kuulub 90% riigi omanduseks. See on loomulikult riigi varandus, ja tehastele tuleb kui riigi varandusele vaadata.

Huvitav oli veel tähele panna, kuidas Riigivanem kõiki neid ettevõtteid, mis hooldajate vastu ette toodi, nimelt kinnituseselsetse püüdis maha teha. Need seltsid, kus hooldajad olid Böcker'i varandused kinnitanud, olevat suured ja soliidid. Vahepeal sain teateid selle kohta, et seltsid, kus sekvestralitsus praegu olevat tehased kinnitanud, on meie kõige vanemad ja suuremad Eesti ühistegelised kinnituseseltsid ja kes täiel määral edasi kinnitavad välismaa seltsides. Tulla nende vastu kahtlaste süüdistustega, see on väga halb. (M. Laarman, põl: Ja Riigivanem räägib niisugust juttu!) Ma ei taha peatuda lähemalt üksikute süüdistuste juures, mis siin ette kantud. Võin öelda, et seda akti, mille härra Soots ette kandis, on uurinud meie riigikontroll, ja selles aktis ettetoodud süüdistuse on riigikontroll õigeks ja tõe le vastavaks pidanud. Oleks huvitav, et riigikontroll selle kohta oma sõna ütleks. Selle kohta olevat riigikontrollis dokument olemas. Kahjuks ei ole see dokument mul praegu kättesaadav. Igatahes on andmed, et dokument riigikontrollis on, ja oleks soovitatav, et see ette kantud võiks saada. Seal on peaaesjalikult näidatud üht asjaolu, mida siin ka puudutati, nimelt see kuulus suure hoone mahalõhkumise ja müügi küsimus. Mul on praegu üks dokument käes, millele alla kirjutanud härra Rei ja teised hooldajad, ja millest selgub, et nemad on hoone hinnanud järgmiselt: „et hoone ehitus, eriti sisemine raudkonstruktsioonitöö lõpule viimata ja põrand tegemata, katus ei ole korralikus seisukorras, on hoone praegune väärtus 48% üldisest ehituse väärtusest. Praegune hind on 8.400.000 senti.“ Nad ise ütlevad, et praeguses seisukorras on see hoone väärt 8.400.000 senti. Sellele on alla kirjutanud Riigivanem härra Rei. Sellejuures on selgunud, et sama hoone on müüdnud ära 345.000 eest. Äravedamise ja lõhkumise juures on selgunud, et mahalõhkumise juures on naabermajade katuseid lõhutud, et nende kordaseadmiseks on makstud 222.900 senti. Nii et jäi järele hoone hinnaks seega ainult 123.000 senti. Vaadake, ligi 8½-miljonilise hoone eest on lõpuks saadud Böcker'i tehaste kassasse 123.000 senti. Säärased teguviisi kohta on öelnud riigikontroll, et see on täiesti lubamatu, ja siin ei ole hooldajad oma ameti kõrgusel. (Riigivanem A. Rei: Aga miks ei ole siis asjale seaduslik käik antud?) Ja kui niisugused süüdistused härra Riigivanemale ette tuuakse, siis ei ole hea, kui sellesse on segatud just Riigivanema isik, ja sellepärast on seatud üles küsimus, kas Riigivanem võib olla hooldaja või mitte. Ja kui täna kuulsime, et Riigivanem on ainult ajutiselt vabastatud hooldaja kohus-

tusest, loomulik, et vastava momendi möödumisel astub ta kui hooldaja oma endisse ametisse, siis ei saa ka praegu Riigivanem siin kaitsta riigi huve. Ja riigi huvid on maksavad kogu selle varanduse kohta 90% suuruses. Hooldajad on hinnanud selle varanduse 400 miljonile. See on suur varandus, millest kõige suurem osa — 90% — kuulub riigile. On arusaadav, et siin põrkavad kokku riigi ja hooldajate huvid, sest hooldajatel on õigus nõuda 4%. (Riigivanem A. Rei: Ei ole mingit õigust nõuda, kohus määrab.) Hooldajad on õigustatud saama kuni 4% kogu varandusest, see on 400 miljonist sendist. Nõnda et see küsimus on seotud 16.000.000-margalise honorariga hooldajatele. Kas see ei kutsu inimeste seas halba meeleolu ja kahtlustusi välja meie Riigivanema vastu? Ei ole võimalik, et hooldaja- ja Riigivanema-amet oleksid ühe isiku käes. Meie rühm on sellel seisukohal, et need kaks ametit peaksid lahus olema. Riigivanem ei ole seda sammu astunud, mis õige oleks, a meie leiame, et riigi huvid ei ole kaitstud.

R. Penno (as): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra rkl. Holberg märkis ära, et hooldajad peavad püüdma täita neid sihte ja püüdeid, mis antud varandusele põhikirjas ja vastavates korraldustes. Mina ei ole jurist, aga ma toetun härra Holberg'i kui juristi arvamisele. Sellelt seisukohalt välja minnes tuli ta järeldusele, et nende sihtide taotlemise juures peavad hooldajad seisukoha võtma, kas on neil võimalus ettevõtteid edasi viia või mitte. Kui on selgunud, et asutusel on iseloom, et ta teotseda ei saa, siis peab asuma asutuse likvideerimisele.

Mulle näib, et käesoleval puhul hooldajateküsimust tuleb võtta laiema, ja nii nagu härra Holberg oma kõnes tähendas, jääda peatuma mitte üksnes Böcker'i tehaste ja ta hooldajate küsimuste juurde, vaid tuleb käsitada üldiselt hooldamist, eriti nende ettevõtete kohta, milliste suhtes kahtlust ei ole, et need ettevõtteid oma absoluutses enamuses kuuluvad riigile. Neid ettevõtteid on, mida ka härra Anderkopp oma kõnes märkis, peale Böcker'i tehaste veel teised suuremad ja nimelt endised mõisnikkude maade krediitkassad. (Vahelhüüe paremalt poolt. — K. Päts, põl: Aga Teie rääkige ikka ka nii, et Teie põhjendate. — Vahelhüüe.) Ma tulen ka selle juurde. Ma võtan nüüd mõisnikkude maade krediitkassa põhikirja ja loen sealt vastavad paragrahvid ette ning tuletan meelde ka meil seni Eestis vastu võetud seadust. Eestimaa mõisnikkude maade krediitkassa teotseb põhikirja alusel, mis

talle antud 1898. a., ja selle § 3 — vabandage, härrad Riigikogu liikmed, et ma selle algkeeles, milles see välja antud, ette kannan — kõneleb järgmist: „При переходе заложенного имущества в собственность другого лица, новый владелец со времени совершения акта о переходе владения становится членом общества со всеми правами и обязанностями, а лицо, от коего имение перешло, выбывает из общества.“ (K. Päts, põl: Kus need „dvorjanskije imeniad“ teil nüüd on, nime taga üks.) Ma tulen ka selle juurde. Kõigepealt mäletan ma seda, et endine mõisnikkude maade krediitkassa oma iseloomult, oma põhikirja järgi on asutus, kuhu liikmeks kuuluvad ainult endised mõisaomanikud, kes sealt laenu saanud. Teised maatükkide omanikud, see tähendab, talupidajad-põllumehed, väikekohtade omanikud, kes sealt laenu saavad, ei kuulu sinna. Nüüd on aga Maaseadusega võõrandatud maad, ja edasi maaseaduse põhjal võõrandatud maade tasuseadusega võetud kõik kohustused võõrandatud maalt riigile, järelikult on ka § 3-da kohaselt need õigused, mis olid „dvorjanskoe imenie“d, mõisaomanikul, üle läinud riigile. (K. Päts, põl: Asunikud on nüüd samasugused väiketalupidajad, nagu ennegi.) See on täiesti kõrvaline küsimus. (K. Päts, põl: Kus see kõrvaline küsimus on, meil ei ole „dvorjanskoe imenie“id.“) Igatahes sel puhul, kui Maaseadus vastu võeti ja kõik need mõisamaad tunnustati riigi maatagavaraks, on need õigused riigile üle läinud. Sellele ei saa Teie, härra Päts, ka vastu vaielda. (K. Päts, põl: Riik ei võtnud maala ennegi üle, mis Teie räägite! Te eitunne asja.)

Edasi on riik korraldanud Maaseaduse põhjal võõrandatud maade võlgadeküsimust seega, et ta on need enese kanda võtnud. Järelikult kõik need õigused, mis seotud käesoleva põhikirjaga, on põhikirja § 3. kohaselt üle läinud riigile, aga kahjuks ei ole meil veel sellele seisukohale asutus ja siit tarvilikke konsekventse tõmmatud. Tarvilikud konsekventsid oleksid need, et seda asutust oleks pidanud riigi korraldusel likvideerima, ja selle hooldamise sel kujul, nagu teatud, lõpetama. Ma tuletan meelde, et Lätis on täpselt samasugune olukord kui meil, ja neil on, alates 1. detsembrist 1922, nende Liivimaa mõisnikkude krediitseltsi ja Kuramaa mõisnikkude krediitseltsi likvidatsiooni teostamise seadus vastu võetud ja ühes sellega ka likvideerimise komisjoni lõplikud töötulemused välja kuulutatud. (K. Päts, põl: See on

eriseadusega tehtud, mitte põhikirja põhjal. Teie ütlesite, et see on seadusega likvideeritud.) Ma märgin ära, et põhikirja põhjal... (K. P ä t s, põl: Ise loete ju, et see on seaduse põhjallikvideeritud. Andke seadus välja, likvideerime kohe.) Mina, härra P ä t s, ei ole tulnud hooldajatega vaidlema, aga kahjuks olen mõnele hellale kohale sellega sattunud. (K. P ä t s, põl: Mitte hellale kohale, vaid nõrgale kohale, Teie ei oska põhjendada.) Veel enam, ma ütlen, käies täiesti hooldamiseks antud seaduste järgi jurist Holberg'i kohaselt, ei ole selle põhikirja alusel võimalik asutusel teotseda, sellepärast et meil ei ole endisi mõisu, need on seadusega kõrvaldatud. (Pahemalt poolt: Kes on hooldajad?) Ma ei ole tulnud isiklikke vahetuid lahendada, vaid käsitan küsimust põhimõttelikult. Sellest hoolimata, härra Holberg'i seletuse vastu, ei ole teist seadust tarvitatud ja sellekohaselt talitatud. Ma ütlen, selle asutuse juures on põllupidajad eriti huvitatud, sellepärast et meil Riigikogu on oma tahtel loonud teise rahaasutuse, kes riikliku asutuse peab neid ülesandeid täitma, mida sel ajal täitis krediitkassa... (K. T o n k m a n, põl: Noh, kas nüüd läheb asi jälle maapanga peale!)

Juhataja K. Einbund: Rkl. Penno, mulle näib, et Teie kaldute kõneainest kõrvale.

R. Penno (as): Aga veel enam. Hooldajate tegevus selle asutuse juures on nii mitmel korral ajakirjanduses avalikult kõne all olnud, ja siin on tõsist pahameelt avaldatud hooldajate tegevuse kohta. (K. P ä t s, põl: Mis üle?) Ma märgin kõigepealt seda, et meil maksva seadusega lubatakse talumaadel lasuvaid obligatsioone tasuda: 1½ senti endise Vene rubla kohta. Ja see õigus on olnud meie talupidajatel, kui nad maksid oma võlad endisele põllupangale. Krediitkassa ei võimalda aga seaduslikku alust talupidajatel kasutada. (M. M a r t n a, stp: On see võimalik?) Ma näitan, et see nii on, ja lükatagu see ümber! (K. P ä t s, põl: Teie ei saa asjast aru, sellepärast pöörutate rusikaid.)

§ 26 sellest põhikirjast räägib järgmist: „Заемщики в праве во всякое время погасить свой долг сполна или частью, но не иначе, как круглыми сотнями рублей.“

Ja ka terve korraldus § 59. sellest põhikirjast räägib — ma loen ainult selle osa, mis käsitleb nende pantlehtede kustutamise korda

vastavalt kasutamisele: „а также на сумму всех взносов наличными деньгами, поступивших в течение года в досрочное погашение займов.“ Tähendab, selge sõnaga on põhikirjas öeldud, ja saab järeldada ainult üht, et ei ole mingisugust võimalust ega õigust nõuda tasumist pantlehtedes, nagu praegu teatud hooldajad ei ole kinni pidanud põhikirja nõudest. Ja 10 aasta kestel, mil meil riik, ei ole toimetatud loosimist nende pantlehtede kustutamiseks, mis tulevad sularahas sisse. Selle tagajärjel on põllupidajad, kes tahtnud võlgu kustutada, pidanud kolmekordselt maksma ja täiesti seadusevastaselt, sest meil on öeldud rahaüksuse kohta, et see on seaduslik maksuvahend igalpool. (K. P ä t s, põl: Minge makske Berliinis ka sellega, siis näete!) Teie teate küll, härra P ä t s, väga hästi, et Teil on võimalus neid pantlehti kustutada põhikirja alusel. (K. P ä t s, põl: Aga siis tuleb välja maksta ka, kui kustutatud on.) Kui inimesed maksavad rahas, siis põhikiri jätab võimaluse neid katta, aga seda ei tehta, ja nüüd peab talupidaja ostma pantlehti kõrgema kursiga, kui seaduses ette nähtud. (K. P ä t s, põl: Esitage arupärimine selle kohta, siis rääkige.) See on hooldamisega seotud, ja arvan, et need küsimused peab läbi lõikama.

Ma tulen nüüd oma isiku juurde. Muu seas on „Kaja“ tsiteerinud „Sakala“ järgi kirjutuse, milles püütakse näidata, nagu oleks mind kaubeldud mõnesugusele hooldajakohale Böcker'i tehastes. Ma nägin seda sõnumit esimest korda siis, ja pean ütleva, et see on alatu, sihilik vale. Ma ei oska selle kohta arvata, mida sellega kätte saada tahetakse. Hiljem ma kuulsin härra Kaselt... (V a h e l h ü ü e.) Teie ütlete, et minuga on kaubeldud niisuguse küsimuse juures. Ma ei tea, kas niisugust kavatsust mõnel kohtul on olnud, aga ma võin kinnitada, et kui siin kõneldakse kauplemisest hooldajakohaga, siis on see alatus.

K. P ä t s (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina olen sunnitud viimasele kõnelele vastama sellepärast, et viimane kõneleja puudutas üht asutust, kuhu mina olen hooldajaks määratud. Et nüüd selle asutuse hooldamisküsimus päevakorralet võetud, siis arvan, et on tarvilik mõne üksiku punkti kohta vastata, et mitte niisugune mulje ei jääks, nagu oleks see asutus ühesugusel juriidilisel alusel sellega, kellest meil täna kõne olnud. See on asutus, kelle liikmeks olid endiste rüütlimõisade omanikud. Rüütlimõis oli Balti eraseaduse järgi kindlaksmääratud mõiste. Teiste mõisade omanikkudel, kuigi need mõisad

suuruse poolest oleksid võinud rüütlimõisad olla, ei olnud selle asutuse põhikirja järgi võimalus tema liikmeks olla. Kui arvate, et Eesti riik ühes riigistatud mõisadega ka selle asutuse kohta oma õigused maksuma saab panna, siis eksite väga. Neid õigusi meil ei ole. (V a h e l h ü ü d e d k e s k e l t.) Mina seletan seda küsimust juriidilisest seisukohast. Eesti riik, kui ta mõisad üle võttis, ei võtnud mõisnikkude krediitkassale olevaid võlgu enese peale, vaid võttis need alles pärast üle. Ta ei saanud selle tagajärjel krediitkassa õiguseks liikmeks. Kui hooldamine on sisse seatud, siis seisab hooldaja kahe küsimuse ees: kas tuleb asutus likvideerida või edasi pidada. Härra Penno ütles, et asutus oleks tulnud likvideerida. Kui härra Penno vaevas võtaks selle asutuse põhikirja vaadata, siis leiaks ta sealt, et likvideerimise korral tuleksid kõik võlad maksta. Kuna aga asutusel raha ei ole, ta on rahva käest raha sisse võtnud, siis on väga raske seda praegu sisse nõudma hakata ning välja maksta neile, kes pantkirjad omandanud. Hooldaja ei saa seda välja maksta hakata oma heaksarvamise järgi. Selleks oleks pidanud Eesti riigilt raha saama, ja siis alles oleks võinud asja korraldada. Nii et hooldajad ei oleks kuidagi saanud seda asutust likvideerida omal algatusel. (V a h e l h ü ü d e d k e s k e l t.) Härra Penno, ma paluksin mind nüüd kuulata, sest ma tahtsin just Teie tähelepanu juhtida sellele ja näidata, kuidas saab likvideerida neid summasid, mis välismaalt kuldrublades võetud. Välismaalased ei taha kuidagi leppida meie 1½-sendilise kursiga. On mitmel korral pööratud rahaministri poole, et ta näitaks tee, kuidas seda küsimust lahendada. Igatahes ütlevad välismaalased, kes raha andnud, et nad 1½ sendiga ei tule ligigi. Kui teie tahate likvideerida, siis peab laen lõpetatud olema. (O. T i e f, as: K a s T e i e o l e t e v ä l i s m a a l e p a k k u n u d?) Välismaale ei saa maksta, kui keegi raha vastu ei taha võtta. Meil seisab 10 miljonit Eesti pangas, meie võiksime välismaa võlad 1½ sendiga arvestades ühe päevaga välja maksta. Aga siin Scheel, kes on nende esindaja, ütleb, et tema vähem kui 25% endisest laenust ei või vastu võtta.

Nüüd on lugu niisugune, et hooldajad, kes seal on, ei saa ühtki penni palka kõige tegemise eest, vaid peavad seda tööd kui seltskonna kohustust edasi pidama, panga operatsioone edasi ajama ja vastutust kandma, ja meil oleks heameel, kui üks asutus tuleks ja vabastaks meid sellest tööst. Hooldajad on kaks korda pööranud vaestelastele poole, sest igavesti ei või nad sinna jääda, kuna laenu kestavad 52 aastat, aga ei ole mingisuguseid samme sel-

leks astunud, et uus juhatus sinna määrata. Ja nüüd tullakse ja öeldakse, et hooldajad on süüdi, et see asutus edasi kestab. Nii asja võtta ei saa. Mina ei taha pikalt selle asja juures peatuda, kui härra Penno't see asi huvitab, siis andku ta üks arupärimine sisse, ja siis võiksin ma kõik andmed ette kanda. Võin aga üht öelda, et see, et hooldajad ei ole puhtas rahas vastuvõetud võlgu kustutanud, on sellest välja kutsutud, et hooldajad ei ole suutnud neid välismaal olevaid pantkirju iga aasta kustutamise alla lasta, sest niipea, kui need kustutatakse, peab ka summa välja maksetama. Ja sellepärast oleme kustutanud nende pantkirjadega, mis siin võlgade tasuks antakse. Kui härra Penno arvab, et siin ülekohut tehakse, et hooldajad sellega kasu saavad, siis eksib ta, sest need pantkirjad, mis sinna tuuakse, vahetatakse ümber nendega, kes neid ostnud: üks maksab pantkirjad sisse ja need antakse teistele tagasi. Nii on see asi. Asutus ei ole sellest kasu saanud, vaid teda on katsutud ainult vee peal hoida. Rohkem ei taha ma täna selle juures peatuda. Kui see kedagi huvitab, siis võib arupärimisega tulla. Mina ei ole seal üksi hooldajaks, vaid seal on üks maapanga direktor ja üks vannutatud advokaat, kes hea jurist, ja nendega koos on need otsused tehtud, mina vähem veel kui teised. Mina ütlen veel, et kui härra Penno ettepaneku teeb, lõpetada see hooldamine, siis mina võin kõigi hooldajate nimel öelda: „Vabastage meid niipea kui võimalik, sest see ei ole meile muud kui tülikas seltskondlik kohustus. Meie ei ole palka saanud, aga meie peame töötama ja vastutust kandma, meie oleksime rõõmsad, kui kuskilt tullakse ja öeldakse, et see asutus võetakse üle.“

Nüüd ma läheksin selle teise hooldamise küsimuse juurde üle. Tänaõnne läbirääkimistest selle hooldamise ja selle objekti iseäraldused on selgunud. Ma tahaksin ainult alla kriipsutada mõned iseäraldused, mis nende vahekordade selgitamise juures iseäralikud, nii iseloomulikud ja tähtsad oleksid. Kõigepealt tuleb silmas pidada, kelle varandus see on, mida siin Böcker'i tehaste nime all hooldatakse. Paljud on seletanud, ja sellele ei ole keegi vastu vaieldud, et see varandus kahel põhjusel Eesti riigi oma on. Ei ole keegi vastu vaieldud, et Eesti riik, on Vene võlgade pärija, on neid võlgu vähe või palju, aga igatahes niipalju neid on, et järelejäanud varanduse kohta Eesti riigil huvi tekib, et see varandus nende võlgade pärast juba Eesti riigi omaks langeda võib, kui mitte riigil ka veel teist õigust poleks, kui ta aktsiate näol ei oleks seal peaktсионärriks. Nende varanduste hooldamise juures tekivad selle tagajärjel omad iseäraldused. Ise-

äraldused on ka selle tagajärjel, et hooldamine teatava võõra riigi võimuga ühendatud on. Kõigepealt mina tähendaksin sellele, et nende varanduste hooldamise algul peavad, nagu mitu korda tähendatud, hooldajad seisukoha võtma, mis nende varandustega tuleb teha — ja arvatavasti ei oleks saanud tähendatud tehast endise vabriku näol ülal pidada, vaid ainult üks võimalus on seaduse järgi ette nähtud, nimelt likvideerimise võimalus. Ja kui meie selle võimaluse oleme ära näidanud, siis tekib sellest küsimus, kas tõepoolest seda, mida meie hooldajate tegevuses seni oleme näinud, kuidagiviisi likvideerimiseks võib nimetada. Kui hakatakse mingisugust varandust likvideerima, siis katsutakse võimalikult ruttu see rahaks teha ja võimalikult kindla katuse alla viia. Aga mida meie näeme? Nimelt, et likvideerimisel sõlmitakse leping 24 aastaks. Mis see on? See on selge, et 24 aasta jooksul peavad varandused veel nende käes olema. Mina arvan, et keegi, kes likvideerimise ülesandeid peab täitma, niisugusel viisil likvideerimise ülesannetest aru ei peaks saama. Seaduses on otsekohe öeldud, et hooldajad, kui nad peavad likvideerima, peavad kui likvideerimise komisjon teotsema, ja kuskil ei ole ette nähtud, et likvideerimise komisjon võib sõlmida lepinguid 24 aastaks. Kui seda varandust ei taheta likvideerida, siis ma küsikin, mis mõte on hoonete mahakiskumisel? Siin räägiti, et üks renn on läbi jooksnud. Mina arvan, et kui tahetakse pika aja jooksul varandust käes hoida, kui 24 aastaks leping tehti, siis oleks võidud renn ka ära parandada, ja oleks võidud varandust niisugusel kujul veel 10 aastat kasutada. Sellest kõigest näeme, et ei ole mingit kindlat sihti likvideerimise tegevuse juures ette nähtud. Mina ei taha etteheiteid teha, aga kui ei ole kindlat sihti varanduse likvideerimise juures, siis tulevad esile nähtused, et hakatakse arvama, et see on päris harilik varandus. Kui nüüd öeldakse, et hoolekandekohus on seda kinnitanud, siis härra Anderkopp juba näitas, kuidas hoolekandekohtule tuleb vaadata. Mina arvan, et meie võiksimel küll hoolekandekohtule küsimise ette panna: Missuguse õigusega hoolekandekohus niisuguseid asju kinnitas? Aga hoolekandekohtu kaudu pidi see tehtud olema. Mina küsin: Kas hoolekandekohus ja rahukogu oleksid niisuguse otsuse teinud? Mina arvan, et iga jurist vastab, et see võimalik ei ole. Mina olen kuulnud, et hooldajad on palunud, et neid ei sunnitaks nii ruttu likvideerima. Nemat on palunud, et neile lubataks midagi vahepealset, ja kohus olevat kaua aru pidanud, teadagi miks, sest on küll niisugune kategooriline seadus, aga kui see riigile kasulik on,

et likvideerimine viibiks, siis kuidas hooldajate soovile vastu tulla, ja nähtavasti on niisugusele seisukohale peatuma jäädud, et peaks olema likvideerimine, tegelikult ei ole aga seda ka. See, mis meie nägime, on kõik sellest tulnud, et tõepoolest meie hoolekandekohus ja teised asutused ei ole kindlatest seadustest kinni pidanud. Nad on võimalikuks teinud rutulist likvideerimist, mis võiks ühe kuni poolteise aastaga sündida, aastate jooksul venitada. See oleks üks iseäraldus kogu asjaajamise juures. Minu arvates peapõhjus või algviga on selles, et hooldajad ei ole kindlat likvideerimiskava kokku seadnud, mida seadus nõuab, ei ole kaubandus-tööstusminister omalajal seda heaks kiitnud ja ei ole seda lastud kinnitada rahukogu poolt, vaid on mingisugune otsus tehtud, mis otsekohe meie seadusega kokkukõlas ei ole. Selle tagajärjel on täiesti võimatud nähtused hooldamise juures päevakorrale tulnud. Ma olen täiesti kaugel sellest, tunnen härra Riigivanemat kui ausat inimest, et mingisugust varju temale või teistele hooldajatele heita, aga ma tähendan, et niisuguste vahekordade puhul, nagu siin ette tulnud, kõige ausamal, kõige paremal inimesel tuleks piinlikke momente läbi elada, ja neile oleks tarvis näidata. Kujutame ette, et see aeg ei või kaugel olla, kus varandus likvideerimisele tuleks selles mõttes, et ta tuleb omaniku kätte anda. Seni ei olnud tema leidmine võimalik, sest esiteks ei olnud aktsiate kohta teada, kelle omad need on, kuid nüüd võib riigivalitsus oma esindajate kaudu nõuda, et aktsionäride peakoosolek kokku tuleks. Kui see kokku tuleb, siis on loomulik, et aktsionärid, see tähendab praegusel korral riik, oma esindajad sinna saadab. Need esindajad peavad juhatuse valima, ja juhatuse peab hooldajate käest võtma kogu tegevuse üle algusest peale. Kui tuleb uus peremees, siis hooldaja peab aruande kokku seadma ja selle kinnitusele panema. Uus peremees peab selle omaks võtma, peab hooldaja tegevuse heaks kiitma ja tema igasugusest vastutusest vabastama. (Raha- ja kaubandus-tööstusminister A. Oinas: On sammud selleks astutud.) Härra majandusminister ütleb, et sammud selleks on astutud. Kui nii, siis peab rahaminister määrama esindajad. Neid peaks olema 9—10 inimest, kes juhatuse kandidaadid ja revisjonikomisjoni ülesandeid võiksid täita. Need inimesed oleksid valitsuse volinikud, rahaministri poolt nimetatud. Nad ei saa isiklikkudes huvides tegevald olla, vaid riigi funktsioonides. Riik on aktsionär, aga et ta seda ise ei tee, siis määrab ta oma ametnikud, ja need riigi funktsionärid peavad hooldajatelt aruande vastu võtma ja heaks kiitma. Samal ajal peab Riigivanem,

kelle valitsuse poolt inimesed sinna määratakse, ühtlasi kui hooldaja endise aja eest vastutust kandma, aruande kokku seadma; ja need peavad selle vastu võtma. Missugune piinlik vahekord siin tekib. Riigivanemalt kui hooldajalt peavad ametnikud, kes ministri poolt tema üle seatud, aruande vastu võtma. (Riigivanem A. Rei: Siis Riigivanemaks ei tohi seda valida, kes hooldajaks olnud?) Ma ütlen, et tekib niisugune piinlik vahekord, kui Riigivanem peaks likvideerima ühe asutuse, mille hooldaja tema on, ja mis ühtlasi riigile tuleb üle anda; tema määraks vastuvõtjad ja oleks sealjuures ise hooldaja ja aruandja. Selles seisab asi. Peale selle tuleb hulk teisi küsimusi, mis vahekorrad segi ajab. Hooldajad olid senikaua, kui see varandus riigi käes ei olnud, erisikute huvide kaitsjad. Sekvestri valitsus peab riigi huve kaitsma, hooldajad on aga viimasega teravas vahekorras. Kes selle teravuse tekkimises süüdi ja kelle huvid selle all kannatavad, selle üle ei saa siin kohut mõista. Rahaministri peavad aru andma need, kes selle asutuse uuesti üle võtavad. Kujutage endile ette, ühelt poolt on hooldajad, teiselt poolt sekvestri valitsus ja kolmandalt poolt juhatuse liikmed, — misugune juriidiline vahekord siin võib välja kujuneda? Tõepoolest on see raske. Näiteks täna heideti sekvestri valitsusele kibedasti ette, et ta on suurendanud kulusid ja talitanud mittekorralikult.

Ma ütlen, igale Riigivanemale on säärane seisukord piinlik, ja sellest seisukohast välja minnes võib Riigikogu tõepoolest öelda, nagu ma tähendasin ka härra Jaakson'i kohta, et meil ei ole lugupeetud Riigivanemale kõige vähematki asja ette heita, mis tema kui inimese au haavaks. (Riigivanem A. Rei: Aga mis härra Martinson ütles?) Härra Martinson'i ettekanne ei olnud muud midagi, kui umbes see, mis sekvestri valitsuse aruannetes leida. Härra Martinson ei või ju ka igakord vastutada selle eest, kas kõik õige, mis sassaetud vahekorrad juures avalikkuse ette kantakse, aga ükskord tulevad need vahekorrad ometi selgitada, ja vaadake, seal tekiivad tülid. (Riigivanem A. Rei: Kui aastaaruanne on vaestelaste kohtu poolt kinnitatud, siis selle üle ei ole enam vastutust.) Minu arvates ei ole see nii, sest vaestelastekohus ise vastutab ju ka, kui ta seaduse järgi ei ole talitanud. Kui uus peremees ütleb, et talle on kahju tehtud, tuleb vaestelastekohtu selle eest vastutada, ja tuleb seisukoht võtta, kas ta otsus seadusele vastav olnud. Vaadake, siin tekib õiguste ja kohuste segimine.

Sellelt seisukohalt välja minnes ütlen kui jurist oma arvamise.

Kui Riigivanemale pandi ette nõudmine, tagasi astuda hooldamisest, ja kuigi ta tagasi astuks... (Riigivanem A. Rei: Kuigi võimalik oleks päriselt vabaneeda, ikkagi võidakse teha etteheiteid.) Ma tahtsin just sama öelda, et kui härra Riigivanem astuks hooldamisest tagasi, ja kui tema valitsemise ajal tuleks uus peremees vabrikusse saata, siis tekiks seisukord, et ta võib ikka etteheiteid teha, nii et Riigivanema seisukord ei paraneks. Nii et, kas ta ajutiselt ära on või ära astub, likvideerimise juures tuleb ikkagi kõige möödaläinud aja tegevus kaalumise alla võtta, ja see on suureks tülik Riigivanemale. Niisuguseid õiguste ja kohuste kokkupõrkeid tuleks tingimata, ja sellelt seisukohalt välja minnes on kogu selle tänase õhtu kõige raskem keerdsõlm just see kokkupõrge, ja siin ei saa muidu, kui Riigivanem peab oma südametunnistuse järgi otsustama, kas talitada nii või teisiti. Ette kirjutada ei saa, sest ega see pole kindel seaduse järgi ettekirjutatud vahekord. See on parlamendi praktika. Parlament loob ise pretsedendid, vaatab, missugused õiguslikud vahekorrad ta tahab luua, ja kui parlament on teatavad seisukorrad vastu võtnud, siis peab ka Riigivanem enese nende järgi seadma. Kõik väikesed kõrvalasjad lahenevad siis, kui ükskord üldaruanne tuleb, ja siis selgub, mis sekvestri valitsuse poolt avaldatud tegevuses vaieldav on, mis jonn'i pärast tehtud j.n.e. Siis iseenesest langevad need asjad ära. See otsuseandmise moment seisab aga ees. Selle momendi vastu peab Riigivanem kui hooldaja täie arusaamisega minema. Selles seisabki õieti meie vaidluse kõige raskem punkt. Teised küsimused on tühised, nii ütleme küsimus: kuidas tahetakse vaadata, mis meile paisab teatava õhkkonna, teatava ettekande juures nii olema? Tegelikult võib see aga teistugune olla, nagu iga majandusliku vahekorra juures. Sellejuures ei saa kohtumõistjad meie olla. Riigikogu ei ole niisugune asutus, kus tühised küsimused aset peaksid leidma, vaid siin lähevad läbi pretsedendid ja vahekorrad, ja see on, mille üle võiksime tänased vaidlused lühidalt kokku võtta. Minul oleks seega läbi. (Vahelhüüded: Määrata vaheaeg!)

Vaheaeg kl. 23.30 min. — kl. 23.50 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Rahaminister **A. Oinas** (fakt. märk.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Här-

rad rkl-d Penno ja Päts käsitasid muu seas nõndanimetatud mõisnikkude krediitkassa hooldamise ja pantkirjade küsimust. Härra Päts tähendas, et ma olevat saatnud hooldajatele kirja, milles olen seisukohale asunud, et tehku hooldajad mis tahavad, asi ei puutuvat valit-susse. (K. Päts, põl: Minule ütles seda teine hooldaja.) Siis oleks tulnud enne kontrollida, kas see vastab tõsi-asjadele. Sellise sisuga kirja ma saatnud ei ole, küll aga saatsin hooldajatele pika juriidilise arvamise, mis ühe kohtuministeriumi nõuniku poolt kokku seatud, selle kohta, mis-sugune vastutus on riigil mõisnikkude krediit-kassa pantkirjade eest. Kohtuministeriumi nõuniku arvamine, millega ma ühinen, oli see, et riik pantkirjade eest ei vastuta. Hooldajatel enestel tuleb läbi rääkida kreditoridega, millejuures riik hooldajatel on abiks, et läbirääkimised lõpeksid riigi huvides, — see oli minu kirja sisu.

R. Penno (as): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma olen sunnitud sõna võtma veel kord krediitkassa küsimuse juures, ja ma jään seisukoha juurde, et hooldajad Eesti vabariigis maksvatest seadustest kinni pidades talitanud ei ole, nõudes põllupidajailt nende võlgade tasumiseks pantlehti, mitte raha. (J. Vain, stp: Nüüd tuleb hooldamisküsimus üldiselt.) Põhikirja § 26. ütleb, ma loen selle veel kord ette: „Погашение происходит личными деньгами.“ (K. Kornel, rhv: Tõlkige parem otsekõhel!) Võla kustutamine sünnib sularahas, aga see võib sündida ka vastava arvu pantlehtedega. Järelikult ei ole hooldajatel põhikirja ja maksvate Eesti seaduste kohaselt õigust neilt, kes tahavad maksta oma võlgu, nõuda, et nad esitaksid pantlehti. See ei ole mõeldav. Kust võtaksid need inimesed oma võlgade katteks pantlehti? Kuidas sel puhul talitada ja mis peavad tegema krediitkassa juhatus ja praegusel juhul hooldajad, see on ette nähtud põhikirjas, ja sellest seisukohast välja minnes ei vabane nad vastutusest. Ma märkisin seda, et hooldajad ei ole vabariigis maksvaid seadusi ja seda põhikirja täitnud. Ma ei ole jurist ja ma ei hakka juriidilise konstruktsiooni juures kõnelema... (K. Päts, põl: Aga siis oleks ka parem, kui mõni jurist neist asjust räägiks!) Härra Päts, tulge kui jurist ja lükake ümber, et ma olen valesti kujutanud asja, et hooldajad ei ole võlgade tasumise juures maksvaid seadusi silmas pidanud. (K. Päts, põl: Õelge, kus on öeldud, et hooldajad peavad põhikirja järgi käima?) Põhikiri

ja seadused on maksvad laenajate ja asutuse vahel, ja hooldajad peavad selle järgi käima.

K. Ast (stp): Austatud härrad Riigikogu liikmed! Ma tahtsin veel teha ainult mõned märkused üksikute kõnelejate väljenduste kohta. Siin esines eriti temperamendika kõnega härra rkl. Kornel. (Vahelhüüe paremalt poolt: Läks hästi!) Ta noomis ja tegi suuri etteheiteid, kuid kahjuks sellejuures tarvitas temagi sama kahepaikset ja kahe-sugust mõõdupuud, nagu juba siit Riigikogu kõnetoolilt härra Tõnisson'ile ette heideti.

Härra Kornel ütles muu seas, et härra Riigivanem oleks pidanud kohe vastama, kui erakorraline teadaanne põllumeeste kogude rühma poolt tehti, ja väga halb olevat see, et need läbirääkimised edasi lükati tervelt neljaks päevaks. See olevat väga halb, et nõnda Riigivanem laskis enda kauemaks ajaks kahtluse alla saata. Aga mina tahaksin nüüd teada saada härra Kornel'ilt, mis siis tähtsam on, kas see, et Riigivanem oleks otsekohe vastanud, nagu härra Kornel tahtis, või see, et ta vastas nüüd ja vastas põhjalikult? Härra Kornel tegi sama vea või suhtus küsimusse, nagu tegid seda põllumeeste kogude rühmast sõnavõtjadki. Nimelt ta nägi küsimuse raskust ainult selles puhtvormalises küsimuses, kas on lubatav, et Riigivanem oma kohale edasi jääb, kui ta hooldaja kohustest ainult ajutiselt, Riigivanemaks olemise ajaks on vabastatud.

Aga ma tähendasin juba algul, et selles ei seisa küsimuse raskus, ja et kui küsimust edasi lahendada sel teel, siis võime absurdsuseni minna oma järelduste tegemisega.

Küsimuse raskus, millele Riigivanem pidi vastuse andma esimeses joones, need on need süüdistused, mis tema suhtes esile toodi, ja seal ei saanud ju härra Riigivanem otsekohe kõnetooli tulla ja öelda, et kõik, mis erakorralises teadaandes süüdistusena ette toodud, on vale. Kas oleks see siis rahuldanud Riigikogu, ja kas oleks see rahuldanud avalikku arvamist?

Me nägime, kuidas Riigivanem selleks, et üksikute punktide kaupa ümber lükata süüdistusi, oli sunnitud terve rea asjalikke andmeid ette tooma, kuupäevi näitama, dokumentidest väljavõtteid lugema, et pilt selge ja põhjendatud oleks. Need aga, kes oleksid soovinud, et härra Riigivanem igasuguse varustuse, toetudes mälule, mis ühegi inimese juures ei saa olla absoluutne ja täielik, oleks oma vastuse andnud, need oleksid nähtavasti soovinud seda, et see vastus oleks tulnud poolik, põhjendamatu ja andmetel tõestamatu.

Edasi rääkis härra Kornel, et Riigivanem olevat valitsuse prestiihi seega alla kiskunud, et on oma seletustes lubanud hinnata sekvestri-valitsuse tegevust. Sekvestri-valitsuse liikmed on valitsuse poolt määratud ametisse. Kõigepealt lubatagu märkida, et sekvestri-valitsuse liikmed ei ole riigiametnikud, vaid see on üks kõrvalistest ülesannetest, ja see on vaba tahte küsimus, kas soovib keegi sekvestri-valitsuse liikmeks hakata või mitte. See ei ole riigiametniku paratamatu kohus, vaid see on vabatahtlik kohustus, mis ei ole seotud riigiteenistuse enesega.

Kui Riigivanemale tehti etteheiteid ja näidati, et tema tol ajal, kui ta hooldaja kohuseid täitis, ennast seadusevastaselt oma tegevuses avaldanud ja riigi huvidele kahjulikku toimetust lubanud, kui temale niisuguseid etteheiteid tehti, siis pidi ta end kaitsma kõigi abinõudega, mis aitasid seda küsimust rahvasinduse ees selgitada, ja kui sealjuures ta puudutab sekvestri-valitsuse tegevust, siis ei olnud ta selleks üksnes õigustatud, vaid ka kohustatud. Siit aga välja lugeda mingisuguseid valitsuse esindajale lubamatuid enesekaitse võtteid, seda saadakse ainult siis, kui küsimusse ei suhtuta heasoovlikult ja erapooletult. Pean kahetsusega avaldama, et härra Kornel ei olnud erapooletu ega heasoovlik selles küsimuses. Härra Kornel püüdis end seda valitsuse prestiihi kaitsja poosi, aga sealjuures oli ta ülesastumine oma tagajärgedelt niisugune, et ta heaks kiitis selle ülesastumise, mis maad oli leidnud põllumeeste kogude erakorralises teadaandes. Kui ta nüüd selle heaks kiitis, siis andis sellega omalt poolt niioelda sanktsiooni või heakskiitmise sellele valitsuse ja Riigivanema prestiihi mahakiskumise katsele, mis erakorralise teadaandega toime pandud.

Väga huvitav oli kuulata härra Anderkopp'i kõnet, ja siin võiks märkida, et selle osa kohta härra Anderkopp'i kõnest, mis käis nende asutuste, see on kõnealoleva kahe asutuse likvideerimise kohta, ei saa Riigikogus vist üldse lahkuminevaid arvamisi olla. Igatahes ei ole selles küsimuses teistsugust vaatekohta sotsialistlikul rühmal. Praegune rahaminister, kes sotsialistlikust rühmast, on algatanud teatavaid samme selleks, et likvideerimise toimingut Böcker'i tehaste suhtes liikuma panna. Sellega ei ole öeldud, nagu oleks see, mis rahaminister ette võtnud, ainuke tee Böcker'i tehaste likvideerimise küsimuse liigutamiseks. On veel olemas teine tee, nimelt et Riigikogu seaduseandliku novelliga need tehased riigi omaks tunnustaks. Kuid ka sellega ei ole veel likvideerimine iseenesest täide saadetud, vaid on antud ainult seaduseandlik alus likvidee-

rimise teostamise algatamiseks. Likvideerimine ise, nagu oleme näinud tegelikust elust, võtab väga kaua aega. Ei ole arvata, et ühe või kahe kuuga sellega toime saadakse. Selle likvideerimise puhul tuleb kindlaks teha varanduse väärtus, seisukord, tulevad selgitamisele juriidilised vahekorrad ja igasugused teised küsimused, milles peab selgus valitsema. See on ühe sõnaga pikk toiming. Ja hea on, kui sellega ühe aasta jooksul hakkama saab.

Siis tahtsin veel tähendada sellele, et meie ei saa seda sugugi ette näha, kas see teoreetiline võimalus, millest härra Anderkopp rääkis, elus ette tuleb. Nii et kui see ülevõtmine on alanud kas praktiliselt või teoreetiliselt, et siis Riigivanemal, kes täidab hooldaja kohuseid, tuleb kui hooldajal riigiga vahekordi kujundama hakata. See on tõesti mõeldav võimalus, aga ma ütlen, ainult teoreetiline võimalus, sest ei tea, kas praegune Riigivanem või keegi teine saab see olema.

Aga veel rohkem, nagu pärast võisime veenduda, jälgides härra Pätsi kõnet, tuleb igal juhul endisel hooldajal, kui varandus likvideerimisele peaks kuuluma, oma talitamise ja tegevuse üle aruanne esitada.

Ja kui nüüd praegune Riigivanem, kes hooldaja olnud, pöörduks vaestelastekohtu poole palvega, et ta jäädavalt vabastataks sellest kohusest, oletame, et kohus tuleb vastu sellele sooviavaldusele ja vabastab ta sellest kohusest, siis jääb ikkagi püsima see teoreetiline võimalus, millest härra Anderkopp kõneles, sest endine hooldaja jääb vastutust kandma ja aru andma oma endise majapidamise alal.

Sellest võib järeldada ainult seda, et iga isik Eesti vabariigis, kes on olnud hooldaja niisugusele varandusetombule, millest riik on huvitatud ja missuguse varandusetombuga riigil on teatud vahekord tekkinud, et niisugune inimene ei või kunagi Eesti vabariigis vastu võtta Riigivanema kohta. Sest see teoreetiline võimalus võib osutada tõsiasjaks, et isik on seatud niisuguse seisukorra ette, kus ta on Riigivanem ja on ka kunagi hooldaja olnud, ja tal tuleb neid asju korraldada, millesse ta on segatud hooldajana. See on ainuke järeldus, mille siit tegema peab. Kui loogiline olla, siis juba lõpuni. Sellepärast ei ole absoluutselt mingit tähtsust, kas praegune Riigivanem selle sammu astub, mis talle soovitatud härra Anderkopp'i poolt, või ei astu; tegelikult ei muutu olukord sugugi.

Ma saan aru, kui Riigivanem oleks praegu hooldaja kohuste täitmise juures, siis oleks põhjust sellest kõneleda, aga kui ta faktiliselt hooldaja ei ole, kui ta üldse selle asjaga tegemist ei tee, siis ei ole terve selle küsimuse üles-

tõstmisel sellel alusel, nagu see sündinud ja nagu seda Riigikogus seletatud, mingisugust asjalikku väärtust. Kui sellest küsimusest tahetakse teha valitsuse olemise või mitteolemise küsimus, nagu see ajakirjanduses oli, ja nagu oleme kuulnud seda kuluarides kõneldama, siis ei saa sellest teisiti aru, ja ei võigi teisiti aru saada, kui et küsimus on puhtpoliitiline. Küsimus ei seisa hooldamise faktis, ei seisa selles, kas praegune Riigivanem sooviks sellel alal midagi ette võtta ja katsuda ennast vabastada jäädavalt, vaid küsimus on niisugune, et kas poliitiline kombinatsioon nõuab kriisitegemist või mitte. Sellelt seisukohalt tuleb seda võtta.

Mis meie asjast arvame, seda olen juba öelnud, nimelt et see atak põllumeeste kogude poolt oli ette võetud teatud majanduslikudel põhjustel.

Meie oleme näinud ministreid, kes samal ajal oma ärides tegevad, ja oleme näinud ka, kuidas need ministrid on pidanud Riigikogu survele kohalt lahkuma, sest et ei osanud vahet teha erahuvide ja riiklikkude huvide vahel. Meie oleme näinud igasuguseid võtteid, mis ajakirjandus ja avalik arvamine on nimetanud korruptiivseteks näheteks, ja meie oleme pidanud kuulama, kuidas ka siin on seotud teatud ärihuvi selle küsimuse käsitlemisega, ja nii nagu ütlesin, on siin selle erakorralise teadaandega tehtud katse, et võimalust saada neid majanduslikke toiminguid läbi viia, mis niioleida värvaposti taha seisma jäänud. Kui valitsus langeb, siis peame konstaterima, et Riigikogus on enamus, kes ei taha võidelda korruptsiooni vastu.

K. Kornel (rhv): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Rõhutan uuesti, et meie nõudmise ülesseadmisel Riigivanem oleks pidanud kohe vastama sellele süüdistusele. Oleme täiesti teadlikult talitanud ja oleme ka täna sellel arvamisel, et Riigivanem oleks pidanud need süüdistused kohe tagasi tõrjuma, mitte aga selleks aega võtma. Ei ole meil põhjust ka pärast siin ettetoodud vastuväiteid oma seisukohta muuta. Härra Riigivanemal oleks võimalik olnud seda ka kohe teha, kuna meie kohe ainult vastust tahtsime saada küsimusele, kas on Riigivanem oma isikus ühendanud Riigivanema kõrge koha kohuste täitmise hooldaja kohuste täitmise. Ja sellele küsimusele vastamiseks ei olnud aega tarvis võtta. Erakorralise teadaande muu osa kohta loomulikult pidi ta end varustama materjaliga, ja sellele osale vastamine oleks võinud hiljem sündida. Arvesse võttes, kuidas mujal maailmas säärasele küsimusele kiiresti reageeritakse ja vastatakse, olime õigustatud nõudma Riigi-

vanemalt otsekohest vastust. Nüüd jäi see süüdistus pikemaks püsima, Riigivanema kohale kahtlus rippuma — ja vaadake, see on teie teene, härrad Riigivanema rühma esindajad. Minu härrad, meie oleme täna kaua koos istunud, ja kui meie homme hommikul väljamaganud peaga rahulikult asjale tagasi vaatame, siis saame ainult kurva pildi sellest, kuidas härra Riigivanem enesele vastamiseks ajavõtmisega midagi ei ole võitnud, küll aga enese asetanud ebasoodsasse seisukorda. Ma ei hakka oma eelmise sõnavõtmise mõtteid enam kordama, tuletaksin ainult meelde, kuidas härra Riigivanem sattus vastollu sekvestri-valitsusega. Meie pidime üle elama piinliku olukorra, kus härra Riigivanem tuleb Riigikogule kaebama sekvestri-valitsuse peale. (Riigivanem A. Rei: Aga sekvestri-valitsus võib küll Riigivanema peale kaebama tulla?)

Ma arvan, kogu see piinlikkus oleks ära jäänud, kui härra Riigivanem oleks vaevaks võtnud kohe vastata sellele erakorralisele teadaandele. Ma pean lugu Riigivanemast ja ütlen puhtast südamest, et mul oleks väga hea meel, kui tänasel koosolekul säärast asja ei oleks olnud. Muidugi, härra Ast oletab minust halba, öeldes, nagu ei oleks ma selle küsimuse käsitlemisel heasoovlik olnud ja nagu oleksin vastu oma paremat teadmist talitanud. Aga ma võin siiski tõendada, et olen heasoovlikult ja oma parema teadmise järgi välja astunud valitsuse prestiihi kaitsjana ja ei luba kellelgi selle juures kahelda. Rkl. Ast on enesele raske ülesande võtnud — tänase koosoleku raskemat osa siin kaitsta. See ei ole aga lugupeetud rkl. Ast'il korda läinud, ja ma saan sellest väga hästi aru, sest see on väga raske ülesanne, ja seepärast ei saa keegi selle põhjal järeldusi teha, nagu oleksid Teie võimised väikesed, aga mis on üle jõu, on üle jõu. (J. Voiman, stp: Kuulge, härra Kornel, Teie tegusid tuleb ka ükskord valgustama hakata, mis Teie tegite kaubandus-tööstusministrina.)

Mis puutub sellesse, nagu oleksin ma oma esinemisega põllumeeste kogude poolt algatatud erakorralise teadaande varjatud majanduslikud huvid täies ulatuses omaks võtnud, siis on see rkl. Ast'i omavoliline ja põhjendamatu järeldus.

Ma ei ole kuidagiviisi seotud „Estonia eksporditapamajadega“, ja kui härra Ast siin omavolilisi järeldusi teeb, siis ei saa mina sinna midagi parata. Ma olen ainult oma parema teadmise järgi püüdnud puudutada tänasel koosolekul küsimust ja selle arutamisel tarvitusele võetud esinemise valusaid külgi.

Rahaminister **A. Oinas** (fakt. märk.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Kornel on juba teist korda tarvilikuks pidanud kaitsta valitsuse prestiihi. Sel kaitsmisel tähendas tema, et rahaministri kohus oleks olnud kõnetooli tulla ja Riigivanema vastu kaitsma hakata sekvestri valitsust. Ma pean tähendama nende märkuste kohta, et 1) ei ole need asjaolud, millistest Riigivanem oma seletustes rääkis, minu rahaministriks oleku ajal aset leidnud, mispärast ei tunne ennast kohustatud olema nende õigustamiseks sõna võtma, 2) ei pea ma õigeks, et ma oma lahkuminekuid Riigivanemaga, kui neid peaks olema, Riigikogu kõnetoolil lahendan, selleks leian ma teisi kohasemaid teid.

A. Anderkopp (töer): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma tahaksin mõne sõnaga vastata neile märkustele, mis rkl. Ast tegi. Ma tahaksin näidata, et härra Ast asjas kõiki aluseid läbi kaalunud ei ole, ja tahaksin loota, et härra Ast hiljem ka otsusele tuleb, et võimalused Riigivanemal hooldajakohalt lahkumiseks siiski olemas on. Härra Ast arvas, et tehaste hoolekande likvideerimine nii kergesti võimalik ei ole, et see vähemalt ühe aasta aega võtab, ja seepärast siin need küsimused nii kergesti üles kerkida ei tohiks. Mina arvan isiklikult, ja ka meie rühma arvamine on, et hoolekanne tuleb kiiremini likvideerida, ja oleme samuti arvamisel, et see lähemal ajal läbiviidav on. Ma arvan, et härra Ast selle seisukoha omaks võtab, kui ta seda arvestab, et hoolekande likvideerimine eriseadusega võimalik on. Kui see likvideerimine sünnib peakoosoleku kokkutsumise teel, siis venib see kahtlemata, kui aga seadusega, ja mina isiklikult pean küll paremaks, kui Riigikogu seaduse annab, siis võiks hoolekande likvideerimine võrdlemisi kiiresti minna. Muidugi, juriidilisele likvideerimisele järgneb tegelik varanduste ümberkorraldamine, see on iseasi ning kestab võibolla mitu aastat.

Teise härra Ast'i märkuse kohta, et härra Rei seisukoht ei oleks parem säärasel puhul, kui ta lõplikult oleks loobunud hooldajaametist, kui praegu, kus ta ajutiselt end ametist vabastada on palunud, peab tähendama, et see seisukoht ei ole ühine selle vaatekohaga, mis härra Riigivanemal endal on. Riigivanem härra Rei tähendas vahele, kui härra Päts kõneles, et sel juhul, kus aastaaruanne hooldajate poolt esitatud, hooldajatelt midagi nõuda ei saa. Kui sellelt seisukohalt välja minna, siis on Balti eraseaduse järgi vist nõnda, ja härra Rei teab seda väga hästi, et veebruarikuul kestel peavad olema aruanded esitatud. Tegelikult on aruannetega lood aga päris segi.

Härra Riigivanema A. Rei seletuste järgi härra Rei hooldaja ei ole, tähendab, temal aruannet esitada ei ole. Kuid lõpuaruandes peab ta ometi kaasa kõnelema. Vastolu on seega käega katsutav. (K. Kornel, rhv: Kas Riigivanem Teiegärääkinud on selle asja pärast.—J. Tõnisson, rhv: Kui ta ülepea enam hooldaja ei ole.)

Ma tulen tagasi selle juurde, kus härra Ast tähendas, et siin midagi halba ei ole, kui härra Riigivanem ajutiselt vabastatud on. Härra Ast katsus näidata, et vahet ei ole alalise ja ajutise vabastamise vahel. Vahe on väga suur. Kui härra Rei lõplikult loobub hooldaja kohustustest, siis määratakse tema asemele uus hooldaja ja temal ei ole siis enam mingisugust tegemist hooldaja ülesannetega, kuid kui ta ei lahku, siis on loomulik, et asjade üleandmine hooldamise lõpetamisel hooldajate poolt peab sündima, ja kui ülevõtjaks valitsus, siis oleksime olukorra ees: Riigivanem A. Rei võtab hooldajalt A. Rei't asjaajamise üle. See vastolu tekib ka siis, kui varanduse saatuse küsimus riigi ja hooldajate vahel lõplikult lahendamisele tuleb. Ja see on see moment, mille ümber vaidlused kogu aeg on keerlenud. (O. Gustavson'i, stp vahel hüüe.) Härra Riigivanem on ise palunud asetäitjat mitte määrata, ja vaestelastekohus ei ole seda palvet arvesse võttes asetäitjat ka määranud.

Kuna kõnelejate nimekirja lõpule hakkab jõudma, ja ma arvan, et meie selle küsimusega kord ka peame lõpule jõudma, ja kuna meie rühm siin oma lõpliku seisukoha tahab võtta, siis paluksin ma härra Riigivanemat, et tema nende kahe küsimuse kohta ei keelduks vastust andmast, mida meie esitanud oleme. Need oleksid: 1) kas Vabariigi Valitsus enesele kohustuse võtab kiires korras nende asutuste hoolekannet likvideerida, mis 1920. a. seaduse põhjal hooldamisele võetud, ja 2) kas Riigivanem arvamisel on, et ta nende kõigi kaalutlemiste põhjal tarvilikuks peab lähemal ajal kiires korras paluda, et tema lõplikult vabastataks hooldajakohalt?

A. Anderkopp (töer) (korra kohta): Mina pöörasin kahe küsimisega Riigivanema poole. Mina ei ole neile vastust saanud, ja võibolla on Riigivanemal tarvis kõneleda nende kohta üksikute tegelastega, siis võiks praegu vaheaja teha. Ma teen ettepaneku, vaheaeg määrata veerand tunniks.

Juhataja **K. Einbund**: (Häälletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Vaheaeg kl. 0.25 min. — kl. 1.05 min.

Riigivanem **A. Rei**: Lugupeetud härra Anderkopp'i poolt vormuleeritud küsimistele on mul au järgmist vastata. Esimene sooviavaldus on mulle täiesti vastuvõetav, kuna mina ikka olen soovinud, et need pikaleveninud hoolekanded lõpeksid. Et käesoleval juhul hoolekanne Böcker'i tehaste suhtes pikale veninud, siis on see kuidagi iseenesest nii kujunenud, ilma et vist keegi seda oleks tahtnud. Õieti oleks aga ainult valitsus võinud midagi ette võtta, et asi teisiti kujuneks. 1920. a. seaduses veneaegsete aktsiaseltside hoolekande alla võtmise üle on ette nähtud, et hooldajad võtavad varanduse üle, seavad töökava kokku ja esitavad selle rahukogule kinnitamiseks. 1921. a., kui Böcker'i tehase varandus hooldajate poolt üle võeti, oli välja vaateid, et endised aktsionärid seltsi jälle uuesti ellu kutsuvad ja tehase varandusi kasutama hakkavad. Niisugustel oludel oleks selle varanduse likvideerimisele asumine olnud mõtetu. Otstarbekohasem oli oodata. Võis arvata, et aasta või poolteise kestel ilmuvad aktsionärid, toovad uusi kapitale juurde ja panevad ettevõtte töötavalt liikuma. Sellepärast esinesid hooldajad niisuguse töökavaga, et tehase varandusi mitte likvideerida, vaid neid valitseda ja korras hoida, kuni aktsionärid peakoosoleku kokku kutsuvad. Mina hästi peast ei mäleta, kas see kava oli ühtlasi ka kaubandus-tööstusministeeriumis läbivaatamisel, aga mulle näib, et see nii oli, ja et ka ministeerium niisugust kava pooldas. Rahukogu asus ka sellel seisukohal. Hooldajad seletasid oma motiveeritud ettepanekus, et otsekohe varanduste mahamüümine oleks selle vara raiskamine, sest kui nii suured varandused ühekorraga müügil lastakse, saaks nende eest ainult võileivahinna. Sellepärast panid hooldajad kohtule niisuguse töökava ette, mis arvatavasti oli ka kaubandus-tööstusministeeriumis läbivaatamisel ja heakskiitmisel, et kõige otstarbekohasem on ajutiselt, kuna võimalus ei puudu varandusest teatavat tulu muretseda, seda varandust kuidagiviisi kasutada ning lagunened ehitusi korda seada, — selles lootuses ja eelduses, et mitte väga kauges tulevikus aktsionäride peakoosolek kokku tuleb, ja sel teel varandus peremehega olukorrast peremehega olukorda tagasi pöörab. Ja endised Böcker'i aktsionärid on ka liikvel olnud ning tehase saatuse vastu huvi ilmutanud. Nii näiteks 1921., 1923., 1924. aastal on hooldajatel aktsionäridega kokkupuutumisi olnud. Missugustel põhjustel ei ole endised aktsionärid rutanud peakoosoleku kokkukutsumisega, on mulle teadmata. Hooldajatel aga ei jäänud muud teha, kui kohtu poolt kinnitatud töökava alusel teetseda, oodates pea-

koosoleku kokkuastumist, mis ei olenenud hooldajatest. Kuidas hooldajad oleksid saanud mõju avaldada, et hoolekande likvideerimine võiks kiires korras sündida, seda ei oska mina öelda. Mina isiklikult olen igatahes soovinud, et likvideerimine võimalikult kiiremini sünniks, ja varandus saaks peremehe, kel on hulga kergem oma varandust tulutoovalt kasutada kui hooldajatel, kes teotsevad mitmekordse kontrolli all ja on seotud mitmesuguste seadusenõuetega.

Mis puutub teise sooviavaldusse, et ma pööraksin vaestelastekohtu poole palvega, et see mu jäädavalt vabastaks, siis leian, et see ei oleks minu poolt kohane sellepärast, et ükskord on kohus selles asjas otsuse teinud, et käesoleva juhtumise kohta on kohaldav Balti eraseaduse § 473, ja lõplikult vabastamisest ei või juttu olla. Veider oleks kohtuasutuse poole pöörata, kes on ühe otsuse teinud, ilma et midagi uut oleks juurde tulnud või uus olukord tekkinud, ja paluda kohut tunnustada, et tema endine otsus oli ekslik, et nüüd on kohus asja ümber mõelnud ja otsustab teisiti. Niisuguse palvega esinemine ei ole minu iseloomu kohane. Ma ütlesin seletust andes, et ma ei saa selles asjas ei iseendale etteheiteid teha, ja ma ei lase ka kellelgi teisel mulle etteheiteid teha. Mina olen pikemat aega tegev olnud kohtu alal, kui ka seaduseandluse alal, aktiivselt osa võttes seaduseandlikust tööst. Minult seda nõuda, et ma peaksin kohtule esitama palve, mis minu enda kui ka kohtu veidrasse seisukorda asetab, — näib mulle liig olema. Mina ei ole väga noor inimene, millega ma küll öelda ei taha, et ma vana olen, kuid mul on ikkagi teatud nimi ja reputatsioon, ja selle reputatsiooni pärast ei taha mina, et minu kohta võidaks öelda, et oma sisemise äranägemise järgi võtsin ma ühe seisukoha, kui aga teisalt öeldi, et see, mida ma oma arvates olin õieti teinud, et see pole õige ega aumehelik olnud, siis asusin ma kohe teisele seisukohale. Minult kui inimeselt, kes pikemat aega teetsenud kohtu ja seaduseandluse alal, seda nõuda, et ma peaksin kohtuasutusele avaldama palve, mis kohtu imelikku seisukorda paneb, — niisugust nõudmist ei saa mina kuidagi vastuvõetavaks pidada.

A. Anderkopp (tõer) (korra kohta): Minu rühm oli seniajani sellel arvamisel, et seisukohad, mis meie poolt ette pandud, Riigivanema poolt vastuvõtmist leiavad. Eriti selles osas ei arvatud võivat leida mingisuguseid raskusi, et Riigivanem uuesti kohtu poole pöörab ja ennast lõplikult hooldajakohalt vabastada palub. Kohus võib üht asja otsustada, teine kohus teeb teistsuguseid otsuseid, kui seks

ued asjaolud avanevad. Kohus võib eksida ühes instantsis, ning loomulikult jääb võimalus teise instantsi edasi kaevata, kes teistsuguse otsuse teeb. Käesoleval juhul ei ole õieti tegemist niisuguse kohtuasutusega, kelle kohta võib öelda, et ta on juriidiline kohtuasutus, sest seda ei ole ta juriidiliselt, pealegi ei ole Tallinna hoolekande- või vaestelaste kohtus ka ühtki juristi liikmeks. Nõnda võivad seal otsused ja arusaamised olla niisugused, mis maksvate seadustega kokkukõlas ei ole. Ja mul oli täna pealegi juhuse näidata, et isegi need vaestelastekohtu liikmed, kes enne teistsugusel seisukohal olnud, uue seisukoha on võtnud ja arvamisel on, et takistusi ei ole selleks, et säärasel puhul, kui Riigivanem palvega esineks, et ta ka vabastataks. Kui aga selguma peaks, et vaestelastekohus praegugi oleks samal arvamisel, mida aga oletada põhjust ei ole, siis on lugupeetud Riigivanemal teine tee, et ta oleks pööranud rahukogu poole edasikaebusega, ja kui ka sealt ei oleks rahuldust saanud, siis on ju veel kolmas instants — Riigikohus. Kui nüüd nii oleks välja kujunenud, et kohtuasutused ei oleks arvestanud seda sooviavaldust, mis Riigikogu 1925. a. on vastu võtnud, ja mida meie rühm nüüd korranud, — meie ei ole pidanud tarvilikuks oma seisukohta selles asjas muuta — kui see seisukoht ka meie Riigikohtule ei oleks vastuvõetav olnud, siis ei oleks A. Rei'l põhjust olnud ka hooldajakohalt lahkuda, ja siis oleksime meie ka leidnud, et härra Rei seisukoht loogiline, järjekindel ja juriidiliselt põhjendatud on. Kuna aga kõik need põhjused, millest välja mindud, mis neli aastat olnud mõõduandvad, endiseks on jäänud, Riigivanem aga neid arvestada ei taha, siis palun mina, et minu rühmale võimalust anda tekkinud seisukorra kaalumiseks,

vaheaeg teha ja seks määrata vaheaeg $\frac{1}{2}$ tundi.

Juhataja K. Einbund: Enne kui rkl. Anderkopp'i ettepaneku hääletamisele panen, kannan ette rkl. Ast'i poolt esitatud ülemineku-vormeli:

„Riigikogu, ära kuulates läbirääkimised põllumeeste kogude Riigikogu rühma erakorralise teadaande puhul Riigivanema osavõtmise kohta endiste Böcker & Co tehaste hooldamisest, läheb päevakorras edasi.“

Panen hääletamisele rkl. Anderkopp'i ettepaneku. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtava enamusega vastuvõetud.

Vaheaeg kl. 1.15 min. — kl. 2.

A. Anderkopp (töer): Meie rühma nimel, kes vahepeal tekkinud olukorda kaalunud, on mul Riigikogule au esitada järgmine ülemineku-vormel:

„Riigikogu, ära kuulates erakorralise teadaande Böcker'i tehaste asjas ja Riigivanema vastuse sellele, on arvamisel:

1) et „7. aprillil 1920. a. vastuvõetud Vene valitsuse poolt kinnitatud aktsiaseltside ja osatühisuste valitsemise ajutise korralduse“ (RT 55/56 — 1920) põhjal hooldamisel olevate varanduste hoolekanne lõpetada tuleb ja Vabariigi Valitsus kiired sammud peab astuma nende varanduste edaspidiseks korraldamiseks, ja

2) et Riigivanem A. Rei palve peaks esitama Böcker'i tehaste hooldaja kohalt lõplikuks lahkumiseks, vastavalt Riigikogu otsusele 1925. aastast, — läheb päevakorras edasi.“

Ülemineku-vormeli põhjenduseks on mul meie rühma poolt ette tuua järgmised asjaolud. Meie rühm on pikki aastaid olnud seisukohal, et hooldamise instituut praegusel kujul on niisugune, mis meie kodumaal, nagu seda ka täna nägime ettetoodud seletustest, ei ole lasknud paigal püsida riigiasutuste autoriteeti. Eriti peame tarvilikuks hoolekande lõpetamise sellepärast, et jalule seada seda autoriteeti, mis meie riigi esimesel kodanikul olema peab. See nõudmine ei ole uus, ja kui meie endi seltskonnale tahame näidata, et meie valmis oleme võitlema nende kuulduste vastu, mis säärase hooldamise kohta käimas, siis tuleb see samm ka kavakindlalt ja kiires korras teostada. Teiselt poolt on Riigikogu 1925. a. suure enamusega öelnud, et ta seda loomulikult ei pea, kui Riigivanem on ühtlasi mingisuguse ettevõtte hooldaja. Kui see otsus ka selle Riigikogu ajal kinnitataks, siis tõstaksime selleläbi meie Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse prestiishi. Kui aga Riigikogu teisel seisukohal peaks olema, siis oleksid käesoleval korral niisugused raskused hoolekande likvideerimisel, mida meie õigustatuks, otstarbekohaseks ja õiglaseks ei pea. Kõigil neil põhjustel on meie rühm otsusele tulnud, et tema jääb kindlasti nende nõudmistele juurde, mis tema on teinud praegusele Riigivanemale teatavaks, ja mille vastuvõtmist meie praeguselt Riigikogu enamusest, nagu see sündis 1925. aastal, oodata tohime.

M. Martinson (põl): Kuna Riigivanem teatas, et tema palvet esitada hoolekandekohtule ei soovi, et ta hooldaja kohustustest vabastatakse, siis on mul au esitada järgmine ülemineku-vormel:

„Ära kuulates Riigivanema vastuse ja läbirääkimisi põllumeeste kogude Riigikogu rühma erakorralise teadaande puhul Riigivanema osavõtmise kohta endiste Böcker ja Co tehaste hooldamisest, leiab Riigikogu, et Riigivanem A. Rei pole lõplikult lahkunud Böcker'i tehaste hooldaja kohalt, olgugi et Riigikogu juba 1925. a. seisukohta väljendas, et Riigivanema ja hooldaja ameti ühendamine ühes ja samas isikus lubatav pole.

Selle seisukoha tunnistab õigeks ka praegune Riigikogu ja, seda alla kriipsutades, läheb päevakorras edasi.“

O. Gustavson (stp) (fakt. märk.): Rkl. Anderkopp ütles, nagu oleks Riigikogu rõhuva enamusega 1925. aastal Riigivanem Jaakson'i puhul analoogilist küsimust arutades hukka mõistnud Riigivanema olemise hooldajaks. Nagu Riigikogu protokollist selgub, on tol korral Jaakson'i valitsusele usaldust avaldatud 31 häälega 4 hääle vastu. Umbusalduse avaldamise vormel, esitatud härra Jürman'i poolt, lükati tagasi: see sai poolt 20 häält, vastu 29 häält. (A. A n d e r k o p p'i, t ö e r v a h e l h ü ü e.) Mis üksikud rühmad hiljem kõnelesid, ega Teie, härra Anderkopp, ometi sellest ei rääkinud. Härra Jaakson lahkus sellepärast, et ta oli asunud seisukohale, — kui üks rühm koalitsioonist teda enam ei usalda, siis lahkub ta. Nii siis oli Riigivanem Jaakson'i lahkumise põhjuseks mitte see asjaolu, mida rõhutas rkl. Anderkopp.

A. Anderkopp (töer) (fakt. märk.): Härra Gustavson'i seletus, lugupeetud Riigikogu liikmed, on õige Riigikogus J. Jaakson'i valitsusele usalduse avaldamise hääletamise kohta, kuid mitte hooldamise küsimuse otsustamisel. Lugu seisis selles, et Riigivanem Jaakson pööras kõigi rühmade poole ja palus teada rühmade seisukohti. Rühmad andsid oma seisukoha teada, ja enam oli arvamisel, et Riigivanem ei saa hooldajakohal olla siis, kui ta tahab edasi Riigivanem olla.

K. Ast (stp) (häälet. korra kohta): Mina palun

hääletada tööerakonna rühma esindaja Anderkopp'i ülemineku-vormel kahes osas.

Esimene osa, milles kõneldakse, et tuleks hooldamine likvideerida, on meile vastuvõetav ja saame selle poolt hääletada.

Teine osa, mis puutub Riigivanema isikusse, see on meile vastuvõetatu neil põhjustel, mille üle on kõnelenud pikalt ja laialt härra Riigivanem kui ka sotsialistliku rühma kõnelejad. Nii et saame ühe osa poolt hääletada ja

teise poolt mitte, sellepärast palun see ülemineku-vormel kahes osas hääletada.

R. Penno (as) (häälet. motiiv.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Hääletamise motiivide kohta sõna võttes on mul au rühma nimel järgmist teatada: 1) praegune olukord hooldamise kohta oli teada Vabariigi Valitsuse kujundamisel nüühisti koalitsioonil kui ka opositsioonil; 2) Riigivanem ja rahaminister on teatanud, et nad ei keeldu samme astumast hooldamise kiiremaks likvideerimiseks; 3) Riigivanem on teatanud, et tema vaestlastekohtu poolt hooldaja kohustest Riigivanemaks olemise ajaks on vabastatud; 4) et isegi erakorralise teadaande esitanud rühma liikme poolt on seletatud, et ka lõplikult hooldamise kohustest vabastamise puhul tegelik seisukord endiseks jääb hooldajate ja riigi vahekordade lõplikul lahendamisel; 5) kuna ikalduse tõttu esiletulnud majanduslikud raskused meie rahvast rängasti rõhuvad ja Riigikogu ühes Vabariigi Valitsusega üksmeelselt jõudu peaks pingutama neist ülepääsemiseks, oleks valitsuse kriisi väljakutsumine lubamatu.

Neil motiividel hääletab meie rühm lihtülemineku-vormeli poolt.

A. Sternfeldt (krst) (häälet. motiiv.) Kuna juba praeguse valitsuse kujundamise ajal olukord kõigile teada oli, mille üle vaidlusi on peetud, ja kuna vahepeal midagi uut ei ole sündinud, mis nõuaks asjade ümberhindamist, hääletab kristlik rahvaerakond lihtülemineku-vormeli poolt.

V. Hasselblatt (sks) (häälet. motiiv.): Et meie oleme olnud algusest peale hooldamise instituudi vastased, on kõigil rühmadel teada. Hooldamise instituut juriidilise isikuna on iseenesest ebaõiglaselt konstrueeritud ja näitab palju raskusi, rääkimata neist, mis täna ilmsiks tulnud. Sellepärast hääletan ma tööerakonna rühma poolt esitatud ülemineku-vormeli esimese osa poolt. Mis puutub teise ossa, siis näeme, et ei ole hea, kui asjalikud lahendusetarvidused seome aktuaalsete sündmustega ning kiiresti läbi viime Riigivanema-ameti suhtes. Missugused ametid ja missugused tööd ühendatavad on kõrge riikliku ametiga, on suuremal määral isiku taktitunde asi ja — meie poolt vaadatuna — isiku hindamise asi. Selle seisukoha võtsime omalajal härra Jaakson'i valitsuse ja isiku suhtes ja võtame ka täna, sest selles suhtes meil on praeguse Riigivanema isiku vastu usaldus olemas. Seepärast puudub meil põhjus tööerakonna ülemineku-vormeli teise osa poolt hääletada.

O. Gustavson (stp) (häälet. motiiv.): Lisaks sellele, mis Riigivanema ja meie rühma liikme Ast'i poolt nimetatud, tahtsin ma hääletamise motiivide juures konstateerida järgmist: Tööerakond põhjendab oma üleminekuvormeli teist osa sellega, et 1925. a. olevat Riigikogu üksikute rühmade näol asunud kindlale seisukohale, et Riigivanema-amet ei ole ühendatav hooldajaametiga. Mina tahtsin sel puhul konstateerida, et 1925. a. antud küsimust arutades Riigikogu seda üldse ei ole kaalunud sellelt seisukohalt, mis kerkinud üles käesoleval puhul, nimelt, kas hooldajakohalt loobumine peab olema jäädav või ajutine. Riigivanem on antud korral teatanud, et ta hooldaja kohused maha on pannud, ja vaestelastekohus on tema sellest ametist vabastanud seniks, kui ta Riigivanema kohuseid täidab. Järelilikult ei saa siin järeldust teha, nagu ei oleks 1925. a. ülesseatud seisukohad täitmist leidnud. Ja see on üks lisapõhjus, miks meie rühm ei saa hääletada tööerakonna ettepaneku II osa poolt.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Rkl. Martinson'i üleminekuvormeli poolt on 19 häält, vastu 50, seega tagasi lükatud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Anderkopp'i

ülemineku-vormeli esimene osa vastu võetud.

(Hääletatakse.) Rkl. Anderkopp'i ülemineku-vormeli teise osa poolt on 36 häält, vastu 41, seega tagasi lükatud.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on lihtülemineku-vormel tagasi lükatud.

7. Tööerakonna A. Anderkopp Riigikogu rühma erakorraline teadaanne. (töer) (erak. tead.): Kuna Riigikogu ei ole omaks võtnud seisukohti, mis meie rühm esile toonud ühelt poolt, ja teiselt poolt valitsuse juht ja teised koalitsiooni rühmad ei ole nende soovidega kaasa tulnud, mis tööerakonna rühma poolt kuuldavale toodud, siis on mul au teatada tööerakonna rühma nimel, et meie rühm oma käed selle sammu tagajärjel valitsuse koalitsiooni suhtes vabaks jätab.

(H ü ü d e d : L õ p e t a d a !)

Juhataja **K. Einbund**: Ettepanek on tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Einbund**.

Ab esimees **R. Penno**.

Sekretär **A. Tammann**.

Abisekretär **J. Piiskar**.